

ALEX CALLINICOS ARİFE KÖSE ATILLA DİRİM AYSİM TÜRKMEN BARIŞ UZUN BEHÇET ÇELİK BÜLENT SOMAY
CENGİZ ALĞAN CEYDA AKAŞ KABADAYI DOĞAN AKHANLI DOĞAN TARKAN FERHAT KENTEL HÜSEYİN ÇAKIR
İBRAHİM SEDİYANİ KELEMET ÇİĞDEM TÜRK KORHAN GÜMÜŞ MELİH MOL MUSTAFA ARSLANTUNALI
NABİ YAĞCI NİHAT KENTEL NİL MUTLUER OHANNES KILIÇDAĞI OZAN TEKİN RONİ MARGULİES SİNAN ÖZBEK
ŞEMSİ DİNÇ ŞENOL KARAKAŞ ÜMİT İZMEN YALÇIN ERGÜNDOĞAN YAPRAK ZİHNİOĞLU

ALTÜST

06/ NİSAN
MAYIS 2012

TL 8
KDV DAHİL

AYAKLAR BAŞ OLACAK!

**MADEN Kİ
ERMENİSİN...**

**MESUT YEĞEN İLE
KÜRT SORUNU ÜZERİNE**

**MİLLÎ OLMAK CİNSELLİĞİMİZİN
MİLLİYETÇİ SINIRI**

İKİ ULUSLU ÜLKE

► **BÜLENT SOMAY:**
SOL DİYE BİR ŞEY
YOKTUR

► **FERHAT KENTEL:**
BURASI TÜRKİYE! GÜNDELİK HAYATTAN
BİZ VE ÖTEKİLERE DAİR AFORİZMALAR

► **KORHAN GÜMÜŞ:**
KENTLERDE SINIF SİYASETİNİN
RESMÎ SİYASETLE BURKULMASI

**06/ NİSAN
MAYIS 2012**

ISSN: 2146-448

Z Yayıncılık ve Tanıtım
Hizmetleri Ltd. Şti.

Adres

Büyükdarmakapı Sok.
16/3 Beyoğlu – İstanbul
(555) 637 24 50
www.altust.org
bilgi@altust.org

Sahibi

Arife Köse

Sorumlu Yazışleri Müdürü

Burak Demir

Reklam Sorumlusu

Ozan Tekin
(555) 637 24 50

Görsel Tasarım ve Uygulama

Gül Dönmez

Baskı:

Sena Ofset Ambalaj
Matbaacılık San. ve Tic Ltd. Şti.
Litros yolu 2.Mat. Sit. B Blok Kat: 6
No: 4NB7-9-11 Topkapı – İstanbul
0212 613 03 21

Ulusal süreli yayın,
2 ayda bir yayınlanır.

Genel Dağıtım **PUNTO**

YAZI KURULU :

Ferda Keskin, Ferhat Kentel,
Mustafa Arslantunali, Neslihan Şık,
Özden Dönmez, Roni Margulies,
Sinan Özbek, Tolga Tüzün, Ümit İzmen,
Yaprak Zihnioğlu

DANIŞMA KURULU:

Arus Yumul, Avi Haligua, Behçet Çelik,
Bülent Somay, Dilek Kurban, Eren
Keskin, Hayko Bağdat, Işın Eliçin, İrvin
Cemil Schick, Kerem Kabadayı,
Nabi Yağcı, Nil Mutluer, Ömer Madra,
Ragıp Zarakolu, Selim Deringil,
Semih Gümüş, Yalçın Ergüdoğan

GÜNCEL

- 3** KCK Bahane, Hedef BDP!
Şemsi Dinç
- 4** AKP'nin İki Yüzü
Şenol Karakaş
- 6** Hükümetin İki Zihniyeti
Hüseyin Çakır
- 7** Mesut Yeğen ile Söyleşi
Arife Köse
- 11** Orta Derecede İngilizce Bilen
Bülent Arınç
İbrahim Sediyanı

- 14** Arap Baharı 'Emperyalizmin
Oyunu' mu?
Doğan Tarkan
- 17** Ekonomik Kriz Sona mı Eriyor?
Alex Callinicos

CİNSİYETÇİLİK

- 18** Tarladan Yönetim Kuruluna:
Çalışma Hayatında Kadın
Ümit İzmen
- 20** 'Millî Olmak'
Cinselliğimizin Milliyetçi Sınırı
Nil Mutluer

- 23** Marksist Devlet Düşüncesi:
İktidarsız Toplum
Sinan Özbek

SOSYALİZM TARTIŞMALARI

- 25** Marx ve Odun Toplama Hakkı
Ozan Tekin
- 26** Din ve Başkaldırı İlişkisi
Barış Uzun
- 27** Eleştirel Düşünce Üstüne
Birkaç Söz
Nabi Yağcı
- 29** Sol Diye Bir Şey Yoktur
Bülent Somay

GÜNDELİK HAYAT

- 30** Burası Türkiye! Gündelik Hayattan
Biz ve Ötekilere Dair Aforizmalar
Ferhat Kentel
- 33** Çerkesler: Özgürlük
Mücadelesinden Soykırıma
Kelemet Çiğdem Türk
- 34** Madem ki Ermenisin...
Ohannes Kılıçdağı
- 36** Bir Üzüm Dalı Bekler
Yaprak Zihnioğlu
- 37** 'Soykırım Yalanları'
Cengiz Alğan
- 38** Jön Türklerin İnsanlık Suçları,
Osmanlı'da Etnik temizlik

- 40** Vasul Struma ya da
İnsanlığın İflası
Doğan Akhanlı
- 42** Portre: Salmen Gradowski
Bizden Sonra Gelenler Bilsin
Diye...
Atilla Dirim

- 43** De vita fabula narattur: Dirim
Birliğin Uçsuz Bucaksız Hikâyesi
Mustafa Arslantunali

- 45** Hayvan Özgürleşmesi
İnsan Özgürleşmesidir
Yalçın Ergüdoğan

KENTSEL DÖNÜŞÜM

- 48** Kentsel Dönüşüm:
Siyasetin Askıya Alınması
Korhan Gümüş
- 51** Kentlerde Sınıf Siyasetinin Resmî
Siyasetle Burkulması
Korhan Gümüş
- 53** Dönüştürülen Kent
ve 'Modern' Kent
Aysim Türkmen

- 54** Yoksulluğun Kaynağı
Nihat Kentel

KÜLTÜR

- 56** Yeryüzünde Cennet Hayali:
Charles Fourier
Ceyda Akaş Kabadayı
- 58** Niksar ve Çemişkezek:
Cahit Külebi'nin İki Yurdu
Roni Margulies
- 60** Çağının Bir Tanığı:
Charles Dickens 200 Yaşında
Melih Mol

- 61** Bizden Olmayanların
Acıları, Hikâyeleri
Behçet Çelik
- 62** Stalinist Rusya'nın Panaromasi:
Yaşam ve Yazgı
Doğan Tarkan

KCK BAHANE HEDEF BDP!

Bu iddianame hukuksal bir metin değil. Bu, Kürt sorununda belirgin bir tutumun hukukî terimlerle süslenerek ifade edildiği bir metin.

Şemsi Dinç

KCK Türkiye Meclisi'nin İstanbul'daki örgütlenme ve faaliyetleriyle ilgili davanın iddianamesi hazırlandı. 2403 sayfalık iddianamede, Prof. Büşra Ersanlı hakkında 22,5 yıl, Ragıp Zarakolu hakkında 15 yıl hapis cezası isteniyor.

KCK davalarının binlerce tutuklusuna var. Belediye başkanları, belediye meclis üyeleri, BDP İl Başkanları ve yüzlerce BDP üye ve yöneticisi tutuklu.

"Terör örgütü"ne sempati

İddianamenin özü, BDP'nin KCK'nin organik bir parçası olduğunu kanıtlamaya ayrılmış. Bu iddianın kanıtı ise, telefon dinlemeleri. Bir suç işlendiğine dayanak yapılacak hemen hiçbir delilin gösterilmediği iddianame, esas olarak siyasî bir iddiayı kanıtlamaya adanmış. Bu iddia ise açık alanda, siyasî partiler yasasına uygun bir şekilde faaliyet gösteren BDP üyelerinin, ama sadece BDP üyeleri değil, Kürt halkıyla dayanışma

sergileyenlerin de, bilerek ve isteyerek terör örgütünün emellerine sinsice hizmet ettiğini kanıtlamak.

Hatta Ragıp Zarakolu'nun uluslararası prestijini kullanarak "terör örgütü"ne sempati yaratmak istediği bile iddianamenin konusu. Savcıya göre yıllar içinde verdiğiniz mücadeleyle, insan hakları için sürdürdüğünüz mücadeleyle oluşan etkinizi sadece savcının sınırlarını çizdiği bir alanda kullanabilirsiniz!

Yine de hakkını yememek gerek, iddianame, bazı BDP'lilerin ve Kürt halkının talepleri için mücadele eden bazı insanların, bir yanlış içinde olduğunu söylüyor. Yanlış içinde olanlar, bilmeden KCK'ye yardım ediyor, bilmeden KCK propagandası yapıyor!

BDP'yi siyasal alanın dışına itmek

Açık olan şu: Bu iddianame hukuksal bir metin değil. Bu, Kürt sorununda belirgin bir tutumun hukukî terimlerle süslenerek ifade edildiği bir metin. Örneğin, Hatip Dicle'nin milletvekilliğinin Yüksek Seçim Kurulu

tarafından gasp edilmesinden sonra yapılan basın açıklamaları ve yürüyüşler savcı tarafından yasadışı ilan ediliyor ve bunlara katılanlar ya KCK üyesi ya da bilerek ve isteyerek "terör" propagandası yapan bir suçlu oluyor. En iyi ihtimalle kandırılmış, "büyük bir yanlış içinde" olan ama yine de "teröre" destek veren bir şüpheli oluyor.

Bu iddia, özellikle BDP'nin Siyaset Akademisi derslerine katılanlar açısından daha belirgin bir hale geliyor. Siyaset Akademisi'nde ulusal sorun, demokratik özerklik, Bask modeli gibi herhangi bir konuyu tartışan, o konuyu anlatan, dinledikleri hakkında not alanlar savcı tarafından doğrudan "terör örgütü"nü propagandasını yapmış sayılıyor.

İddianame, tüm bir BDP faaliyetini siyasal alanın dışına itmek isteyen bir siyasî eğilimin ürünü. BDP üyesi olmak, BDP yöneticisi olmak, BDP toplantılarına katılmak, BDP etkinliklerine katılmak, BDP KCK'nin organik uzantısı olarak ilan edildiği için, suç kapsamında tanımlanıyor.

Bununla da kalınmıyor. BDP ile birlikte kurulan platformlarda yer alan, seçim Bloğundan demokrasi platformlarına kadar tüm eylem zemini iddianamenin mantıksal sonucu olarak suçlu ilan ediliyor. Mantık çok özlü: BDP, KCK'nin siyasî uzantısı, BDP ile işbirliği yapanlar, örneğin seçimlerde BDP'nin desteklediği adayların kampanyasını destekleyenler de suçlu. Örneğin, 12 Haziran 2011 seçimlerinde İstanbul 1. Bölge adayı Sebahat Tuncel'e oy veren 93,313 kişi, KCK'ya yardım ve yataklık yapmış görülüyor. Mardin'de Ahmet Türk'e oy veren 60,023 kişi de öyle.

Tüm BDP seçmenleri, KCK'nin siyasî uzantısı olduğu iddia edilen BDP adaylarına oy verdiği için KCK'dan yargılanmalı. Bazılarımız oyumuzu "yanlış içinde" verdiğimiz Savcı Bey'i ikna edebilirsek, daha düşük bir ceza olarak kurtulabiliriz.

Çözüm istemeyen devletin belgesi

KCK iddianamesi, Kürt sorununda çözüm istemeyen devletin belgesi olarak okunmalıdır. Bu belgenin, Yargıtay Başsavcılığı'na gönderilmesi, Başsavcılığın gereğini yapmasının istenmesi de, KCK davasının BDP'yi kapatmak için başlatılan hamlenin bir evresi olduğunu gösteriyor.

12 Haziran seçimlerinin iki kazananı vardı: Biri AKP, biri de BDP, Kürt halkı. BDP, AKP'yi gerileyen, Kürt illerinde yenen tek güç olarak öne çıktı. Kürt sorununun hem dile getirilmesinde hem de çözümün tartışılacağı platformlarda temel muhatap olarak öne çıktı. AKP, bükemediği bileği öpmesini öğrenmeli ve Kürt sorununda çözümünden söz edenler, BDP'ye asla dokunmamalı. Binlerce BDP'linin tutuklanması, Newroz etkinliklerinin de gösterdiği gibi korkmaktan vazgeçmiş bir halkın özgürlük mücadelesini engelleyemedi.

Tayyip Erdoğan acele etse iyi olacak. Böyle giderse müzakere edeceği bir BDP bulamayacak! ▼

AKP'NİN İKİ YÜZÜ

Bir partiyi, üstelik yüzde 50 oranında oy alan bir partiyi, sınıfsal kökenlerinden kopartarak tanımlamaya çalışan kodlamalar, yıllardır hayalî düşmanlar yaratıyor.

Şenol Karakaş

AKP bir burjuva partisidir. Bu, AKP ile ilgili hem çok şey açıklayan hem de hiçbir şey açıklamayan bir tespit.

Bir yandan çok şey açıklıyor: AKP liderliğini nobranlığını, İdris Naim Şahin'i, 2023 projesi süslemesiyle anlatılan büyük sermayenin hedefleri doğrultusunda adım adım ilerleyişin acısını işçi sınıfından çıkartışını, KCK tutuklamalarını, herbiri bir diğerinden iddialı açılımların kofluğunu, askerî harcamalarda dünyanın on beşincisi olmasını, "Afedersiniz Rum" özlü nefret söylemini, umarsız kentsel dönüşüm hırsına eklenmiş benzersiz bir inşaat patlaması faciasını, nükleer santral kurma hırsını, KESK'e yönelik özel gıcığına, hemen tüm akarsuların tepesine hidroelektrik santral kurma tutkusunu... Liste daha da uzatılabilir. İşsizlik eklenebilir, gelir adaletsizliği eklenebilir, yine sermayenin ihtiyaçlarına cevap veren bizzat Başbakan'ın dillendirdiği "üç çocuk" perspektifi eklenebilir.

AKP'nin burjuva partisi olması, bu listeyi kanıtlamıyor. Ama bir dizi

başka gelişme ve bu gelişmelere ulusalcı cenahın verdiği tepkiler, AKP'nin karakteri konusunda politik bir muamma yaratıyor. Özellikle ilk dönem icraatları arasında yer alan Kıbrıs politikasının statükocu devlet çizgisinden farklı olması gibi. 2007'de bir askerî muhtıraya muhatap olması gibi örneğin. Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmaya çalışılması, parlamenter çoğunluktan yola çıkarak istediği kişiyi cumhurbaşkanı seçtirme hakkının gasp edilmeye çalışılması ya da azınlık vakıflarına ve okullarına ilişkin kısıtlı da olsa demokratik iyileştirmeler geliştirmesi gibi.

AKP'nin karakteri konusunda kafa karışıklığı yaratan en önemli hadise ise, Ergenekon tutuklamaları ve dava süreci. Cunta girişimlerinin, genelkurmay başkanlarının, hatta 4 Nisan'da gerçekleştiği gibi 12 Eylül darbesinin muzaffer komutanlarının AKP'nin iktidar olduğu dönemde yargılanması kafa karışıklığını daha da şiddetlendiriyor.

AK Parti'nin "anormalliği"

Bu kafa karışıklığından kurtulmanın ilk yolu, AKP'ye dair üretilmiş

olan tüm çarpıtılmış kodlardan kurtulmak. Bu kodların ortak özelliği, AKP'yi anormal olarak tarif edilmesi. Olağanın dışında bir parti olarak en önemli AKP kodlaması, bu partinin özel bir gündemi olduğu hissini de uyandıran, AKP'nin şeriatçılığı.

Şeriatçı kodlamasının yetmediği yerde, devreye AKP'nin faşizmi giriyor.

Yine de AKP'liler sevinmeli bu kodlamalara. Çünkü daha fenası var sırada: AKP'nin emperyalizmin işbirlikçisi olduğunu vurgulayan BOP eşbaşkanlığı ayrı bir tanım. Sırada ise cemaatlerle anormal bir ilişkisi olduğunu da kapsayarak üretilen 'sivil vesayet' kurucusu olarak AKP var. Kendi rejimini kuran AKP, kendi derin devletini kuran AKP, otoriter eğilimlerin yeni kalesi olarak AKP.

Bir partiyi, üstelik yüzde 50 oranında oy alan bir partiyi, sınıfsal kökenlerinden kopartarak tanımlamaya çalışan bu kodlamalar, yıllardır hayalî düşmanlar yaratıyor. Bu yüzden, AKP'yi anlamaya çalışırken öncelikle 2001 Şubat krizi ya da tarihe Kara Çarşamba olarak

geçen sarsıcı süreçten başlamak bir zorunluluk.

Durduk yere gökten düşmedi bu AKP. 12 Eylül darbesinden sonra 2000'li yılların başına kadar, kısacası Özal döneminden sonra Türkiye ekonomik ve siyasal kriz içerisinde debelendi, durdu. Toplumda 12 Eylül darbesinin etkilerinden sıyrılmak yönünde başlayan değişim isteği, Kürt silahlı mücadelesinin şiddetlenmesi, Kürt hareketinin yığınsallaşması, askerî vesayetin su götürmez ağırlığı, faili meçhul gibi bir dizi gelişmeyle paralel ilerledi, ama bu değişim isteğine parlamenter yanıt, her seferinde egemen sınıfın siyasal bölünmüşlüğüne bir ifadesi olarak okunması gereken koalisyon hükümetleri oldu. DSP-ANAP-MHP koalisyonu, koalisyonlar döneminin sonu oldu. Kara Çarşamba, o güne kadar Cumhuriyet tarihinde yaşanan en büyük ekonomik kriz olarak sisteme çok büyük bir şiddetle çarptı. Halk bir gecede yüzde 25 fakirleşti. Gecelik faizler %7500 seviyelerine tırmandı, borsa çöktü. Haftalarca gösteriler, protestolar ve çatışmalar yaşandı.

28 Şubat darbesiyle perçinlenen askerî vesayet/egemen sınıfın bölünmüşlüğü/parlamentar bölünmüşlük üçgeni, egemen sınıf açısından ürkütücü boyutlara ulaştı. Emek örgütlerinin gösterileriyle “esnaf eylemleri” adı verilen esas olarak işsiz kalan küçük işletme işçilerinin radikal eylemleri, orta sınıfların dağılma eğilimiyle birleştiğinde egemen sınıfın toplumu yönetmesini sağlayan tüm kayışlarda kopma ihtimali, aşağıda, milyonlarca yoksul arasında yaşanan öfkeyle aynı anda şekillendi.

AK Parti’nin üç adımı

Sınıflı toplumlarda ilk sözü egemen sınıflar söyler. Onun partileri, ordu, polisi değil! Egemen sınıf açısından ideal olan ise iş yerlerindeki askerî disiplini gölgeleyecek olan sakin bir toplumsal yaşam ve dengeli siyasettir, ekonomik ve siyasî istikrardır. Bu da egemen sınıfların orta sınıfları ve orta sınıflar aracılığıyla mülksüz yığınları dengeli bir yaşamın sürekliliğine ikna etmesiyle mümkün oluyor. 21 Şubat krizi, işte tüm bu ikna araçlarının parçalandığı, belirsizliğin hüküm sürdüğü bir dönemin başlangıcı olarak siyasî krizi daha da şiddetlendirdi. Kriz sonrası yapılan seçimlerde, koalisyon hükümetinin en çok oy alan partisi, seçmenler tarafından eşi benzeri olmayan bir şekilde cezalandırıldı ve DSP yüzde 1,2 oy aldı. Diğer iki koalisyon partisi de seçim barajını aşamadı. AKP sanki uzaydan gelmiş gibi, yüzde 34,28 oranında oy alarak tek başına iktidar oldu.

AKP, 2002 seçimlerinden zaferle çıktığı andan beri üç adımı birden atmaya çalışıyor. İlki, askerî vesayetten paçasını kurtarma adımı. AKP’nin askerî vesayetle uzlaşabileceğini iddia edenler şurada yanılıyor: Askerlerin AKP ile uzlaşmak gibi bir niyetleri yok. İsmet Berkan’ın *Asker Bize İktidarı Verirmi?* kitabında özetlediği gibi, 28 Şubat’ın yarım kalmış darbesini tamamlamak isteyen cuntacılar sürekli darbe planı yapmaya, hatta bu planların somut adımlarını da atmaya başladılar. Balyoz davasında anlatılan hikâye, o yılların hikâyesidir.

AKP’nin askerî vesayetle kapışmak zorunda kalması, AKP liderliğinin bir devlet örgütlenmesi olarak orduyla sorunu olduğu anlamına gelmiyor. AKP, ordunun darbe yapmasına karşı, orduya karşı değil! Bu anaokulu bilgisinden mahrum olan mutat ulusalcı zevatın darbe

girimlerine karşı toplumsal muhalefet örgütlemeye çalışan “Yetmez ama Evet”çileri tek kalemde AKP’li ilan etmesi, olsa olsa AKP’ye hayalini bile kuramayacağı bir misyonu yüklemek anlamına gelir.

AKP’nin ilk seçimlerden sonra aynı anda attığın üç adımdan ikincisi, egemen sınıfın güvenini kazanmaya dönük oldu. Bunu, egemen sınıfın taşra bakkalı olarak değil de küresel düzeyde ciddiye alınan bir güç olma hedefine uygun olarak Avrupa Birliği üyeliği yönünde istekli hamleleri, bankacılık sistemini disiplin altına alan icraatları, orta sınıfları sakinleştirip egemen sınıfa yaklaştıran siyasetleri ve yeni liberal ekonomik programı aynen uygulamaya devam ettiğini kanıtlamasıyla yaptı. AKP’nin kapatılması gündeme geldiğinde Rahmi Koç’un AKP’yi de “yolda bulmadıklarını” söyleyerek sahiplenmesi, bu güvenin bir işaretiydi.

Bu iki adımın önemli bir ortak özelliği, PKK’nin de uzun süreli ateşkes ilan ettiği döneme rastlaması nedeniyle, toplumda bir sakinleşme, normalleşme ve geleceğe dair belirsizlikten önemli ölçüde kurtulmanın verdiği rahatlama duygusunun egemen sınıfın aradığı istikrara tekabül etmesidir. Bir Tokat mitinginde Erdoğan’ın “Zam yap, sen yap!” pankartıyla karşılanması atı alanın Üsküdar’ı çoktan geçtiğini gösteren trajik bir gösteriş olmanın ötesinde, halk yığınlarının bir önceki dönemin kaotik politik ortamından duyduğu derin rahatsızlığı da ifade ediyor.

AK Parti ve değişim rüzgârı

Burada devreye AKP’nin atmaya çalıştığı üçüncü adım giriyor. Dünyada kapitalizme karşı öfkenin anti-kapitalist hareketle vücut bulduğu, savaşa karşı öfkenin milyonlarca insan katıldığı savaş karşıtı radikal koalisyonlarla örgütlendiği, 11 Eylül sonrasında ABD’de “benim adıma savaşıma” kampanyasının gündemi belirlediği, Irak işgaline karşı tüm dünyada on milyonlarca insanın ayağa kalktığı dünyada, Türkiye’de de milyonlarca insan değişim arzuluyordu, geçmişin pisliklerinden ve krizin etkisinden kurtulmak istiyordu. AKP’nin, bu değişim isteğinin yarattığı rüzgârı arkasına aldığı göremeyenler, seçimlerde özellikle işçi ve emekçilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde AKP’nin aldığı oyları sadece makarna, beyaz eşya ve kömür “hediyeleri”ne bağlayanlar, AKP’ye karşı muhalefetin elinin

kolunun bağlanmasına ve her seferinde sonuçları önceden belirlenmiş bir müsabakaya çıkılmasına neden oluyor.

AKP, burjuva politikasını normalleştiriyor. Taktığı ulusalcı gözlükler nedeniyle okuduğunu anlamaktan muzdarip olanlara, politikayı güzelleştirdiğinden değil, normalleştirdiğinden söz edildiğini bir kez daha hatırlatmakta fayda var. Erdoğan’ın yeni liberal politikaları uygularken milyonlarca işçiden nasıl oy aldığı sorusunun yanıtı burada gizli. Yanıtın bir başka bölümü ise AKP’nin alternatifinin koalisyon hükümeti, hem de CHP-MHP koalisyonu ya da bir askerî darbe olarak görülmesinde yatıyor.

Özetle, anormal olan AKP değil. Cumhuriyetin, bir idamlar cumhuriyeti olması anormal olan. Ermeniler ve Kürtlerin mezarlığı olan bir cumhuriyet. Askerî darbeler cumhuriyeti. Kapatılan sendikalar cumhuriyeti. Laiklik maskesi altına gizlenen dini inançlar üzerinde şiddet uygulayan bir cumhuriyet. Askerler cumhuriyeti. Diktatörler cumhuriyeti. Başbakan asanlar cumhuriyeti. Deniz Gezmişleri asanların, Hrant Dink’i öldürenlerin, Varlık Vergisi’ni çıkartanların, 6-7 Eylül vahşetini planlayanların cumhuriyeti.

Çarpık kodlamaların sonucu

Bu cumhuriyetten kazanımı olan tek toplumsal kesim, Türk burjuvazisi. Burjuvazi açısından kazanımlarla dolu bir cumhuriyet bu. Burjuvazinin bekçiliğini yapan sivil-asker bürokrasi açısından da kazanımlarla dolu bir cumhuriyet. Bu sivil-asker bürokrasi, bu bürokrasinin güç

aldığı sermayenin bazı blokları, bu cumhuriyetin kalıpları altında şekillenen merkez medya AKP’yi ve onun temsil ettiği kitleleri genetik olarak reddettiği için, AKP değişim isteyen insanların adresi olarak görülüyor. AKP liderliği demokrat olduğu için değil, burjuva politikasını normalleştirmezse yaşama imkânı olmadığı için, Dersim katliamı nedeniyle devlet adına özür diliyor. Sonra, burjuva politikasının normal olan sınırlarında, Uludere katliamının ardından komutanları selamlıyor, Kürt halkından özür dilemiyor. Ahmet Türk’e yumruk atılmasından sonra, istisnasız tüm emniyet çalışanlarını Newroz’a müdahaleden dolayı tebrik ediyor.

AKP hakkındaki çarpık kodlamalar, şeriatçı, cemaatçı, sivil vesayetçi olduğu iddiaları AKP liderliğini son derece memnun ediyordur. Bazı solcuların “Eğer AKP durdurulmazsa saltanat rejimi hortlayacak ya da ABD’nin planları doğrultusunda Türkiye’nin bağımsızlığı tasfiye edilecek” iddiaları o kadar anlamsız ki, geniş kitleler arasında yankı bulması tümüyle imkânsız. AKP’ye karşı tüm özgürlüklerin sınırsız ölçüde genişlemesi taleplerinin yerine “sol” tarafından bu türden cumhuriyet savunularının öne sürülmesi, AKP’ye karşı kazanma şansına sahip tek siyasetin, özgürlükçü bir sınıf mücadelesinin önüne köhnemiş barikatlar kuruyor. “Sol”un değişim isteyen tabanın yanında değil de cumhuriyetin, yani mevcut devletin yanında yer alması, AKP’nin karşısına anlamlı bir muhalefet inşa edilememesi sonucuna yol açıyor. ▼

Hüseyin Çakır

Ne oluyor, neden oluyor sorusu sorulmaya devam edilirken, çok farklı görüşler varmış gibi görünüyor olsa da, olup bitenler iki zihniyetin çatışması etrafında toplanıyor.

Birinci zihniyet değişim, ikinci zihniyet değişime şu ya da bu gerekçeyle karşı çıkma ve direnme.

Her iki zihniyetin militan, kemikleşmiş, radikal savunucusu ve taraftarı yok. Olsaydı, devrim, karşı devrim, “Anadolu Baharı” gibi şeyler olurdu. Bu nedenle değişim süreci dura kalma, tökezleyerek, sürünerek ilerliyor. Süreci her iki zihniyetin aktörlerinden çok, somut durumlarda/olaylarda her iki zihniyet etrafında yer alışlar belirliyor.

Bir olayda değişimden yana olanlar, başka bir olayda statükodan yana olabiliyor. Vesayetçi, otoriter devletin ideolojik, siyasî ve ekonomik yapılanması çözülüyor. Bütün gürültü vesayetçi devletin değiştirilmesinden çıkıyor.

Nereye kadar değişim

Değişime karşı direnç noktası, değişimin nereye kadar yapılabileceği yapılamayacağına düşümleniyor. Devletin nereye kadar değişeceği, devlet kurumlarının içinde ortaya çıkan kavganın asıl nedeni. Değişim radikal dönüştürücü adımlar atılarak yapılmadığı, yapılamadığı için, süreç devletin çözülmesi biçiminde ilerliyor. Siyasal iradenin kapsamlı, takvime bağlanmış bir değiştirme, dönüştürme programı yok. En çok patırtı gürültü nerede ortaya çıkıyorsa, yönünü oraya dönüyor ve böylesi durumları bugüne kadar hiç iyi yönetemediğini gördük. Ergenekon’un ve darbecilerin yargılanmasıyla sınırlı bir reform ve demokrasi anlayışı, devletin demokratik dönüşümünü sağlamıyor.

İktidarın demokratikleşme, “ileri demokrasi” sözlerinin dayandığı somutlaşmış hedefleri yok. En önemlisi, demokratikleşme sorunun önünü açacak “esas sorun”, “ana engel” nedir sorusuna net cevabı yok. Belki de bu nedenle, değişimin toplumsal dinamikleriyle siyasal iktidar arasındaki güvensizlik duvarı büyüyor. Reformlarda frene basılması iktidarı devletin içine çekiyor ve devleti yöneten bir iktidar yerine, devleti paylaşan görünüm ortaya çıkıyor.

Radikal demokratik değişimden yana siyasal muhalefetin olmaması, iktidarın hem oy hesabı yaparak, hem değişim karşıtı güçlerle sertleşmeden, iktidar paylaşımı

HÜKÜMETİN İKİ ZİHNİYETİ

konusunda problem yaratmayacak bir yol izlemesine izin veriyor.

Kürt meselesi

Devletin nereye kadar değişeceği meselesinde iktidarın tutumu yeni anayasa ile ortaya çıkacak. Toplumsal mutabakatın ortak keseni neresi olacak, devletin yeniden yapılanmasının demokratik, katılımcı zemini nasıl belirlenecek? İktidarın, muhalefetin ve Kürt muhalefetinin yeni anayasanın felsefesinde temel hak ve özgürlükler, devletin yeniden yapılanmasının sınırları konusundaki tutumları değişimin yönünü belirleyecek. Yeni anayasanın değişim derinliği Kürt sorunun kalıcı çözümünün başlangıcı olacak.

Her şey Kürt meselesine gelip dayanıyor. Sorunun iki muhatabı arasında gizli müzakerelerin ortaya çıkmasından sonra, bu sürecin şeffaf ve kamuoyu önünde sürdürülmesi toplumsal desteği artıracaktır. Tepelerden bakanların “görmeme” haline karşın, kamuoyu araştırmaları toplumun %67’sinin Kürt sorununun müzakere yoluyla çözümünü istediğini gösteriyor.

Kürt meselesi hem sebep, hem sonuç. Değişim ve demokratikleşmede Kürt sorunu hem engeleyici olarak kullanılıyor, hem iktidar savaşında

demokratikleşme ve radikal değişimi engellemek için iki zihniyet tarafından şantaj olarak kullanıyor. Olumlu adımlar atılmıyor değil, ama sorunun derinliğine göre atılan adımların anlamı silikleşiyor.

İktidar, muhalefet, devletin silahlı ve sivil kurumları Kürt sorunu üstünden değişim ve demokratikleşme pozisyonlarını tanımlıyor. Her iki zihniyet de, çözümsüzlüğü gerginleştirmek için, milliyetçiliği, şovenizmi, militarizmi propaganda malzemesi olarak kullanıyor. Demokratik çözüm sürecinin önü tıkanıyor.

Mücadele-müzakere stratejisi

İktidarın “müzakere-mücadele” stratesinde, “mücadele” boyutu “güvenlik” boyutuyla bütünleştirmede başka “zinde güçler” devreye giriyor. Değişim ve demokratikleşme karşıtlarının alanlarını genişletme ve karşı manevralar yapma olanakları artıyor. Siyasal olarak izahı mümkün olmayan eylemler kaçınılmaz hale geliyor. İktidar içinden “müzakere-mücadele” tarafları arasında “müzakereler devam edecek”, “teröristlerle müzakere olmaz” açıklamaları aynı gün içinde gelebiliyor. Bu durum, iki zihniyetin bir durumdan ötekine ne kadar kolay geçebildiğini gösteriyor.

“Mücadele” stratejisinde, askerî operasyonların yanında hukuk yolunun devre girmesiyle, sonu başı belli olmayan tutuklamalar ortamı provokasyonlara açık hale getirdi. İktidarın Meclis’i devre dışı bırakarak gizli müzakere/pazarlık yapma yöntemi, Meclis’teki Kürt muhalefeti işlevsizleştirdi, demokratik katılımcı yoldan sorunun çözümünün tıkanmasına yol açtı.

Muhalefetsiz iktidar, kendi içinden muhalefeti üretiyor. Bu muhalefet bugün çok açık olarak ortaya çıkmıyor/çıkmıyor. Ancak iki zihniyeti de içinde barındıran iktidar, iktidara yakın olan ve bu yakınlık yoluyla rant dağıtımından aslan payını alanlarla bunu seyredenler arasındaki çatlak, siyasal olarak Kürt sorununa “mücadeleci-müzakereci” farklılığı olarak çıkıyor. Bu iki zihniyet muhalefet partilerinde, sol muhafette, devletin silahlı, sivil bürokrasisinde, iş dünyasında, sivil toplum kurumlarında, aydınlar arasında, her yerde, her durumda, her olayda, yeniden harmanlanıyor, sarkaç gibi bir o yana, bir bu yana gidip geliyor.

Tabandan gelen basınç müzakere zihniyetini dayatmayı başaramadığı güne kadar bu sarkacı izlemeye devam edeceğiz. ▼

İKİ ULUSLU BİR ÜLKE İHTİMALİ GÖZE ALINMALI

Mesut Yeğen ile söyleşi

Bu toprakların kadim sorunlarından birisi olan Kürt sorunu, tarafların üzerinde anlaştığı gerçek bir çözüm bulunana kadar ‘sorun’ olarak kalmaya devam edecek. Sorunun adı aynı olunca içeriğinin de aynı kaldığını sanıyoruz belki, ama yanlıyoruz. Bu sorun, çözülmediği her gün kronikleşiyor, derinleşiyor, en önemlisi daha fazla cana mal oluyor. Dolayısıyla sorunu çözmekten kaçtığımızda olduğumuz yerde durmuş olmuyoruz... Peki yıllardan beri etrafından dönüp durduğumuz ve bir türlü içinden çıkılamayan Kürt sorununun çözümünde hangi noktadayız? Çözümün önündeki engeller neler? Kürt sorununu çözmek ne demek? Tüm bu soruları, **Son Kürt İsyanı, Devlet Söyleminde Kürt Sorunu ve Müstakbel Türk’ten Sözde Vatandaşa** kitaplarının yazarı, İstanbul Şehir Üniversitesi öğretim üyesi Mesut Yeğen ile konuştuk.

● **Arife Köse:** 2011’de yayımlanan **Son Kürt İsyanı** adlı kitabınızın ön sözünde “Fırtına dinmiş görünüyor. Kürt meselesinde geçmişe nazaran iyi zamanlardayız. Geçmiş derken öyle uzak geçmiş... o feci doksanları bile kastetmiyorum. Çok daha yakın bir geçmişe, sadece birkaç sene öncesine nazaran iyi zamanlardayız” diyorsunuz. Bugün hâlâ aynı ümide ve tespite sahip misiniz?

Mesut Yeğen: Aynı ümidi taşıyorum, ama oradaki analiz doğrulanmış mı dersanız, kısmen evet, kısmen hayır. Şunu söylemeye çalışmıştım: Devlet, Cumhuriyet dönemi boyunca Kürt meselesiyle Kürtlerin haklarını tanımamak ve Kürtleri tepelemek, yani tenkil etmek vasıtasıyla meşgul oldu. Cumhuriyet’in Kürt meselesi siyaseti 1990’lara kadar bu iki sütun üzerine yükseldi. 2007’de ise, doksanlarla birlikte başlayan bir sürecin tekamül ettiğini söylemiştim. Bu yeni sürecin esasını da şu oluşturuyordu: artık tanımamak olacak iş değil, Kürtlerin haklarının bir şekilde tanınması ve tenkilden vazgeçmek gerekiyor. Bugün şunu söyleyebilirim, 2007’de tenkilden vazgeçmeye ve tanımamayı sorgulamaya binaen oluşturulan yeni siyaset, yeni paradigma bugün de devam ediyor. Ama bu yeni siyaset içerisinde taktik değişiklikler, taktik savrulmalar var.

● **Ne gibi mesela?**

2011 Haziran seçimlerinden önceki halimizi ve şimdiki halimizi düşünün. 2011 seçimleri öncesinde devlet ve PKK arasında görüşmeler gerçekleşiyordu ve Kürt meselesinin silahlı mücadele kısmının çözümü

çok yakın gibi görünüyordu, bugün ise bu noktadan epey uzaklaşmış gibi görüyoruz. Ama şimdi geriye dönük olarak vakıf olduğumuz bilgiler şunu gösteriyor: Cumhuriyet hükümeti, MGK, yani aslında devlet, Kürt meselesini başka bir biçimde ele almanın imkânlarını araştırmış, burada kendince bir etüt de yapmış. Her ne kadar çok başarılı olmasa da ortada yeni bir etüt var, bu belli.

● **Hangi açılardan başarısız buluyorsunuz?**

Benim anladığım 2011 civarında devlet, esas olarak kısmî, zayıf bir tanıma siyaseti ve PKK’yi çok fazla onurlandırmayacak ya da çok fazla bir prestijle buluşturmayacak türden bir af siyaseti karşılığında silahsızlandırma işini halledebileceğini düşündü. Anladığım kadarıyla planlarını bunun üzerine inşa etti. Ancak bu yeni siyaset pek de başarılı olmadı. Dolayısıyla günümüzün sorusu, PKK’ye çok prestij kazandırmayacak türden bir af ve zayıf tanıma siyasetinin ötesinde bir yere geçebilecek miyiz, geçemeyecek miyiz sorusudur. 2011 Haziran’ından bugüne kadarki süreçte hükümet ve devlet bunun ötesine geçmeyeceğini beyan etti. Ancak geride kalan süreç bu geçmeme halinin devlet ve hükümet açısından hayırlı neticeler üretmeyeceğini gösterdi. En son Newroz’da yaşadıklarımız da gösterdi ki örneğin artık Diyarbakır’ı yasakla, baskıyla yönetmenin imkânı kalmamıştır.

● **Bu zayıf tanıma politikasının sınırları nelerdir?**

Beyan edilen çok belli. Kürt siyasetinin tanıma meselesine dair iki büyük talebi var: Birincisi, “Kürdistan’ı, o olmadı Kürt şehirlerini, seçilmiş Kürtler yönetecek”, yani özyönetim. İkincisi, Kürtçe’nin eğitim dili olması ve bölgesel bir resmî dil olarak kabul edilmesi. Kürtlerin tanıma kısmında talepleri bunlar, devletin önerisi ise Kürtçe’nin seçmeli ders olması, özyönetimin ise Kürtlerin istediği biçimde olmayıp sadece yerel yönetimlere bir takım yetkilerin devredilmesiyle sınırlı kalması. Dolayısıyla tanıma siyasetinde talep edilen ile önerilen arasında büyük bir makas var. Ve hükümet şu ana kadar bu makası kapatmamak konusunda kararlı. Ama ben bunun sadece hükümetin fikri olduğunu sanmıyorum. Bence bu MGK’da 2007’de kararlaştırılmış bir siyaset. 2007’den beri devlet bu zayıf tanıma siyaseti karşılığında PKK’yi bir şekilde silahsızlandırmaya çalışıyor.

● **Dünyada bu tür süreçlerin çözümüne dair örnekler, silah bırakma ve müzakere etme pratikleri var. AK Parti’nin bunları bilmemesi mümkün değil. Dolayısıyla AKP’nin sözünü ettiğiniz kararlılığı ancak bir tercih olabilir. Bu tercihin altında yatan etkenler nelerdir?**

İki şeye referansla sorunuza cevap vermeye çalışayım. Birincisi Kürt meselesinin niteliğiyle, ikincisi ise AK Parti’nin Kürt meselesini etüt etme biçimi ile ilgili. İkinciyle başlayacak olursak, AK Parti Kürt meselesini önceki hükümetlerden farklı olarak şöyle etüt etti: “Cumhuriyet Kürtlere gereğinden fazla

haşın davrandı ve kimliklerini tüm-den yadsıyarak gururlarını kırdı. Dolayısıyla, en azından Kürtlerin kırılmış gururunu onaracak düzeyde bir tanıma siyaseti ve buna eşlik edecek bir şefkat siyaseti ile Kürtler mevcut temsilcilerinden, yani BDP ve PKK'den koparılabilir." Bence AK Parti böyle bir hesap yaptı ve MGK'yı da bu siyasetin geçerliliğine ikna etti. Bu siyasette, bu etütte yanıldı AK Parti. AK Parti'nin önerdiği bu çözüm 80'lerin ortasında, 90'larda gelseydi belki bir karşılığı olabilirdi. Kürtler belki BDP-PKK çizgisinden kopup daha rejim içi bir aktörün etrafında toplanabilirdi. Ama geçmiş olsun, köprünün altından çok sular aktı. Dolayısıyla, birincisi AK Parti etütte yanıldı. Kürtler ne bu zayıf tanıma siyasetine onay verdi, ne de Kürtler açısından mesele basitçe bir şefkat meselesi. Bir şefkat meselesi olduğu taraf var, ama Kürtler için bu mesele daha ziyade bir haysiyet meselesi. Yani Kürtler Kürtlüklerinin olduğunca hacimli bir şekilde tanınmasını istiyor. Dünyada ulusal kimliklerin bu hacimde tanınmasının çok temel biçimleri var. Eğitim gibi, yayın gibi alanlarda o dilin kendisini ifade etmesinin önünü açmak bunlardan bir tanesi. Şimdi Türkiye'de henüz bu kısma gelinmiş değil. Kürt meselesinin niteliği ile ilgili kısma gelecek olursam, AK Parti ve MGK bence Kürt meselesinin niteliğini ya doğru anlamış değiller ya da fazlasıyla doğru anlamışlar.

● Nasıl?

Fazlasıyla doğru anlamış olabilirler. Şöyle ki, Kürt meselesinde demin dediğim çizgide radikal bir tanıma adım atacak olursanız şöyle bir gerçekle karşı karşıya kalırsınız: burası iki uluslu bir devlete döner. Ya işin buraya gideceği bilindiği için MGK ve AK Parti bu yolu açmak istemiyor ya da Kürtlerin bu ülkede ikinci bir ulus olabileceklerine dair bir inançları yok, dolayısıyla Kürtçe eğitim gibi, özyönetim gibi haklarının tanınmasını 'gereksiz', 'aşırı' buluyorlar. Ben daha ziyade birincisinin geçerli olduğunu düşünüyorum. Yani bu ülkede devlet, hükümet şunu apaçık biliyor; bu tanıma siyaseti hacimli bir şekilde takip edilirse, yani Kürtçe eğitim ve özyönetim talepleri kabul edilirse, mevcut ulus anlayışımızı da değiştirmezsek, yirmi sene sonra ulaşacağımız şey iki uluslu bir ülkedir. Kelimenin gerçek anlamıyla vatandaşlık esaslı bir ulus fikrini benimsemediğimiz takdirde, sözünü ettiğim türden bir tanıma siyaseti,

Türkiye'yi Kürtlerden ve Türklerden mürekkep iki uluslu ve iki bölge bir federal devlete götürür.

● Ama 1924'e kadar anayasal ve pratik düzeyde böyle iki uluslu bir durum vardı.

Evet, aslında 1918-24 arasında devlet aklı tam da bu durumu tanıdı. Yani dünya savaşı sonrasındaki birkaç sene boyunca gittiğimiz yer tam da özerk ya da federal bir Kürdistan'dı. Ancak devlet bir noktada bunu engelleyebilecek gücü olduğunu hissetti. Gücünü kullanarak ilerlemenin o yönde olmasına engel oldu ve 80 sene bir anlamda başarılı bir engelleme siyaseti izledi. Kürtler ve Türkler 1920'ler civarında neredeyse eşit kültürel ve siyasî haklara sahip olacakken, 'Kürtler yoktur' fikriyle 80 yıl geçirdik. Bu da şu demek: Cumhuriyet'in Kürtler ve Türklerden oluşan bir Türkiye fikrinin reddine dayanan siyaseti kısmen başarılı oldu, çünkü 1920'lerde 'Kürtler ve Türkler iktidarı paylaşacak' önermesinden sonra 80 yılı Kürtlerin Kürtlüklerinin inkâr edilmesiyle geçirdik. Bu anlamda, inkâr siyaseti, iki uluslu bir siyasî yapıyı reddetme siyaseti başarılı oldu, ama ancak 1990'lara kadar.

● Nasıl gelişti bu süreç?

Şunu görmek lazım: 1940'lar ve 60'lar arasında sadece hükümetleri yönetenler, rejimin kurucuları ve onları takip eden birinci kuşak değil, uluslararası kamuoyu da Kürt meselesinin bittiğine, Kürtlerin adım adım Türkleşmeye başladığına ve Kürtlerin buna gönüllü biçimde rıza gösterdiğine ikna olmuştu. Manzara 1960'dan sonra değişmeye başladı. 1958'de Baasçı darbe Irak'ta Kürtlerin önünü açtı. Akabinde 1960 darbesi ve ardından solun gelişimi Türkiye'de Kürtlerin önünü açtı. Kentleşme ve sanayileşme insanları yeni deneyimlerle buluşturdu. Bütün bu siyasî ve sosyolojik gelişmelerin ardından Kürtlük denen şey aslında tarihe geri döndü. Önce Kürt solu, sonra PKK çıktı ortaya. Bu irade ve sözünü ettiğim sosyolojik koşullar birleşince, Cumhuriyet'in 80 sene önce hallettim dediği şey Kürt sorunu olarak bütün cesametiyle önüne dikildi.

● 1924 sonrasında da Ermeniler Ermeni kimlikleri, Rumlar Rum kimlikleriyle tanınırken, Kürtlerin bu statüde bile tanınmayıp doğrudan yok sayıldıklarını görüyoruz. Bunun nedeni neydi?

Bu tamamen Müslimlik gayrimüslimlik ayırımıyla ilgili. Cumhuriyet,

gayrimüslimleri Türkleştiremeyeceğini düşündüğü ya da Türkleştirmek istemediği için onları etno-dinsel kimlikleriyle tanıdı. Ama bu tanımanın da bedelini ödedi onlara. Lozan ile birlikte gayrimüslimlerin kültürel hakları tanındı, ama bu hakların tanınmış olmasının bedeli onlar için ayrımcılık oldu. Ülkenin her yerinde ve her düzeyde ayrımcılığa maruz kaldı gayrimüslimler. Kürtler ise Türkleştikleri oranda ayrımcılıktan nasiplerini almadılar, ama Kürtlüklerinden mahrum kalarak. Cumhuriyet'in böyle bir etnik siyaseti vardı. Bir dönem Osmanlı'ya tabi olarak yaşamış Müslümanlar Cumhuriyet'in muteber ve makbul vatandaşları olma hakkına sahip oldu; şüphesiz dillerini unutarak. Gayrimüslimler ise Lozan'da elde ettikleri farklı kalma hakkının bedelini her düzeyde ayrımcılığa maruz kalarak ödedi.

● Tanıma siyasetindeki tartışmalara dönersek, bu konuda yaygınca ifade edilen bir görüş Kürtlerin sürekli verilenden fazlasını istedikleri, duracakları noktayı bilmedikleri yönünde. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Şu ana kadar Kürtlere tanınan haklar ortada. Tanınan en radikal hak

Kürtler ve Türkler 1920'ler civarında neredeyse eşit kültürel ve siyasî haklara sahip olacakken, 'Kürtler yoktur' fikriyle 80 yıl geçirdik. Bu da şu demek: Cumhuriyet'in Kürtler ve Türklerden oluşan bir Türkiye fikrinin reddine dayanan siyaseti kısmen başarılı oldu.

Gördüğüm kadarıyla Kürtler ve Türkler birbirleriyle çatışmaya niyetli değil. Çatışmayı savunanlar var, ama egemen olanlar onlar değil. Türkler bu işin çözümünü büyük oranda devlete, AK Parti'ye, Kürtler de PKK'ye, BDP'ye bırakmış durumda.

TRT 6. Hükümet, eğitim meselesinde seçmeli dersin ötesine geçmeye kararlı görünüyor. Kürtçe'nin medeniyet dili olup olmadığını sorgulayan bir anlayış var karşımızda. Şimdi bu koşullarda Kürtlere öyle çok fazla hak falan verildiğini, Kürtlerin de bunlarla yetinmediğini söylemek ampirik olarak mümkün görünmüyor. İkincisi, demokrasi dediğimiz şey bence tam da vatan- daşın aldığından daha fazla hakkı istemesiyle ilgili bir durumdur. Demokrasi, geleceğin belirsiz olduğu, toplumun nereye gideceğinin, nereye evrileceğinin belirsiz olduğu bir rejimdir. Demokraside yurttaş her şeyi isteyebilir. Yani yurttaşların bir kısmı kalkıp 'biz ayrılacağız' da diyebilir, böyle bir hakka da sahiptirler. Yurttaşın hep daha fazlasını istediğini, arsızlaştığını söylemek demokrasiye inanmamaktır. Ama bence burada başka bir mesele var.

● Nedir o?

Türkiye 28 Şubat sonrasında çok temel bir dönüşüm yaşadı. 28 Şubat'ta devlet Türkiye'nin muhafazakârlarına bir sınır gösterdi. Dindarlar, muhafazakârlar

ve onların temsilcileri o sınırı aşıp gitmek, devirmek yerine, o sınırın etrafından dolaşmayı uygun buldu. Böyle yapmalarının da bir sebebi var. Tarihsel olarak muhafazakârlar, dindarlar herkesten daha fazla kendilerini bu ülkenin sahibi olarak hissediyor. Bizim demokrasi kültürümüzde de bunun bir karşılığı olduğunu kabul etmek lazım. Eninde sonunda burası bir çoğunlukçu demokrasi kültürüne sahip. Dindarlar, muhafazakârlar ülkeye baktıklarında hep şunu görüyorlar: "Biz burada büyük bir çoğunluğuz ama devlet bu çoğunluğa uygun davranmıyor, devlet bu çoğunluğun elinde değil". Dolayısıyla 28 Şubat sonrasında geliştirdikleri tavır, refleks bence esas olarak bununla ilgiliydi. Devleti *kendi devletleri* olarak gördükleri için, bu engeli yıkıp geçmekten, aşıp geçmek, bu sınırları zorlamak gibi bir yol benimzediler. Bu serüveni yaşamış dindar ve muhafazakârlar ve onların temsilcileri Kürt meselesine ve Kürt siyasetine fazlasıyla kendi özgül serüvenlerinden bakıyorlar. Ve şöyle düşünüyorlar muhtemelen: "Biz bu ülkenin en kalabalık kesimi, bu

ülkeyi yönetmeyi en fazla hak eden insanlar bakın şöyle bir mutedil tavır sergiledik, devlet topuyla tanıklıya karşımıza çıktı, onun üzerine çıkmak yerine etrafından dolaştık ve bakın iktidara geldik. Siz Kürtler boyunuza posunuza bakmadan direngen olmakta neden bu kadar ısrar ediyorsunuz?" Bence tipik bir iktidara yakın muhafazakâr entelektüel ve siyasetçinin kafası böyle çalışıyor. Sıradan muhafazakârları kastederek söylemiyorum. Bence o kesimde, başka birçok insan gibi, benim de güvendiğim, önemsedğim başka tür ayrılmalar, farklılaşmalar yaşanıyor. Ancak Kürt meselesi muhafazakârların beklediği jestin gösterilmesi için çok uygun bir mesele değil.

● Neden?

Kürtlerin etrafından dolaşacağı bir engel yok ortada. Kürtler sayıca çok azlar. En başarılı oldukları parlamento seçimlerinde 36 milletvekili aldılar. Kürtlerin hepsinin oyunu alsalar 70-80 milletvekili belki çıkaracaklar. Muhafazakârların gösterdiği o 'etrafından dolaşma' stratejisini Kürtler denemek istese bile

bir sonuç vermez. Üstelik Kürtler aslında bu siyaseti daha önce takip etti. Devlet ise bu siyasetin önünü açmak bir yana, bu siyasete tahammül bile etmedi. Legal Kürt siyasetine ya da ılımlı Kürt siyasetçilerine bile bu devlet tahammül etmedi ve bu tahammülsüzlüğün neticesinde bugün PKK gibi bir silahlı örgütle karşı karşıyayız. Ben Kürtlere dönük 'ne versen daha fazlasını istiyorlar' yaklaşımının kökeninde bu tür bir zihniyetin yattığını düşünüyorum.

● *Ucundaki ışığın bazen yanıp bazen söndüğü o tünele nasıl yeniden girebiliriz peki? Çözümü konuşmaya nasıl başlayabiliriz?*

Son birkaç senedir içinde bulunduğumuz o tünelin dışına çıkmadığımızı, o tünelin içinde hareket ettiğimizi düşünüyorum. Ümitsiz değilim, ancak öngöremediğimiz, kestiremediğimiz ihtimaller her zaman karşımıza çıkabilir. Özellikle Suriye'deki, Irak'taki gelişmelere bağlı olarak Türkiye'de Kürt meselesinde bambaşka bir kanala sıçrayabiliriz. Ama gördüğüm kadarıyla Kürtler ve Türkler birbirleriyle çatışmaya niyetli değil. Çatışmayı savunanlar var, ama egemen olanlar onlar değil. Türkler bu işin çözümünü büyük oranda devlete, AK Parti'ye, Kürtler de PKK'ye, BDP'ye bırakmış durumda. İnsanlar kendi siyasî temsilcilerine güveniyor. Kürtler arasında 'ayrılalım' diyen eğilim de, Türkler arasında 'Kürtleri şu haritadan silelim' diyen eğilim de çok güçlü değil. Ancak bu hal bu şekilde devam ettirilemez. Türkiye'nin bu şekilde geçirilecek bir 10 senesi daha olduğunu düşünmüyorum. Hiç rahat olmamak, bu işi bir iki yıl içinde çözmek gerekiyor.

● Nasıl bir çözüm olabilir bu?

Benim aklıma, bütün aktörlerin yeni anayasa tartışmaları etrafında kendileri açısından riskli gördükleri adımları atmalarından başka bir şey gelmiyor. Hükümetin de BDP-PKK'nin de kendileri açısından riskli gördükleri bazı adımları atmaları gerek.

● Ne tür adımlar?

Devlet bu ülkenin eninde sonunda iki uluslu bir ülke olabileceği ihtimalini göze almalı. Bu ülke içinde başka bir ulusun varlığını kabul etmeyi tahayyül edebiliriz. Ama henüz bu tahayyülün çok uzağında duruyoruz. Bu uzağında durmak hasebiyle de hükümetin ya da devletin atabileceği radikal adımlar bizi gerçekten iki uluslu bir Türkiye'ye taşıyabilir. Devletin

muhtakkak bu riski alması, biraz Kürtlerin sağduyusuna, biraz da dünyanın gidişatına güvenmesi gerek. BDP-PKK de bence benzer bir risk almalı. Orada alınması gereken risk şu: “Silah bırakıldığında, silahların zorlayıcı özelliği, tehdit kapasitesi ortadan kalktığında, Kürtler adına bir şey elde edemeyiz” fikrinden uzaklaşılmalı. Yani “silahlar olmadan da, Kürtlerin sivil gücüyle de Kürtlerin temel hakları savunulabilir, elde edilebilir” fikrine biraz güvenilmeli. “Silah ortadan kalktığında bu devletten hiçbir şey alamayız” şeklindeki kestirmeci analizden vazgeçilmeli. Orada da yine hem Türkiye’nin sağduyusuna hem de dünyanın gidişatına biraz güvenilmeli. Kürtçe eğitimin olduğu ya da Kürt şehirlerinin Kürtlerin seçtiği insanlar tarafından yönetildiği ve bu arada silahların konuşmadığı bir ortamda 10 yıl geçirebilirsek, tüm bunlar insanlara çok daha doğal meseleler olarak görünecektir.

● *Ama PKK defalarca ateşkes ilan etti. Üstelik dünyadaki örneklerine baktığımızda örneğin silah bırakmak IRA’nın bir takım güvenceler aldıktan sonra yaptığı bir şeydi. Devlet hiçbir adım atmazken PKK’ye ‘silah bırak’ çağrısı ne kadar rasyonel olabilir?*

Tabii, müzakerenin başlamasının önkoşulu olarak PKK’den silah bırakmasını talep etmek bence de makul değil. Ama devlet bunun ötesine geçti zaten ve silah bırakmadan PKK ile müzakereye başladı. Silah bırakma, müzakereler koştuktan sonra retorik olarak çok seslendirilen bir şey olmaya başladı. Ondan önce hem Öcalan’la hem Avrupa’da Sabri Ok’la görüşüldü ve bu sırada bırakın PKK’nin silah bırakmasını, bütün kadroları dağda duruyordu. Dolayısıyla devlet o aşamayı geride bırakabildi. Ancak PKK’nin de “bütün anayasal haklar tanındıktan sonra silah bırakacağım” gibi bir ısrarının olmaması gerekir. Bu süreç onu da çok fazla kaldırmaz. Ama müzakerelerin akışına baktığımızda, müzakereler silah bırakma meselesinde değil, hangi hakların tanınacağı ve bu hakların kayda geçirileceği belgenin statüsünün ne olacağına düğümlendi. Çünkü orada karşılıklı bir takım adımlar atıldığı takdirde PKK’nin çatışma olabilecek alanların dışına çekilmesi, akabinde ülkenin dışına çekilmesi ve ardından da silahlarını muhtemelen KDP’ye geçici olarak teslim etmesi ve tümünden silahsızlanıp Türkiye’ye dönmesi söz konusuydu. Bu tür adımlar

zaten konuşuluyor ve biliniyordu. Ve bu adımlar büyük ihtimalle bir takvime bağlanmıştı. Bu noktada ben bir uzlaşma olduğunu düşünüyorum, ama dediğim gibi zaten film burada kopmadı. Gerçi süreçle tümüyle vakıf da değiliz. Ama görünen o ki, müzakereler neticesinde PKK’nin taleplerini karşılayan bir metin oluşmuş durumda. Anladığımız kadarıyla asıl sorun müzakere metninin, mutabakat metninin statüsü olmuş. Yani kim tarafından imzalanacak, imzalanacak mı imzalanmayacak mı gibi sorunlar var. Müzakerenin ses kayıtlarına baktığımızda PKK’nin taleplerini bildirdiğini, MİT’in de talepleri kağıda geçirdiğini görüyoruz. O ses kaydından MİT’in ya da devletin bu taleplere karşı ne dediğini anlamıyoruz. Ama bu metnin Kandil’e gittiğini, Kandil’in bir küçük düzeltme yaptığını, sonra tekrar geldiğini ve akabinde imzalanma sürecinin konuşulduğunu ve filmin orada koptuğunu biliyoruz. Burada da söylenen şu: “Başbakan ya bu metni imzalasın ya da bu işin arkasında olduğunu ifade eden bir beyanda bulunsun”. Büyük olasılıkla Başbakan bunu yapmayı kabul etmemiş gibi görünüyor. Ama devlet açısından mesele sadece imza meselesi mi, yoksa talepler meselesi mi, bunu bilemiyoruz.

● *Yukarıda Türkiye’nin bir 10 yıl daha böyle devam edemeyeceğini söylemişsiniz. Eğer devlet bu şekilde devam etmeyi tercih ederse bunun sonuçları ne olabilir?*

Halen süregitmekte olan ayrışma süreci derinleşir tabii. Bir müddettir Türkler ve Kürtler kader birliği etme halinden uzaklaşıyor. Bir on sene daha silahların tehdidi altında yaşamaya devam edersek, bir on sene daha “Kürtler kendi dillerinde eğitim görmesin” fikrinde ısrar edersek, oluşacak ilk netice mevcut ayrışmanın derinleşmesi olur tabii. Ama bundan da önemlisi, bölgedeki muhtemel gelişmeler bu ayrışma ikliminde yaşamayı çok riskli kılıyor. Bölgede yaşanabilecek bir büyük altüst oluş durumunda bu ayrışma iklimi hızla halklar arası bir kopuş ve çatışma durumuna evrilebilir. Bu Türkiye için, hem Türkler hem Kürtler için, büyük bir felaket olur. Bunun muhtakkak önünü almak gerekiyor. ▼

ORTAK YASTAN ÇIKAN UMUTTA BULUŞALIM

24 Nisan bir kin günü değil. Bir küfür günü de değil. Gelin, önce o gün ne oldu, onu paylaşalım.

1915 yılının o gününde Anadolu’nun en eski halklarından Ermenilerin 250 kadar aydını apar topar evlerinden alınıp Çankırı Ayaş’a, dönüşü olmayan bir yola sürüldü. Mebusu, doktoru, çevirmeni, öğretmeni, gazetecisi, yazarı, sanatçısı bütün bu insanlar hem bir halkın sesi hem de Osmanlılık düşünün neferiydi. Meşrutiyet sonrasının özgür ve eşit günlerine inanmışlardı. Düşleri, dönüşsüz yollarda kendileriyle birlikte kayboldu gitti.

Sesini yitiren bir toplumun başka neyi kalır ki geriye? Çoluk çocuk, genç yaşlı, kafilelerle Ermeni halkı Anadolu’un dört bir bucağından çöllere sürüldü. Evin erkekleri öldürüldü, kiliseler, okullar harabeye döndü. Mal mülk el değiştirdi. O korkunç kırımın sonunda Ermenilerin varlığından geriye sadece yasaklı fısıltılar kaldı.

Anadolu’daki tahribat geride kalan Müslümanları yıllar boyunca etkiledi. Birçok vicdanlı Müslüman ellerinden geldiğince Ermeni komşularını kurtarmaya çalışmıştı. Sonra suskunluğa herkes katıldı. Susulunca unutulmadı ama. İnkâr edildikçe yok olmadı. Aksine yara iltihaba döndü, çözümsüzlükte kemikleşti.

Ömrünü Türk-Ermeni Anadolu halklarının barışına adan ve bu uğurda canından olan Hrant Dink, yarayı sarmanın gereğini hatırlatmış, “Bugün hâlâ unutmayı savunanlar, aslında sadece geçmişten değil, gelecekte korkanlardır. Unutulmamış geçmiş, geleceğin de teminatıdır” demişti. Bir de hayali vardı: “Bir 24 Nisan’da bu topraklarda hep birlikte tüm bu insanları hatırlamak, ruhları şad etmek, acıda ortaklaşarak sevinçler üretebilmek, yalnızca Ermeni halkının duyduğu ıstırapı dindirmekle kalmayacak, Türkiye’nin de demokratikleşmesinin ta kendisi olacaktır.”

Ülkemiz için el ele yapabileceklerimiz var. Gelin, bu 24 Nisan’da meydanları dolduralım. Geçmişteki bu büyük acıya ortak bir yasa sahip çıkalım. Ve bir kez de ortak yastan çıkan umutta buluşalım.

24 Nisan, 19:15’te, Taksim’de İrkçılığa ve Milliyetçiliğe DurDe Girişimi

BAZI YARALAR
ZAMANLA İYİLEŞMEZ
24 NİSAN 1915

ORTA DERECEDE İNGİLİZCE BİLEN BÜLENT ARINÇ

Kürtçe kökenli “bülent” kelimesi, “yüksek, yüce, ulu” anlamına gelir. Kürtçe “bılind” kelimesi Türkçe’ye “bülent/bülend” şeklinde geçmiştir.

İbrahim Sediyanı

Bülent Arınç, 25 Mayıs 1948 tarihinde Marmara bölgesinin Bursa şehrinde dünyaya gelmiş.

“Mayıs”, Latince.

“25 Mayıs 1948”, Gregoryen takvimi.

“Tarih”, Arapça.

“Marmara”, Yunanca.

“Bursa”, Yunanca.

“Şehir”, Farsça.

“Dünyaya gelmiş”, leylekçe.

Lise eğitimini Manisa kentinde almış ve Manisa Lisesi mezunuymuş.

“Manisa”, Yunanca.

“Kent”, Yunanca.

“Lise”, Fransızca.

“Mezun”, Arapça.

1970 senesinde Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ni bitirip avukat olmuş.

“Sene”, Arapça.

“Angora”, Yunanca.

“Engürî”, Farsça.

“Üniversite”, Latince.

“Hukuk”, Arapça, ama buradaki Kemalistçe.

“Fakülte”, Latince.

“Avukat”, İtalyanca.

Manisalı olduğu için memleketi Manisa’da serbest avukatlık yapmış.

“Serbest”, Kürtçe.

“Memleket”, Arapça.

“Manisalı”, Tarzanca.

Refah Partisi’nden milletvekili seçilerek 1995’te parlamentoya girmiş.

“Refah”, Arapça.

“Parti”, Latince.

“Millet”, Arapça.

“Vekil”, Arapça.

“Parlamento”, İtalyanca.

Bu dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisi Adalet Komisyonu ve Türkiye-AB Karma Komisyonu’nda çalışmış.

“Millet”, Arapça.

“Meclis”, Arapça.

“Adalet”, Arapça.

“Komisyon”, Latince.

“Avrupa Birliği”, bilmece bildirmece.

“Türkiye Büyük”, gülmece güldürmece.

28 Şubat postmodern darbe sürecinde Refah Partisi kapatılmış.

“Şubat”, Kürtçe.

“Darbe”, Kemalistçe.

“Postmodern”, Latince.

“Müslüm Gündüz – Fadime Şahin”, biz Elâzığlıların komşu Malatyalılara karşı tarih boyunca elde ettiğimiz tek üstünlük.

Kapatılan Refah Partisi’nin yerine kurulan Fazilet Partisi’nden 18 Nisan 1999’da ikinci kez milletvekili seçilmiş.

“Nisan”, Kürtçe.

“Refah”, Arapça.

“Parti”, Latince.

“Fazilet”, Arapça.

“Parti kapatmak”, pek bir sevimsizce.

Fazilet Partisi de aynı akıbete maruz kalıp Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmış.

“Akıbet”, Arapça.

“Maruz”, Arapça.

“Mahkeme”, Arapça.

“Anayasa Mahkemesi”, kimse bilmiyor nece.

Daha sonra Adalet ve Kalkınma Partisi kurulmuş ve ona katılmış.

“**Parti**”, muhafazakâr demokrat ve Latince.

“**Kalkınma**”, abdestli kapitalizm ve Türkçe.

“**Adalet**”, rafa kaldırıldı ve Arapça.

AK Parti Hükûmeti’nin başlattığı ve önce “Kürt Açılımı”, sonra “Demokratik Açılım”, en nihayetinde de “Millî Birlik ve Beraberlik Projesi” adını verdiği paket başta Kürt halkı olmak üzere tüm halk nezdinde büyük ümit ve heyecan dalgası yaratmış.

“**Kürt**”, Kürtçe.

“**Demokratik**”, Yunanca.

“**Demokratik Açılım**”, ben de seni!

“**En nihayet**”, Arapça.

“**Millî**”, Arapça.

“**Beraber**”, Kürtçe.

“**Proje**”, Fransızca ve 1915 tarihli.

“**Millî Birlik ve Beraberlik Projesi**”, halay da bizim, horon da bizim, zılgıt da bizim, zeybek de bizim, Mas-tika da bizim, Şemmamê de bizim!

“**Halk**”, Arapça.

“**Nezinde**”, Arapça.

“**Ümit**”, Farsça.

“**Heyecan**”, Farsça.

“**Paket**”, Fransızca.

“**Demokratikleşme**”, kökü Yunanca, kuyruğu Türkçe.

Şu anda hükümette başbakan yardımcısı ve hükümet sözcüsü olarak vazifesini icra ediyor.

“**Hükümet**”, Arapça.

“**Başbakan**”, Recep Tayyip Erdoğan. “Türkçe dışındaki dillere hayat hakkı tanımayan” Türkiye’nin başbakanı olarak “tam dört tane resmî dili olan” İspanya’nın başbakanı ile birlikte “Medeniyetler İttifakı”na eşbaşkanlık yapıyor. Futbolla yakından ilgili. Türkiye’de Fenerbahçe’yi, İspanya’da ise “kendisini Katalonya Millî Takımı olarak gördüğü için” formasına reklam almayan ve İspanya devletinin de buna hoşgörüsüyle yaklaştığı Barcelona’yı tutuyor. Kendi ülkesinde Kürdistan ve Lazistan isimlerini kullanmak yasak, fakat Katalonya ve Bask takımlarında oynayan Türk futbolcularıyla gurur duyuyor.

“**Sözcü**”, okuma yazma bilmeyenlerin çıkardığı bir gazete. Argo dilinde

Kendi anadili dışındaki dilleri bilmediği, diğer bir dili hiç öğrenmediği halde, başka diller hakkında yargıda bulunuyor, ahkâm kesiyor.

yayın yapıyor. Her 10 Kasım günü “Atatürk Yaşasaydı” adlı mizah sayfası hazırlıyor.

“**İcra**”, Arapça.

“**Hak**”, Arapça.

“**Vazife**”, Arapça.

“**Hak yok vazife vardır**”, Millî Güvenlik derslerinde bize sık sık okutulan ve ezberletilen şiir.

Şu anda 63 yaşında, fakat yakında 64’e girecek. Evli; iki çocuk babası.

“**İki çocuk babası**”, normalde en az üç olması lazım, fakat hâlâ geç kalmış değil.

Sempatik ve naif bir insan. Hislidir, sık sık gözyaşı döker. Kibar ve beyefendidir. Bu yüzden hasımları tarafından bile sevilir. Karizması “kodu mu oturtması” değil, nezaketidir.

“**Sempatik**”, Yunanca.

“**Naif**”, Arapça.

“**İnsan**”, Arapça.

“**His**”, Arapça.

“**Gözyaşı**”, Kürt Sorunu.

“**Kibar**”, Kürtçe.

“**Efendi**”, Yunanca.

“**Hasım**”, Arapça.

“**Nezaket**”, Arapça.

“**Karizma**”, Latince.

“**Quaresma**”, Beşiktaş’ın Portekizli futbolcusu.

Ancak bütün bu artı yönlerine karşın, bir de eksi yönü var bu anlattığımız zat-ı muhteremin. Kendi anadili haricinde hiçbir dili öğrenmemiş, bilmemiş. Diğer diller konusunda hiçbir şey bilmiyor. Sadece birazcık, o da “orta derecede” İngilizcesi var, o kadar!

“**Anadil**”, Allâh’ın âyeti.

“**Bilmemek**”, ayıp değil, öğrenmemek ayıptır.

“**Zat**”, Arapça.

“**Muhterem**”, Arapça.

“**İngilizce**”, İngilizce.

“**Orta derecede**”, this is a book.

Yaşasın cehennem!

Fakat kendi anadili dışındaki dilleri bilmediği, diğer bir dili hiç öğrenmediği halde, başka diller hakkında yargıda bulunuyor, ahkâm kesiyor. Ve ne kadar nazik bir insan olursa olsun, bilmediği bir konuda ahkâm

kesen, tanımadığı bir şeyi yargılayan herkesin yaptığını o da yapıyor: Nezaketsizlik!

Aslında “nezaketsizlik”, yaptığı şey için kullanılabilecek en hafif kelime. Ancak ben yine de üç sebepten dolayı en hafif kelimeyi kullandım:

Birincisi, babam yaşında bir insan olduğu için. Yani yaşına hürmeten.

İkincisi, sevdiğim ve değer verdiğim bir insan olduğu için. Ve bugüne kadar, kalbimde ona karşı sevgi ve muhabbet dışında hiçbir duyguyu taşımamış olduğum için.

Üçüncüsü ve en önemlisi, her ne kadar bu zat-ı muhterem, ırkçılığın ve kavmiyetçiliğin Allah ve Resûlü tarafından lanetlendiğini, ırkçılık ve kavmiyetçiliğin İslam’da yeri olmadığını henüz layıkıyla kavrayamamışsa da, ben yine de onun zahiri görüntüsüne bakarak kendisini Müslüman bir insan olarak bildiğim ve Müslüman kardeşim olarak gördüğüm için.

Bu zât, hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığı ve konuşup yazmasını da bilmediği Kürtçe’ye 70 milyon insanın önünde açıkça hakaret edebiliyor. Bu ülkede 20 milyon insanın anadili olan bir dili herkesin önünde aşağılayabiliyor.

Eğer biraz olsun Müslümanlık ve insanlık iddiası varsa, Kürt halkından özür dilemelidir. Eğer bunu yapmazsa, geçen gün Bediüzzaman Said-i Kürdî’den aktardığı “Zâlimler için yaşasın cehennem!” sözü, Allah muhafaza, kendisine de yönelebilir. Çünkü Said-i Kürdî o sözü Suriye rejimi için değil, Kürtçe’ye hayat hakkı bile tanımayan Türkiye rejimi için söylemiştir. Dış politikaya alet etmeye gerek yok; Üstad’ın sözü “meclisten içeridir”.

Kürtçe’nin medeniyet dili olmadığını, zengin bir dil olmadığını söylüyor. Bunu da “Kürtçe eğitim” yapılmasının “imkânsız” olduğunu ispatlama çabasıyla yapıyor.

Eğer bu sözleri, anadili Arapça, Farsça veya Yunanca, Fransızca olan biri söylemiş olsaydı, kendisini ciddîye alır, bunca yasaklamalar, inkâr, imhâ ve asimilasyon politikalarına rağmen Kürtçe’nin bugün dünyanın en zengin dillerinden biri olma özelliğini hâlâ koruduğunu bilimsel veriler ve kaynaklar ışığında izah etmeye çalışırdım.

Ancak Doğu ve Batı dillerinden arakladıkları kelimelerle anadillerini zenginleştirmiş, konuştukları dildeki sözcüklerin %80’ini başta Kürtçe olmak üzere diğer dillerden

çalmış, bu gerçeği de en iyi bizzat kendileri bildiği için diğer dilleri inkâr, yasaklama ve asimilasyon ile tatmin olmayıp bir de pervasızca aşağılamaktan ve hakaret etmekten imtina etmeyenlere karşı böyle bir çaba içerisine girmem.

Bir medeniyet dili

Kürtçe'nin dünyanın zengin dillerinden biri olduğunu kavramak için dil bilimci ya da akademisyen olmaya gerek yoktur. Sadece hem Kürtçe'yi hem de Doğu ve Batı dillerini biliyor olmanız yeterlidir.

Ancak bu yaşına kadar kendi anadili dışında hiçbir dil öğrenmemiş, bilmemiş, öğrenmediği ve bilmediği gibi, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığı ve okuma yazmasını da bilmediği bir dil hakkında yargıda bulunabilen insanların bunu anlayabilmesi mümkün değildir.

Almanya'ya 1960 senesinde işçi sıfatıyla gelen Türklerin çocukları 50 yıl sonra bugün Türkçe biliyor.

Dünya savaşı döneminde Rusya ve Kazakistan'da kalan Almanlar, 50 yıl sonra 1990'larda Almanya'ya toplu olarak getirilip hepsine Alman vatandaşlığı verildiğinde tek kelime Almanca bilmiyorlardı.

Bugün Almanya'daki Türklerin çocukları evde Almanca, Rusya'dan getirtilen Almanların çocukları da evde Rusça konuşuyor.

Almanca gibi zengin, köklü ve güçlü bir dil, Sovyetler Birliği'ndeki yasak ve asimilasyona 50 yıl bile dayanamadı, unutuldu.

Türkçe ise, Almanya'da yasak ve asimilasyon olmadığı halde 50 yıla kalmadan unutuldu. Türk derneklerinin çabalarıyla ayakta kalmaya çalışıyor.

Kürtçe ise medeniyet düşmanı ırkçı rejimin bunca baskılarına, yasak ve imhâ, inkâr ve asimilasyon politikalarına karşı hâlâ hayatın her alanında Kürtler tarafından konuşulup yazılmakta.

Çünkü Kürtçe bir medeniyet dilidir. Bu medeniyet, ilim, kültür, icad, çevre bilinci ve şehircilik, sanat ve edebiyât medeniyetidir. Barbarlık, kılıçtan geçirme, tahtını kaptırmamak için kundaktaki bebeği boğma, tahta geçmek için kendi öz kardeşlerini öldürme, işgal, ırkçılık, inkâr ve asimilasyon medeniyeti değil.

Kürtçe'nin zengin bir dil olmadığını söyleyip hakaret eden ve aşağılayan zat-ı muhteremin biyografisini eksiksiz aktardım.

Bu biyografiyi, onun bizzat kendi kişisel web sitesinden aktardım. Yani bizzat kendisinin o pek övündüğü “öz Türkçe”siyle yazdığı otobiyografiyi aktardım.

Türk etnik topluluğunun bir mensubu olduğu için galiba ahirette cenneti de otomatik olarak garantilemiş olduğuna imân etmiş olan bu kardeşimizin, dünyada bildiği tek dil olan kendi anadili Türkçe yazdığı otobiyografi yukarıdadır.

Türkçe kaleme alınmış olan 300 kelimelik biyografisinde topu topu 15 tane “öz Türkçe” sözcük var. Türkçe'de toplam kaç kelime varsa hepsi kullanılmış yani anlayacağınız.

Bııınd Arınc

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı, 63 yaşında, anadili Türkçe, üniversite mezunu, ilkokuldan üniversite bitimine kadar anadili Türkçe eğitim almış, hukukçu, siyasetçi, devlet adamı, hükümet sözcüsü...

Böylesine önemli bir konumda bulunan bu zat-ı muhterem, bütün hayatı boyunca kendi anadili Türkçe eğitim aldığı halde, 63 yıllık ömründe topu topu 15 tane Türkçe sözcük biriktirebilmiş. Türkçe'de toplam kaç tane sözcük varsa hepsine denk gelecek kadar tecrübeli ve birikimli yani.

Ortada nasihat edilecek değil, acınacak bir durum var hakikaten.

Sen gel beş sene ilkokul, üç sene ortaokul, **üç sene lise, dört sene** de üniversite oku, Türkçe olarak oku, fakat bu 15 senelik eğitim hayatında sadece 15 tane Türkçe kelimeyle karşılaş. Ondan sonra de ki, “Kürtçe eğitim dili olamaz. Çünkü zengin bir dil değil.”

Peki, “Kürtçe zengin bir dil değil” diyen bu insan kim?

Adı – soyadı: **Bülent Arınc**.

“**Bülent**”, Kürtçe.

“**Arınc**”, Kürtçe.

Kürtçe kökenli “**bülent**” kelimesi, “**yüksek, yüce, ulu**” anlamına gelir. Kürtçe “**bııınd**” kelimesi Türkçe'ye “**bülent/büüend**” şeklinde geçmiştir.

Yine Kürtçe kökenli olan “**arınc**” kelimesi “**huzur, güven, emniyet**” anlamına gelir. Kürtçe “**arinc**” kelimesi Türkçe'ye “**arınc**” şeklinde geçmiştir.

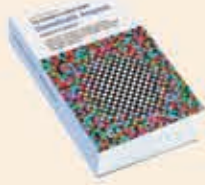
Anlayacağınız, “Kürtçe zengin bir dil değil” diyen bu devlet büyüğümüzün bizzat kendi adı ve soyadı bile Kürtçe. ▼

metis'ten yeni

Paul Ricoeur Hafıza, Tarih, Unutuş

Metis Edebiyatı, Çeviri: M. Emin Özcan, 568 s.

Ece Göztepe, Aykut Çelebi (HAZ.) Demokratik Anayasa

GÖRÜŞLER VE ÖNERİLER

Metis Edebiyatı, 536 s.

Harald Fritzsch Yanıyorsunuz Einstein!

NEWTON, EINSTEIN, HEISENBERG VE FEYNMAN
KUANTUM FİZİĞİNİ TARTIŞIYOR

Metis Bilim, Çeviri: Ogün Duman, 224 s.

Murathan Mungan Aşkın Cep Defteri

Metis Edebiyat, 160 s.

Claude Lévi-Strauss Modern Dünyanın Sorunları Karşısında Antropoloji

Metis Edebiyatı, Çeviri: Akın Terzi, 5104 s.

Jean Starobinski Özgürlüğün İcadı ve Aklın Amblemleri

Metis Edebiyatı, Çeviri: Haldun Bayn, 400 s.

David Harvey Marx'ın *Kapital*'i İçin Kılavuz

Metis Edebiyatı, Çeviri: Bülent O. Doğan, 376 s.

Anne Carson Kırmızının Otobiyografisi

Metis Edebiyat | Şiirsel Roman
Çeviri: Aslı Biçen, 168 s.

Wayne C. Booth Kurmacanın Retoriği

Metis Eleştiri, Çeviri: Bülent O. Doğan, 544 s.

metis

Genel Dağıtım

ARAP BAHARI

‘EMPERYALİZMİN OYUNU’ MU?

Ortadoğu
ölkelerinde
halkları,
işçi sınıfını
emperyalistlerin
harekete
geçirdiğini
söylemek,
sadece ikinci sınıf
casus romanları
yazanların
düşünebileceği
bir kurgudur.

Doğan Tarkan

Özgürlük ve Dayanışma Partisi’nin (ÖDP) düzenlediği bir toplantıda Suriye’deki gelişmeler tartışılmış. Toplantı hakkındaki bilgileri *BirGün* gazetesinden Ahmet Meriç Şenyüz’ün yazısından öğrendim. İlginç bir toplantı olmuş doğrusu.

Konuşmacıların bir kısmı “Suriye’de devrim oluyor” derken, ÖDP Genel Başkanı Alper Taş, *BirGün* Dış Politika Editörü İbrahim Varlı, Faik Bulut ve *Cumhuriyet* ve Sol Portal yazarı Mustafa Kemal Erdemol buna karşı çıkmış. Toplantıyı ve konuşmaları aktaran Şenyüz de Suriye’de devrim olduğu fikrine karşı çıkıyor.

İlk konuşmayı ÖDP Genel Başkanı Alper Taş yapmış ve “Emperyalizmin bölgedeki planlarını da, muhalefetin bazı haklı taleplerini de göz ardı etmemeli” demiş. Doğru, çeşitli

emperyalist güçlerin ve alt emperyalistlerin bölgede ve tek tek Ortadoğu ölkeleri üzerinde elbette planları vardır. Ama diğer konuşmacıların yaptığı gibi gelişmeleri İmperyalizmin planlarına’ bağlamak yanlış. Onlara göre “her şey emperyalizmin tertibi”.

Suriye’de ve diğer Arap ölkelerinde “Devrim olmadı” diyenlerin ilk hatası soyut, genel bir “emperyalizmden” bahsetmeleri. Onlara göre tek bir emperyalizm var, o da herhalde ABD emperyalizmi. Oysa ABD’nin yanı sıra bazı Avrupa ölkeleri, Rusya ve Çin de emperyalist ölkeler ve bölgeye dönük çıkarları ve dolayısıyla planları var. İran, Türkiye, Suudi Arabistan gibi alt emperyalist ölkelerin de bölgeyle ilgili planları var elbet.

Ancak Tunus’ta başlayan ve bütün bölgeye, ardından dünyanın birçok

başka yerine yayılan dalga, emperyalist planların bir ürünü değil, tam tersine emperyalist çıkarlara karşı halkların, emekçilerin mücadelesinin sonucu.

Açık ki emperyalistler Tunus ve Mısır devrimleri başladığında mevcut diktatörleri destekliyordu. Siyasî desteğin yanı sıra pratik, fiili destek vermeyi de önerdiler. Bu ölkelerde iktidardaki güçler son ana kadar diktatörlere sadık kaldı.

Ancak aşağıdan yükselen dalganın önüne geçilemeyeceği anlaşıldığında, hem emperyalist güçler hem yerel egemen güçler diktatörü harcamayı kabul etti, ayaklananları destekler göründüler. Eski rejimin önde gelenlerinin bir kısmı birer birer muhalefete katıldı ve bir kısmı -az yıpranmış unsurları- yeniden iktidara getirildi.

Tunus ve Mısır'ın ardından pratik biraz farklı gelişti. Libya, Yemen ve Bahreyn'de özgürlük isteyenlere karşı aşırı şiddet kullanıldı. Tunus ve Mısır'da gösterilere esas olarak polis müdahale edilirken, bu ülkelerde ordu devreye sokuldu. Daha sonra Suriye'de de aynı şey gerçekleşti.

Bir dizi ülkede ise, diktatörler ve krallar derhal reform silahına sarıldı. Ücretler yükseldi, sosyal yardımlar arttı, özgürlükler bir ölçüde çoğaldı. Petrol gelirinin çok küçük bir kısmı halka verildi. Fas, Ürdün ve Cezayir'de egemen güçler bu yolu seçti. Suudi Arabistan kralı bile çok büyük miktarlarda para dağıtarak adeta rüşvet verdi.

Özetlersek, emperyalist güçler önce halk hareketine, aşağıdan yükselen harekete karşı çıktı, sonradan müdahale ederek devreye girdiler. Yani yaşananlar emperyalizmin bölgedeki planı değil, tam tersine emperyalizme rağmen halkın özgürlük isteyen hareketiydi.

İkinci sınıf casus romanları

Emperyalizm ne kadar güçlü olursa olsun, milyonları, işçi sınıfının hemen hemen tümünü harekete geçirebilme yeteneğine sahip değildir. Emperyalistler hiçbir zaman işçi sınıfını yığınlar halinde harekete geçirmez. Bazı solcuların tersine, kapitalist sınıf ve emperyalistler, işçi sınıfının kitlesel hareketinin kendileri için nasıl bir tehlike olduğunu iyi bilir. Kitlesel bir hareketin bir aşamadan sonra kontrol edilemez olduğunu bilirler. Ortadoğu ülkelerinde halkları, işçi sınıfını emperyalistlerin planlarının harekete geçirdiğini söylemek, sadece ikinci sınıf casus romanları yazanların düşünebileceği bir kurgudur.

Toplantıda *BirGün* gazetesinin Dış Politika Editörü İbrahim Varlı "Polonya'da da sosyalizmin işçi hareketiyle tasfiye edildiğine" değinmiş. Toplantıyı aktaran Şenyüz bunu "önemli bir tespit" olarak görüyor.

Polonya'da ne oldu?

Anlaşılan, Varlı ile Şenyüz Polonya'da "sosyalizmin" nasıl yıkıldığını bilmiyor. Onlar bilmese de, Polonya'da aslında 'tek parti' rejimi bile değil, bir askerî diktatörlük vardı.

General Jaruzelski, Dayanışma Sendikası'nın güçlenmesinin önlenemediğini görerek SSCB destekli bir darbe yapmıştı. Askerî rejim Dayanışma'yı yasadışı ilan etmiş, önderliğini hapse atmış, ama

sendikanın milyonlarca işçiyi örgütlemesini önleyememişti. Askerî rejim, seçimler yapmak ve ilk kez bu seçimlere iktidar partisi ve onun kukla cephe ortakları dışında partilerin de katılmasına razı olmak zorunda kaldı. Eğer seçimler yapılmıyorsa, Polonya işçi sınıfı ayaklanacak ve aşağıdan bir hareketin başı ile rejimi yıkacaktı.

Bu, Polonya egemen sınıfı için çok daha büyük bir tehlikeydi ve bu nedenle seçimler yapıldı. Dayanışma Sendikası'nın sınırlı yerlerde seçimlere katılmasına izin verildi; ama Dayanışma girdiği her yerde seçimleri açık farkla kazandı. Bunun üzerine bütün Polonya'da seçimler yapıldı ve rejim değişti. İşçi sınıfı daha sonra Doğu Avrupa'nın diğer stalinist rejimlerini de alaşağı etti. Ama örgütsüz, politik bilinçten yoksun oldukları için, yıktıklarının yerine neyin geçirilmesi gerektiğini tam bilmedikleri için, 'Piyasa ekonomisi' devlet kapitalizminin yerini aldı.

Polonya'da ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinde rejimleri işçi sınıfı hareketi değiştirdi. Bunun emperyalizmin oyunu olduğunu düşünmek için emperyalizmden, kapitalist devletten hiç anlamamak gerekir. Nitekim Varlı ile Şenyüz'ün anlamadığı belli.

Toplantının bir başka ulusalcı sosyalisti, Mustafa Kemal Erdemol, "Arap Baharı" deyiminin ayaklananlar tarafından yaratılmadığını söylüyor. Doğrudur, ayaklanan emekçiler

"Biz bahar yaşıyoruz" demez. Çok romantik olmazlar. Onlar "Halk bu iktidarı değiştirecek", "Diktatörlere ölüm" diye bağırıyorlardı ve bazı ülkelerde slogan hâlâ aynı.

Erdemol, "İran'ı düşürmek için yapılan bir girişim söz konusu" diyor. Aynı İran ve üstelik Suriye'de Esad rejimi, Mısır'da, Tunus'ta ayaklananlardan yanaydı. Bunu nasıl açıklıyor acaba Erdemol?

Yanıt çok basit. Emperyalist güçlerle birlikte, bir alt emperyalist güç olan İran'ın bölgede planları, hesapları, çıkarları var. Ancak 'Suriye düşerse sıra İran'a gelir', oradan da emperyalistler Pasifik'e kadar uzanır fikri gene kötü casus romanı yazarlığı gibi; ama bu defa ikinci sınıf bile değil. Oysa, Suriye'nin İran ile yakınlığı, Lübnan, Irak ve bölgenin diğer Şii nüfusları ile ilişkisi, bir müdahale halinde bütün bu güçlerin harekete geçme olasılığı, dış müdahaleyi imkânsızlaştırmaya da hayli zorlaştırmaktadır. Bu nedenle süreç Suriye'de bir dış müdahaleden çok iç savaşa doğru evrilmektedir.

Faik Bulut da "Emperyalistler Suriye'ye İran'ı devirmek için bu kadar yükleniyor" demiş. Emperyalistler Suriye'ye gerçekten yükleniyor mu, bu ayrı bir soru, ama Suriye'de ve diğer Arap ülkelerinde olanları 'İdevrim değil' diye yorumlayanlar halkların mücadelesine, kararlılığına, taleplerine hiç bakmıyor.

Ortadoğu'da milyonlar harekete geçiyor

Bütün Ortadoğu ülkelerinde halklar özgürlük için, yeni liberal politikaların durdurulması için harekete geçiyor. Hareket denince öyle 5-10 bin kişilik gösterilerden değil, milyonların hareketinden bahsediyoruz. Bir iki gösteriden değil, haftalarca, aylarca hergün yapılan gösterilerden bahsediyoruz. Polis copu ve biber gazından değil; tüfeklerden, tanklardan bahsediyoruz. Tutuklulardan, yaralılarından değil; yüzlerce, binlerce ölüden bahsediyoruz. Önce bu hareketlerin niceliğini kavramak gerekir. Bu denli büyük yığınlar harekete geçince onları durdurmak çok zor, hatta imkânsızdır. Bu nedenle emperyalizmin muteber adamı olan Yemen diktatörü bile kaçmak zorunda kaldı.

Bahreyn'e, Körfez ülkelerinin orduları müdahale etti. Hareket şimdilik geri çekildi, ama yarın ne olacağı belli değil.

Bu denli büyük yığın hareketleri, katılanların değişmesine yol açar. Yıllarca diktatörlüklerin ağır baskısı altında yaşayan emekçiler, içine girdikleri mücadele sürecinde değişmeye, politikleşmeye, örgütlenmeye ve giderek daha somut talepler üretmeye başlar. Nitekim bütün büyük devrimlerde bu yaşanmıştır ve Ortadoğu'da da aynı yaşanmaktadır. Örgütler, sendikalar

Ulusalci sosyalistler yıkılan “laik” diktatörlerin arkasından gözyaşı döküyor ya da yıkılmak üzere olanları savunmaya çalışıyor. Çok geç! Ortadoğu’da yeni bir dönem başladı.

doğmaktadır, muazzam bir tartışma ortamı yaratılmaktadır, kadınlar özgürleşmenin anlamını daha somut olarak kavramaktadır.

Kadınların durumunun değişmediğini göstermek için “Mübarek zamanında mecliste daha fazla kadın vardı” diyen ulusalci Türk sosyalisti, kadınların bu ülkelerde yaşadıklarını anlamaktan tamamen uzak.

“Ama Mısır’da gene generaller var iktidarda” diyen ulusalci sosyalist kafanın da işçi ve emekçilerin yaşadığı değişimi, bir yıldır süren mücadeleleri görmesi, anlaması mümkün değil.

Bu bakışların nedeni, devrim anlayışında yatıyor. Ulusalçılar devrimi aşağıdan bir süreç olarak değil, yukarıdan bir süreç olarak görür; devrimi büyük yığınların, işçi sınıfının büyük kesimlerinin kendi eylemi olarak değil, işçi sınıfı ve halk adına davranan kendi partilerinin eylemi olarak tasavvur eder. Devimci değil, ikameci ve darbecedirler.

Toplantının en başında Alper Taş’ın söyleyip toplantıyı aktaran Şenyüz’ün çok beğendiği saptamaya dönersek, Taş “Muhalefetin bazı talepleri de göz ardı edilemez, bazı talepleri de yanlıştır” diyor.

Acaba nedir bu yanlış talepleri?

Esad rejiminin yıkılmasını istemek mi? “Esad’a ölüm” diye bağırarak mı? Ekmek istemek mi? Özgürlük istemek mi? Baas’ın 50 yıllık tek parti diktatörlüğünün son bulmasını istemek mi? Muhalefetin bazı talepleri göz ardı edilemezken, göz ardı edilebilecek olanları acaba hangileri?

Muhalefetin bazı talepleri göz ardı edilirken acaba Esad diktatörlüğünün bazı talep ve davranışları da haklı mı oluyor? Kentleri tanklarla bombalamak, 8.000 insanı katletmek, işkence ve devlet terörü gibi.

Esad rejimini aklamak

Aslında bu ifade sadece tutum almak için kullanılmıştır. Yani Suriye Devrimi’nden yana görünmemek

için. Esad rejimini biraz olsun aklamak için. Nitekim ÖDP’nin yakın dostu TKP, bütün gücüyle Esad rejiminin anti-emperyalist olduğunu anlatıyor. Bu, bütünüyle sahte bir iddia. Esad rejimi birinci Körfez Savaşı’nda ABD’nin yanına savaşacak güçler yollamıştır, Irak’ın işgali sırasında ABD-İngiltere müdahalesini desteklemiştir.

Sosyalistler, Esad rejimini, aynen işgal öncesinde Saddam diktatörlüğünü eleştirdikleri gibi eleştirir. Esad rejimine karşı ayaklanan ve 50 yıllık diktatörlüğün yıkılmasını isteyen, İyeni liberal politikalara son’ diyen halk hareketi elbette desteklenmelidir.

Laikçi Türk ulusalci sosyalistleri, Ortadoğu devrimlerinden Müslüman Kardeşler’in kazançlı çıktığını ileri sürüyor. Mısır ve Tunus’ta gerçekten de Müslüman Kardeşler, politik İslamcı örgütler seçimleri kazandı. Ancak bu, Ortadoğu devrimlerinin tek kazançlı çıkan politik

unsurunun Müslüman Kardeşler ve İslamcı gruplar olduğunu göstermez. Onların yanı sıra diktatörlüğe karşı mücadele eden bir dizi laik akım da kazançlıdır. Bu ülkelerde sol, sosyalistler, işçi hareketi, sendikalar da hızla güç kazanıyor.

Tunus ve Mısır’da yeni sendikalar ve yeni sosyalist örgütlenmeler var. Yeni bağımsız sendikalar kuruluyor. Kadınlar örgütleniyor. Bunları görmeden, Müslüman Kardeşler’in seçim kazanımlarına bakarak, süreçten sadece politik İslam’ın kazançlı çıktığını düşünmek büyük bir yanılgıdır. Böyle düşünenler sürecin sona erdiğini düşünüyor. Oysa devrimler sürüyor ve Ortadoğu daha yeni gelişmeler yaşayacak.

Son olarak; Arap Baharı sadece Ortadoğu ülkelerini sarmadı, tüm dünyaya yayıldı. Wisconsin’den Atina’ya, Afrika ülkelerinden Çin’e, Singapur ve Hong Kong’dan New York, Londra ve İspanya’ya kadar yayıldı. Her yerde işçiler ve emekçiler Arap Devrimleri ile kendi mücadeleleri arasında ilişki kuruyor.

Ulusalci sosyalistler ise yıkılan “laik” diktatörlerin arkasından gözyaşı döküyor ya da yıkılmak üzere olanları savunmaya çalışıyor. Çok geç! Ortadoğu’da yeni bir dönem başladı.

Her şeyi Ortadoğu ülkelerinde işçi sınıflarının örgütlenmesinin hızı ve gücü belirleyecek.

Olumlu bir gelişme, sosyal devrime evrilecek; olumsuz, yetersiz bir gelişme ise devrimlerin sönümlenmesine yol açacak. Sosyalistlerin görevi, her koşulda işçi ve emekçilerin yanında yer almak olmalı... ▼

Abone olmak için ► 0555 637 24 50 bilgi@altust.org

EKONOMİK KRİZ SONA MI ERİYOR ?

Dünya ekonomisi krizin en zor kısmını atlattı mı? Borsalar son aylarda bu doğrultuda işaretler vererek hisse fiyatlarını yükseltiyor.

Alex Callinicos

Dünya ekonomisi krizin en zor kısmını atlattı mı? Borsalar son aylarda bu doğrultuda işaretler vererek hisse fiyatlarını yükseltiyor.

Kriz bir aşamada sona erecek. Kapitalizm daima Karl Marx'ın "işlemeyen çevrim" dediği bir genişleme ve çökme çemberini takip eder. *Kapital*'in üçüncü cildinde ekonomik daralmanın –işsizliğin ücretleri düşürmesi ve kâr getirmeyen sermayeyi yok ederek– ekonomik canlanmanın şartlarını yaratmaya yardımcı olduğunu anlatır.

Peki, bu noktaya varmak üzere miyiz? Kuşkuluyum. Çünkü piyasaların toparlanmasının iki temel sebebi var.

İlki Mario Draghi Avrupa Merkez Bankası'nı geçen Kasım'da devraldıktan sonra yapılan uzun vadeli yeniden finansman operasyonu. Bu operasyon Avrupa bankacılık sistemine 1 trilyon Avro değerinde üç yıl vadeli ucuz fon pompalayarak Avro bölgesine biraz zaman kazandırdı.

İkincisi, ABD ekonomisi uzun bir duraklama döneminin ardından biraz daha hızlı büyümeye başladı. Mart ortasında işsizlik yardımı için yapılan yeni başvurular Şubat 2008'de Büyük Resesyonun başlamasından bu yana en düşük seviyesine indi.

Ne var ki bu yükseliş eğilimi dünyanın başka yerlerinde olanlarla çelişki halinde. Örneğin Çin yavaşlamaya devam ediyor.

Satınalma Müdürleri Endeksinin son verilerine göre imalat üretimi azalıyor. Japonya'nın Çin'e ihracatı Şubat ayında asıl olarak makine teslimatlarındaki düşüş nedeniyle yüzde 14 oranında düştü.

Avro bölgesi Satınalma Müdürleri Endeksi kıta Avrupa'sındaki üretimin aslen Fransa ve Almanya merkezli olarak geçen sonbahardan bu yana düştüğünü gösteriyor.

Bunun üstüne Batı ve İran arasında savaş çıkarsa arzın etkileneceği kaygısıyla artan petrol fiyatları da eklendi. Uluslararası Enerji Ajansı'ndan Fatih Birol petrol fiyatları daha fazla yükselirse bunun "Küresel ekonomiyi gerisin geriye durgunluğa itebileceğini" söylüyor.

Ancak daha temel bir sorun var. Mevcut kriz geçen doksanların ortasında ucuz kredi balonunun patlamasıyla ortaya çıktı. Sonuç olarak ekonominin çeşitli aktörleri –tek tek haneler, özel şirketler, devletler– borçla yüklendi. Şimdi bu borcu kapatmaya çalışıyorlar.

Financial Times gazetesinin yatırımlar konusundaki kıdemli köşe yazarı John Authers'in alıntılıdığı bir çalışmaya göre, "İsveç'te toplam hanehalkları 1990'ların yedi yıllık kredi krizi esnasında borçları gayrisafi yurtiçi hasılanın (GSYH) yüzde 44'ü oranında azalttı.

ABD'de toplam hanehalkları GSYH'nin yüzde 15'ini ödedi, Birleşik Krallık ve İspanya için rakamlar sırasıyla yüzde 10 ve yüzde 6."

ABD'nin borç geri ödemesinde daha ilerde olması ekonomisinin İngiltere ve İspanya'dan daha iyi durumda olmasını açıklıyor. Ancak borç geri ödemesiyle ilgili bir sorun var. Borç ödeyebilmek için harcama yerine tasarruf etmek zorundasın. Bu da mal ve hizmetlere olan talebi azaltır.

Diğer taraftan kriz yüzünden hükümet borçları arttı. Bunun kısmî bir sebebi devletlerin özel borçları devralması. Costas Lapavitsas ve Nouriel Roubini gibi çok farklı ekonomik yorumculara göre, Avrupa Birliği ve IMF özel sektör borçlularının yerine geçerek en son Yunanistan "kurtarma operasyonunda" aynen bunu yaptı.

Şayet hükümetler borç yüklerini azaltmak için kamu harcamalarını

kıarsalrsa bu sefer talep bir kez daha azalır. Ekonomik üretim çıktısı azalır ve Avro bölgesinin daha zayıf ekonomileri için konulan borç ödeme hedeflerine ulaşmak zorlaşır. Yunanistan'da bütün bunlar 1930'ların Büyük Bunalım'ıyla kıyaslanabilecek yıkıcı bir çapta gerçekleşti.

Diğer taraftan daha büyük bir ekonomi olan İspanya'nın da aynı şeyleri yaşamak üzere olduğu kaygıları var. Aslında krizin başlangıcından bu yana toplam borç miktarı arttı. İki İspanyol iktisatçı bütçe açığını bu sene AB'nin istediği şekilde yüzde 5,3 azaltmanın imkânsız olduğunu ifade ediyor.

Hayır, kriz henüz bitmedi. ▼

Çeviren: Betül Genç

TARLADAN YÖNETİM KURULUNA: ÇALIŞMA HAYATINDA KADIN

Kadınların işgücüne katılımı Türkiye'de artmıyor. Hatta 2002'de %28 olan oran, küresel krizin etkili olduğu 2008 yılına kadar azaldı ve %24'e geriledi.

Ümit İzmen

Türkiye 4+4+4 eğitim sisteminin kızları eve kapatacağını tartışa-dursun, AB şirketlerin yönetim kurullarında her iki cinsin de dengeli temsil edilmesinin yollarını arıyor. Kadının kadın olduğu için ayrımcılığa uğradığı açık. Her gün kadına karşı şiddetin yeni bir örneğine tanık olmamız, kadına karşı ayrımcılığı unutmamıza engel. Her kesimden, her sınıftan, her millettten kadın, sırf kadın olduğu için bir erkeğin karşılaşmayacağı ilave haksızlıkla karşı karşıya. Fakat bu gerçek, işin sınıfsal boyutunu da unutturmamalı. Bu yazı, Türkiye'de kadının ekonomik hayata katılımında bazen gözden kaçabilen eğilimlere dikkat çekmek için yazıldı.

Kadınların işgücüne katılımı ve kentleşme

Türkiye'de kadının ekonomik hayata katılımı çok sınırlı. İşgücü, çalışabilir yaşta olup da çalışan ya da iş arayanları kapsıyor. İşgücüne katılma oranı ise, işgücünün toplam nüfusa oranı. Bu oran Türkiye genelinde zaten düşük. Türkiye'de %50; dünya ortalaması ise %65.

Bekleneceği gibi, dünya genelinde kadınların işgücüne katılma oranı

erkeklerin gerisinde. Dünyada erkeklerin işgücüne katılma oranı %78, kadınların ise %52. Türkiye'de ise aynı oranlar %70 ve %24. Yani dünya genelinde erkeklerin işgücüne katılma oranı kadınların 1.5 katı; Türkiye'de ise üç katı. Kadınların ve erkeklerin işgücüne katılma oranları arasındaki fark genelde Arap ülkelerinde yüksek. Ancak Türkiye'deki fark, Tunus, İran, Katar, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerden de daha kötü. Galiba daha kötü olan sadece Suudi Arabistan.

Bir başka çarpıcı bilgi daha: Kadınların işgücüne katılımı Türkiye'de artmıyor. Hatta 2002'de %28 olan oran, küresel krizin etkili olduğu 2008 yılına kadar azaldığını ve %24'e gerilediğini görüyoruz.

Küresel krizle birlikte kadınların işgücüne katılımının artması, gelecek korkusuna kapılan kadınların iş aramaya başlamasından kaynaklandı. Eşlerinin işlerini kaybetmesi ya da işsiz kalması korkusu, daha önce iş aramayan ve bu nedenle işgücü içinde sayılmayan kadınların iş aramasına yol açtı. Bunun sonucunda 2007 yılında kadınlar arasında %17 olan tarımdışı işsizlik oranı 2009 yılında %22'ye yükseldi.

Kadınların işgücüne katılımındaki düşük seviye, son 4+4+4 tasarısında olduğu gibi bazı kestirme ve basmakalıp yorumlara da yol açmamalı. Mesele dinî gerekçelerle kadınların eve hapsedilmesi değil. Rakamlara biraz daha yakından bakınca, Türkiye'deki toplumsal dönüşümün izlerini görmek mümkün.

Türkiye'de tarım önemli bir istihdam alanı. İstihdam verilerinin toplanmasında kullanılan yöntem gereği, tarımsal alandaki kadınların büyük bölümü istihdam edilmekte olarak kabul ediliyor. Köyünde, kendi bahçesinde, tarlasında çalışan kadın, "çalışanlar" arasında sayılıyor. Aynı aile kırsal alandan kentsel alana taşınıncaya, kadın artık kentte iş tutamaz hale geliyor ve bir anda işgücü istatistiklerinden

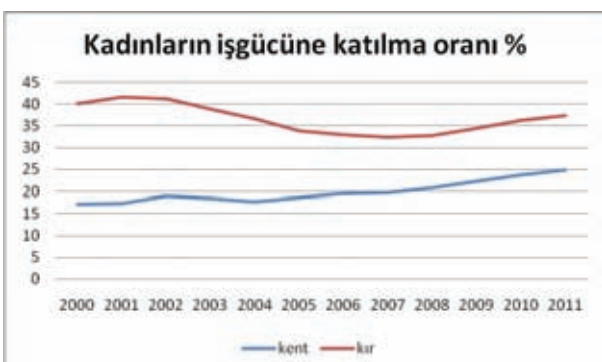
düşüyor. Bu da kentlere göç devam ettikçe, kadınların işgücüne katılma oranının azalmasına yol açıyor.

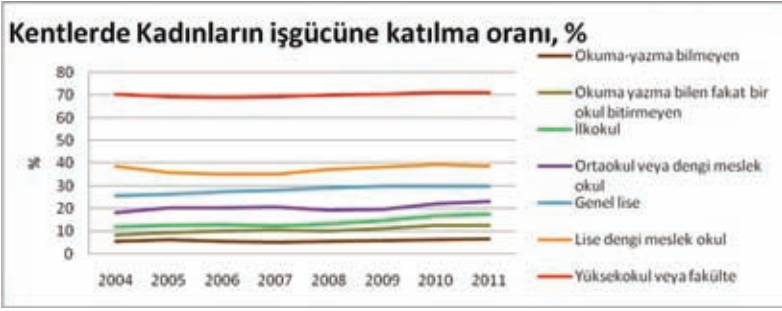
Rakamlara ayrı ayrı baktığımızda durum daha net görülüyor. Kadınların işgücüne katılımı kentlerde kırsal alandan daha düşük olsa da bu oran düzenli olarak yükseliyor. 2000 yılında %17'den şimdi %25'e çıktı. Bu durumu aşağıdaki grafikte takip edebiliyoruz. Yani kadınların işgücüne katılım oranında genelle bakarak gördüğümüz düşüşün nedeni, kadınların daha fazla eve kapanıyor olması değil, Türkiye'nin tarım ülkesi olmaktan çıkması ve tarımdan boşalan işgücünü başka alanlarda istihdam edememesi.

Okuması yazması olmayan kadınlar tarımda çalışabiliyorken, bu kadınların kentlerde yapabileceği işler çok sınırlı. Dolayısıyla, tarımdan sanayi ve hizmetler sektörüne geçiş devam ettiği sürece, kadınların işgücüne katılma oranı yükselmeyecek. Yani burada, ekonomik ve sosyal dönüşümle iç içe girmiş ve bu dönüşüm devam ettikçe sürececek olan bir sorun var.

Eğitim seviyesine göre istihdama katılım

Aşağıdaki grafikten de görüldüğü

Eğitime erişimde kadınlar engelle karşılaştıkları sürece, hayatın diğer alanlarında eşitsizliğin ortadan kaldırılabilmesi mümkün değil.

gibi, kadınların işgücüne katılımı ile eğitim arasında yüksek bir ilişki var. Eğitim seviyesi yükseldikçe kadınların istihdama katılımı artıyor ve kadınla erkek arasındaki mesafe kapanıyor. Üniversite mezunları arasında işgücüne katılma oranı erkeklerde %82, kadınlarda %70; okuma yazma bilmeyenlerde ise, erkeklerde %40, kadınlarda %5. Yani kadınların çalışmasının yolu eğitimden geçiyor.

Eğitimsiz kadının kentlerde eve kapanmaktan başka şansı yok. Eğitimsiz yapılabilecek işler çok az. Olduğunda ise, çok düşük ücret karşılığında ve çoğu kez kayıtdışı. Kadının şehre taşınması, köydeki kadının sahip olduğu toplumsal

dayanışma mekanizmalarından da dışlanması anlamına geliyor. Toplumsal işbölümünün kadına dayattığı işler, kentteki kadının çalışmasının önüne dikilen yeni engeller oluyor. Yaşlıların ve çocukların evde bakılması zorunluluğu kadını eve kapatıyor. Elde edilebilecek ücretle karşılaştırdınca, yaşlı ve çocuk bakımı çok pahalı. Çalışma saatleri çok uzun. Yarı zamanlı iş yok gibi bir şey. Ulaştırma hem çok pahalı, hem de çok yorucu.

Bu nedenle kırsal kesimden kente gelen eğitimsiz kadın ya evde kalıyor ya da çalışırsa ücretsiz aile işçisi olarak çalışıyor. Kentlerde eğitimsiz kadınların %30'u ücretsiz aile işçisi; yani muhtemelen kocasının,

babasının, erkek kardeşinin zoruyla ona yardım etmek üzere çalışan ve bunun karşılığında bir ücret geliri olmayan kadınlar. Bekleneceği gibi, yüksek öğrenim görmüş kadınlarda ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların oranı sadece %1.

Eğitim seviyesi yükseldiğinde kadının istihdamdaki konumunun hızla yükseliyor olması şu sıralarda sürmekte olan eğitim tartışmasında, aslolanın kadının eğitim almasının önündeki her türlü engelin ortadan kaldırılması olduğunu gösteriyor. Bu engel ister ulaştırma, barınma imkânları olsun, ister başörtüsü. Tartışılması ve mutlaka işe yarar çözüm bulunması gereken mesele bu. Çünkü daha baştan eğitime erişimde kadınlar engelle karşılaştıkları sürece, hayatın diğer alanlarında bu eşitsizliğin ortadan kaldırılabilmesi mümkün değil.

Cam tavanı kimler delebiliyor?

Ancak bazı kadınlar diğerlerinden daha şanslı. Eğitime erişimlerinde de, ekonomik hayata katılımlarında da sorun yok gibi duruyor. Ama kadını kadın olduğu için ikincil pozisyonda bırakan kurallar yine de işlemeye devam ediyor.

Belli ki eğitim sihirli değnek değil. Eğitime erişimin sağlanması, kadınların iş hayatında yeterince yer

almasının bir garantisi değil. Hele ki üst pozisyonlar. Kadınlar memur ve hatta orta kademe yönetici olabiliyor, ama üst yönetici olamıyor. Cam tavan olarak adlandırılan bu durum Türkiye'de olduğu gibi tüm dünyada da bir sorun.

Oysa kadının üst yönetimde olması şirketlerin performansını olumlu etkiliyor. Çünkü kadın bakış açısı, erkeklerin göremediği farklı imkânların görülmesini sağlıyor. Çeşitlilik kârlılığı artırıyor. McKinsey tarafından yapılan bir araştırmaya göre, tüketim harcamalarının %70'inde kadınlar karar veriyor. Yine aynı çalışmaya göre, yönetim kurullarında üç ya da daha fazla sayıda kadın olan şirketlerin kârlılığı ve diğer finansal göstergeleri diğer şirketlere göre daha yüksek oluyor.

Kadınların yönetici olması şirketlerin kârlılığını artırıyor olmasına rağmen, yine de şirketlerde kadın yönetici oranı düşük. Avrupa Birliği 2015'te yönetim kurulunda kadın oranını %30'a yükseltmeyi hedef koymuş. Bu amaçla Avrupa Birliği'nin adalet komiseri geçen sene şirketlere bir çağrı yapmış. Ama şimdiye kadar sadece 24 şirket bu çağrıya olumlu cevap vermiş. Avrupa Birliği şimdi bu konuda bir yasal zorunluluk getirelim mi diye bir tartışma açmış; tartışmanın sonuçlarına göre karar verecek.

Kadınların işgücüne katılımında Türkiye ve AB arasında çok ciddi bir fark olmasına rağmen, şirket yönetiminde aynı fark gözüküyor. Hatta Türkiye’de şirket ne kadar büyükse, kadın-erkek farkı o kadar küçülüyor.

Halka açık büyük şirketlerde yönetim kurulu başkanı kadın olan şirketlerin oranı Türkiye’de %10. Avrupa Birliği’nde ise bu oran %3. Bu şirketlerde yönetim kurulu üyeleri arasında kadın oranı Avrupa Birliği’nde %12, Türkiye’de ise %10. Küçük şirketlerde ise durum, bekleneneği gibi, birden bozuluyor: Küçük şirketlerde, Avrupa Birliği’nde %33’e çıkan kadın yönetici oranı Türkiye’de tersine % 7’ye düşüyor.

Kadınlar Türkiye’de daha iş hayatına girişte ciddi bir engelle karşılaşıyor. Bu engeller bütün çalışma hayatı boyunca devam ediyor. Ne kadar uğraşırlarsa uğraşınsınlar camdan tavanı bir türlü aşamıyorlar. İMKB’deki şirketlerin yarısının yönetim kurullarında hiç kadın yok. Olanlar da aile şirketlerinde yer alan hissedar kadınlar. Bu durumda miras hukukunun da katkısını hesaba katmak gerekiyor. Belli ki kadının yönetim kurulunda söz sahibi olması, ailede bir erkek alternatifinin bulunmaması durumunda gündeme geliyor.

Bağımsız inisiyatifin önemi

Kadınlar arasındaki sınıfsal farklılıklar kadınların dertlerinin de birbirinden dünyalar kadar uzak olmasına yol açıyor. En alttakilerde kadının derdi öncelik şiddetten korunmak olurken, en üsttekiler için yönetim kurullarında eşit temsil

oluyor. Bu farklılığa şu son birkaç haftada bir kez daha şahit olduk. Ama her iki alandaki mücadelede de kadınlar istediklerini tam alamadı.

Bir yanda kadınların yönetim kurullarında yer alma mücadelesi Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) kararına dönüşmedi. Diğer yanda ise Kadın ve Aile Bireylerinin Şiddetten Korunması yasası, kadın örgütlerinin istediklerini karşılamadı. Çünkü her iki durumda da talepler, karar alma mekanizmalarını elinde bulunduran erkekler tarafından değerlendirildi.

TÜSİAD bu durumun farkında olduğu için mi 8 Mart Dünya Kadınlar Günü mesajında kullandığı imajı seçti bilemiyorum. Mesajda “Tek kanatla geleceğe uçamayız” ifadesine eşlik eden fotoğrafta kadın balerin bırakın geleceğe uçmayı, sıçramak için bile bir erkeğin eline ihtiyaç duyuyor.

Kadın haklarında sınıfsal farklılığın gözden kaçırılmaması gerekiyor. Farklı alanlardaki sorunlar sınıfsal boyutları nedeniyle tek bir çerçevede düşünülemeyecek kadar farklılaşmış olabilir. Şirket yönetim kurulunda kadın oranı ile işyerinde kreş açılması meselelerini eşit ölçüde dert edinen bir mücadele hattı oluşturmak imkânsız olabilir. Ama, sınıfsal boyutun en baskın olduğu durumlar da dahil, her durumda bağımsız kadın inisiyatifine dayanan bir çaba hayati önem taşıyor. Eşitlik talepleri ayrıcalıklı olanlar tarafından değerlendirildiği süreçte de bağımsız inisiyatifin hayati önemi devam edecek.

İki kanatla uçmamıza daha çok var. ▼

‘MİLLÎ OLMAK’ CİNSELLİĞİMİZİN MİLLİYETÇİ SINIRI

Cinsiyetle ilgili herhangi bir konuya bakmak başka ayrımcılıkları görebilmemizi sağlıyor, çünkü cinsiyetçilik yasa, yasak ve normla doğrudan ilişkili.

Nil Mutluer

Biliyorum, başlığı okudunuz ve birçoğunuzun yüzünde bir tebessüm belirdi. Aklınıza ergenlik dönemleriniz geldi. Bazılarımız için serbest, bazılarımız için yasaklı, ama hepimiz için çelişik bir ispat alanını açıklayan bir deyim “millî olmak!”. Benim için genç yaşlarımın, liseli yıllarımın yasaklı deyimi. Cinselliğin konuşulmasının ‘erkek’ler için meşruiyet alanı. ‘Kız’ olarak ikinci sınıf yurttaş olduğumun, bedenimle ilgili özgürlüklerin benden başkalarının denetiminde olduğunun ifadesi. Hal benim için böyleyken “millî olmak” ‘erkek’lere büyük bir özgürlük alanı tanıyordu.

Şimdi anlıyorum ki, aslında “millî olmak” üzerine konuşmak da onlara tanınan özgürlük değil, ispat alanıydı. Ve ben de, “millî olmak” üzerine konuşmayarak veya “o” konuşmalara katıldığımı herkeslere söyleyerek, yani dillendirerek kendi payıma düşen ispatı yapıyordum: Cinsellikten uzak durarak bedenimi, “namusumu” koruyordum. Namusumu korumam da sadece cinselliğimi değil, ideal “millî” bir yurttaş kadın olarak beni konumlandırıyordu.

Gündelik hayatımızda sıkça ve çoğu zaman farkına varmadan kullandığımız “millî olmak” deyimi aynı anda hem millileştirme hem de cinsiyetlendirme işlevi üstleniyor.

Bu haliyle de gündelik hayatta hem milliyetçiliğin hem de cinsiyetçiliğin nasıl sinsi bir şekilde normalleştirildiğini anlamamıza olanak sağlıyor. Böylesine sıradanca kullanılan bir tamlamanın arkasında sadece milliyetçi ve cinsiyetçi değil, etnisite, sınıf, coğrafya ve benzeri birçok ayrımcılığı da barındırdığını görebiliyoruz. Aslında cinsiyetle ilgili herhangi bir konuya bakmak bize başka ayrımcılıkları görebilme imkânı da sağlıyor, çünkü cinsiyetçilik yasa, yasak ve normla doğrudan ilişkili.

Milliyetçilik ve cinsellik

“Millî olmak” gibi sözlerin veya namus gibi bir kavramın hayatımızın çeşitli alanlarına nasıl nüfuz ettiğini düşündüğümde milliyetçilik tartışmaları arasında, kavramın gündelik hayatla ilişkisini en anlamlı şekilde açıklayan yaklaşım Barth, Hall, Jenkins ve Özkırmımlı gibi düşünürlerin ileri sürdükleri kanımca.¹ Gündelik hayatta kişilerin ve toplumların aidiyet süreçlerini etkileyen söylemlerden biri olan milliyetçilik, modernitenin kural koyucu ve tektipleştirici özelliğiyle değerlerinin içselleştirilmesine neden oluyor. Ve kişiler ve toplumlar farklı güç ilişkilerinde bu değerleri çeşitli şekillerde yorumlayarak hayatlarına alıyor veya reddediyor.

Belli bir ulus-devlet sınırları içindeki bilgi ve değerlerin bir kısmı egemen milliyetçi yaklaşım tarafından norm

olarak benimsenirken, bir kısmı da “geleneğe” atfedilerek ötekileştiriliyor. Güce sahip olanın bilgiyi şekillendirme ve yayma gücü bir müddet sonra o bilginin doğal bir bilgiymiş gibi normalleştirilerek sunulmasına neden oluyor. Öyle ki, bir süre sonra bilginin içeriğinden çok sembolik düzeyde ifade ettikleri hayatımızı şekillendirir hale geliyor. Norm olarak inşa edilen değer ve pratiklerin iktidar mekanizmalarınca çeşitli festivallerden sanat, spor ve kültür etkinliklerine kadar okul ve medya gibi kurumlarda sürekli tekrarlanarak gündelik hayatımızda yer alması onu normalmiş gibi algılamamıza neden oluyor.

Modern anlayışın dualist söylemi aklı ve bedeni de zıtlık şeklinde ele alıyor. Akıl bedene hükmetmesi gereken, bedenden bağımsız bir organmış gibi sunuluyor. Devlet akılla özdeşleştirilirken millet de bedenle özdeşleştiriliyor. Milletin esas aklı olan devlete göre, milletler eğitilebilir “uysal bedenler” olmalı.²

Bireysel düzeydeyse, akla ait olanlar erkekler dünyasının doğal özellikleriyleymiş gibi konumlandırılırken, bedene ait olanlar da kadınlığın özellikleriyleymiş gibi sunuluyor. Uğrunda vatanları için feda edebilecekleri uysal bedenlerinin cinselliği ne şekilde yaşayacağı ve cinsel yönelimleri de iktidarlarca belirlenmiş ve milletlerce içselleştirilmiş olmalı. Tektipleştirilmeye çalışılan erkek ve kadını uysallaştırmanın da en iyi yolu beden ve cinsellik üzerindeki kontrol mekanizmalarını geliştirmekten geçiyor. Erkekler nesillerin devamını sağlamak için dölleme görevini üstlendiklerinden ilk cinsel ilişki deneyimleri bunun ispatı haline geliyor. Yani “millî oluyorlar.”

Kadınlarınsa cinselliklerini kontrol altında tutmaları bir o kadar önemli. Kadınların kimin tarafından

döllendiğinin bilinmesi ‘temiz’ nesillerin üretiminin garantilenmesi anlamına geliyor. Burada da namus kavramı devreye giriyor.

Modern devlet, her ne kadar namus kavramını gelenekle özdeşleştirerek modern olmayana ithaf ettiyse de, çekirdek ailenin kurgulanış biçimi namus kavramının işlevini ortadan kaldırmadı. Sadece namusu denetleyenler değişti. Namusu denetleyenler, önceden kanbağı ile birbirine bağlı aile üyeleri iken, modern devlet kurgusuyla denetleyenler çekirdek aile üyeleri oldu.³

Namusun devletçe de dentlendiğinin en açık kanıtlarından biri de kadın hareketinin çalışmaları sonucu 2004 yılında değişen Ceza Kanunu. Kanundaki son değişime kadar namus cinayetlerde hafifletici neden olarak sayılıyordu. Yani gelenek yok olmadığı gibi moderniteyle norm haline geldi. Bu bağlamda, kadınların evlenene kadar cinselliklerini koruması, yani evlenene kadar “kız” olması görevleri bir anlamda resmîleşti. Diğer yandan, erkeklerin de doğdukları andan itibaren erkekliklerini cinsellikle kanıtlama telaşı resmîleşmiş oldu. Bu coğrafya da halihazırda var olan ‘resmîlik’ hali, okuldan medyaya kadar gündelik hayatın her alanında karşımıza tekrar tekrar çıkarak durumun geniş kesimlerde normalleştirilmesine ve içselleştirilmesine yol açtı.

Okul yıllarından hatırlarda kalan, bazıları için norm bazıları için yasadak olan cinsellik alanında “millî olmak” yeni yapılan bir başarıya gönderme yapar. Ama bunu hep erkekler yapardı. “Millî olmak” bir erkek grubunun toplanıp ‘genelev’e gitmesinden veya gitmeseler bile bu alanda başarı elde etmek üzerinden kurulu bir söylemden, başarıyla yapılan her ilk için kullanılır; tabii sadece erkekler tarafından.

“Millî olmak” erkeklere açık bir alan, ancak her erkeğe değil. Erkekliğin ispatı aynı zamanda heteroseksüel olmaktan da geçtiği için cinsel yönelim de milliyetçi zihniyetler için çok önemli. Milliyetçilik heteroseksüel. Toplumun ‘üretimini’ gerçekleştiren millî değerlere sahip çıkacak yeni nesillerin yetişmesini sağlayan ailenin cinsel düzenine halel getirecek eşcinsellik milliyetçiliğin tahammül edebileceği bir durum değil. Son dönemlerde eşcinsellerin tanınma talepleriyle gündeme gelmeleri homofobiyi daha da belirgin hale getirdi. Eşcinsellik gitgide pasiflikle, kadına yani ikinci cinsiyete ait olanla özdeşleştirildi. Öyle ki, sadece eşcinselliğe değil, büyümemiş erkek olma durumuna gönderme yapan ‘oğlan’ gibi kelimeler bile gittikçe aşağılandı ve hatta yasaklı hale geldi.

Kadınların cinselliği ve cinsel yönelimi namus kavramı etrafında denetlenip yok sayılırken veya ‘namussuz’ ‘tespite’ ihtiyaç olduğunda devlet hastanelerinde bekâret kontrolü yapılırken, erkeğin cinselliği ve cinsel yönelimi de devlet kurumlarınca denetleniyor.⁴ Ordu, erkeklerin cinsel yönelimini denetleyen en yetkin kurum. Zorunlu askerlik heteroseksüel erkeklerin görevi. Eşcinsel erkeklerse bu durumu kanıtlamak zorundalar.⁵ Eşcinsel olduğu kanıtlanan bir erkek, millî söylemce ‘güçlü’ ve ‘normal’ bir erkek olarak kabul edilemeyeceği için ordu tarafından ‘çürük’ ilan ediliyor.⁶ Erkeklerin cinsel yönelimi zorunlu askerlik gibi süreçlerle denetlenirken kadınların eşcinselliği görünmez oluyor.⁷ Kısaca, milliyetçiliğin normal cinsiyeti ve bu cinsiyetin ve yardımcısının görevleri olduğu gibi, cinsel yönelimi de var.

Yukarıdaki açıklamalardan modern milliyetçiliklerin, Butler’ın tanımıyla heteronormatif matris etrafında şekillendiği söylenebilir.⁸

Heteronormatif matris, kadının “kadın” ve erkeğin “erkek” olarak karşılıklı kurgulandığı simetrik heteroseksüel sisteme işaret eder. Ege men iktidar, kendini korumak için bu sistemin değerlerine ve davranış kodlarına uymayanı sistem dışına atarak nesneleştirir, ötekileştirir ve cezalandırır. Bu açıdan cinsiyetçiliğin sadece iktidar olarak kabul edilen “güçlü” erkekler tarafından değil, sistemin dışına atılmamak için kadınlar ve “zayıf” erkekler tarafından kullanıldığını da hatırlamak lazım. Kandiyoti’nin yaklaşımıyla, “ataerkil pazarlık”, ötekileştirilmeye karşı hem kadın hem de erkeklerin kullandıkları stratejilere işaret eder. Bu yaklaşımlarla, cinsiyetçiliğin sadece erkek ve kadın arasında olan bir iktidar ilişkisi olmadığını, ege men iktidarın değer ve davranışlarına uymayan herkesin dışlandığını söylemek mümkün.

Cinsiyetçiliğin coğrafyası

Heteronormatif matrisin ideal insanı çizme gücü ve bununla ilişki içindeki toplum üyelerinin ataerkil pazarlığı sadece bireyler arasındaki değil, coğrafyalar arasındaki güç ilişkileri merkezli ayrımcılıkları anlama imkânı da verir. Ötekileştirmeyle kendi toplumunu ‘esas’ olarak algılatmayı hedefleyen milliyetçilik, ironik olarak kapitalist ve neoliberal politikaların coğrafyalar arası varolmasını sağlayan bir ideoloji. Bu haliyle, coğrafyalar ve toplumlar arası hiyerarşiye de olanak tanıyor. Modern dünyayı etkileyen bilginin merkezi olan Batı ‘ilericilik’ ve ‘akıl’la özdeşleştirilirken, bu coğrafyadan çıkan bilgi de ‘esas’ bilgi olarak konumlandırılır. Esas olan bu bilgi aynı zamanda ‘ideal’, ‘normal’ erkeği ve ‘ideal’, ‘normal’ etnisite ve/veya sınıfı temsil eder.⁹ Öyle ki, ‘medenî’ değerlerle donanmış bu erkek gerektiğinde az gelişmiş

coğrafyalardaki ‘kurban’ kadını, bu coğrafyaların ‘vahşi’ erkeklerinden koruyan bir ‘kahramana’ dönüşür.¹⁰ Veya ötekileştirilen etnik veya ulusal grubun kadını cinsel meta olarak görmek doğallaşır.

Türkiye’de bu denklem daha da karmaşık bir hal alıyor. Türk milliyetçiliği her ne kadar laiklik üzerine inşa olmuşsa da, Sünni Müslümanlığın devletçe onanan bir şekli norm olarak benimsendiğinden onun dışında kalanlar ötekileştirilebiliyor. Bu ötekileştirme cinsiyetçiliğe de yansıyor. Örneğin, yılbaşını Taksim meydanında kutlamak isteyen ve Müslüman olmadıkları düşünülen kadınlar rahatça tacize uğrarken, devlet de bu tacize sessiz kalabiliyor.¹¹ Örnekler sadece gayrimüslimlere yönelik değil. Modern Kemalist zihinlerde Arap olmak gericilikle özdeşleştirilirken bu coğrafyadaki kadınlar ‘doğal’ olarak geri ve zavalı olarak tahayyül edilebiliyor. Cinsiyetçilik sadece kadınlar üzerinde de uygulanmıyor. Bir başka örneğe değinecek olursak Türkiye’de bazı organlarca ‘cahil’ olarak addedilen Kürt erkeklerinden kadınları ve toplumu korumak önemli bir olay olarak sunuluyor.

Cinsiyetçilik üzerinden yapılan bu gibi ayrımcılıklar, güçlü devletlerin politikalarını değişik şekillerde farklı coğrafyalarda uygulamanın meşru zeminini de sağlıyor. Siyah kadınları erkeklerden kurtarmak; Taliban

veya Saddam gibi ‘barbar’, Batı iktidarına direnen erkeklerin kadınlarının coğrafyalarına demokrasi götürmek önemli hale gelirken; Suudi Arabistan gibi egemen iktidarla iyi geçinen ülkelerdeki cinsiyetçilik veya batılı ülkelerde başörtülü kadınlara yapılan ayrımcılık görünmez oluyor. Bir yanlış anlamayı önlemek için egemen iktidarın politikalarını uyguladığı coğrafyalarda cinsiyetçilik olmadığını iddia etmiyorum. Ancak, politikalar uygulanırken öteki kadının ‘zavallılığı’ ve öteki erkeğin ‘barbarlığı’ üzerinden meşruluk aranmanın cinsiyeti sembolik olarak kullanmaktan başka bir işe yaramadığı da gerçek.

Gündelik hayatlarımızdan başlamak

Cinsiyetçiliğin bu ilişkisi bize konunun birçok çevrede sınırlanmak istenen “‘ezilen’ heteroseksüel kadın ve eşcinselleri ‘kurtarmaktan’” çok daha farklı boyutları olduğunu da gösteriyor. Cinsiyetçilik egemen iktidar dilinin kendini gerçekleştirmesine olanak tanıyor. O halde, cinsiyetçi ayrımcılıklara direnmek bize iktidara direnme olanağı sağlıyor. Cinsiyetçiliğe bakmak aynı zamanda etnisite, sınıf ve statüye bakmamızı da sağlıyor, hem de sınırötesi bir alanda.

Erkek ve kadın bedenlerine devlet tarafından yüklenen anlamlar her ne kadar kuruluş dönemi modernizminden etkilenmiş olsa da, bu

coğrafyanın muhafazakârlık anlayışından uzak değerler değiller. Hatta evrensel muhafazakârlık alanından da uzak oldukları söylenemez. İktidar devletle, kurumlar ve toplumdaki erkek ve kadınlar arasında şekillenen ataerkil pazarlık cinsiyet ve cinsellik üzerine olan tüm yasakların gündelik hayatta denetlenmesini sağlıyor. Bu yasaklara uymayanların, ‘ahlaksız’, ‘vatan haini’ gibi sıfatlarla ötekileştirilmesi sık yaşanan bir durum. Ancak, umut verici bir alan var; bu kurallara uyan insanlar kadar olmayanların da olduğu gerçeği. Bu durum gündelik hayattaki eleştirinin, esnekliklerin, hoşgörünün ortaya çıkmasına yol açan bir ahenk alanı.

Bu ahenk alanını güçlendirmek de, eril egemen dil, pratik ve değerlere direnenlerin dayanışmasından geçiyor. Bu direnişin farklı özneleri veya öznellik halleri olabilir. Ötekileştirmeye karşı direniş kadınlar tarafından yapılabileceği gibi erkekler tarafından da yapılabilir. Yani bir kadın cinsiyetçiliği yeniden üretecek şekilde ataerkil değerleri söylemine sokacağı gibi, bir erkek de cinsiyetçilikle mücadele etmek üzere erkek egemen sistem eleştirisi yapabilir. Bu gibi dayanışmalar da zaman gelir, kimliğe gönderme yapan kategorileri sıralamak durumunda kalmayacağımız cinsiyetçi olmayan özgürlükler dünyasının kapısını arayabilir. ▼

- 1 Frederick Barth. Introduction. *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference* (ed.). (Oslo: Universitetsforlaget, 1969), Stuart Hall. ‘The Question of Cultural Identity’, in Stuart Hall, David Held, and T. McGrew. (ed.) *Modernity and Its Futures*. (Cambridge: Polity Press, 1992) s. 273-326, D. McCrone *The Sociology of Nationalism*. (London, New York: Routledge, [1998] 2000), Roger Brubaker, ve Frederick Cooper. ‘Beyond “Identity”’, *Theory and Society* (29) (2000). s. 1-47., Umut Ozkırımlı. *Contemporary Debates on Nationalism: A Critical Engagement*. (New York: Palgrave Macmillan, 2005).
- 2 Michel Foucault. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. (New York: Vintage Books, [1975] 1995)
- 3 Nükhet Sirman. ‘Kinship, Politics and Love: Honour in Post-Colonial Contexts – The Case of Turkey’. *Violence in the Name of Honour: Theoretical and Political Challenges*. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004), s. 39-56.
- 4 Mehmet Tarhan. ‘Zorunlu Askerlik ve Sivil Alternatif Hizmete Direniş Olarak Vicdani Red’. *Cinsiyet Halleri*, Nil Mutluer (ed.) (İstanbul: Varlık Yayınları, 2008). s. 247-255.
- 5 Alp Biricik. ‘Erkek Adam’ Ezberini Bozmak Üzerine: Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Sisteminin resmi Söylem Üzerinden Kurgulanması. *Cinsiyet Halleri*, Nil Mutluer (ed.) (İstanbul: Varlık Yayınları, 2008). s.232-246.
- 6 Detaylı bir analiz için: Biricik, a.g.e., Nadire Mater, *Mehmed’in Kitabı: Güneydoğu’da Savaşmış Askerler Anlatıyor* (İstanbul: Metis Yayınları, 1999).
- 7 Yasemin Öz. ‘Görünmezlik Kısacasında Lezbiyenler’. *Cinsiyet Halleri*, Nil Mutluer (ed.) (İstanbul: Varlık Yayınları, 2008). s. 198-206.
- 8 Judith Butler. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. (New York: Routledge, 1990)
- 9 Franz Fanon. *Black Skin White Masks*. (Harmondsworth: Penguin, 1970); Edward Said. *Orientalism*. (London: Penguin Books, [1978] 2003); Homi K. Bhabha. ‘Frontlines/Borderposts’. *Displacements: Cultural Identities in Question* A. Bhammer (der.) (Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press, 1994) s. 269-278; R. Young. ‘Sex and Inequality: The Cultural Construction of Race’. *Colonial Desire: Hybridity in Theory, Culture and Race*. (London & New York: Routledge, 1995); Sara. Ahmed. ‘Introduction’. *Transformations: Thinking Through Feminism* Ahmed, S., Kilby, J., Lury, C., McNeil, M. (der.) (London & New York: Routledge, 2000) s. 111-118.
- 10 Leyla Abu-Lughod. *Veiled Sentiments: Honor and Poetry in a Bedouin Society*. (Berkeley: University of California Press, 1986); C.T. Mohanty. ‘Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses’. *Feminist Postcolonial Theory: A Reader* R. Lewis & S. Mills (der.) (Edinburgh: Edinburgh University Press, [1988] 2003) s. 49-74; L. Ahmed. *Women and Gender in Islam: Historical Roots of a Modern Debate*. (New Haven: Yale University Press, 1992).
- 11 <http://www.milliyet.com.tr/2008/01/07/yasam/axyas01.html>.

MARKSİST DEVLET DÜŞÜNCEİ: İKTİDARSIZ TOPLUM

“Devlet var olduğu sürece, özgürlük diye bir şey olamaz. Özgürlük var olduğu zaman ise devlet diye bir şey olmayacaktır.”

Sinan Özbek

Antropologlar *homo sapiens sapiens*'in yaklaşık 200 bin yaşında olduğunu söylüyor ve ekliyor: Anatomik olarak bugünkü görünümüne sahip insan, bir başka ifadeyle modern insan 50 bin yaşında. Biz bu 200 bin yıllık sürenin çok kısa bir dönemi hakkında nispeten güvenilir bilgilere sahibiz. Çok cömert bir hesaplamayla 10-12 bin yıl öncesi hakkında elimizdeki arkeolojik bulgularla konuşma şansına sahibiz. Bu konuşmaların önemli bir kısmı da yorum olmaktan öteye geçmiyor.

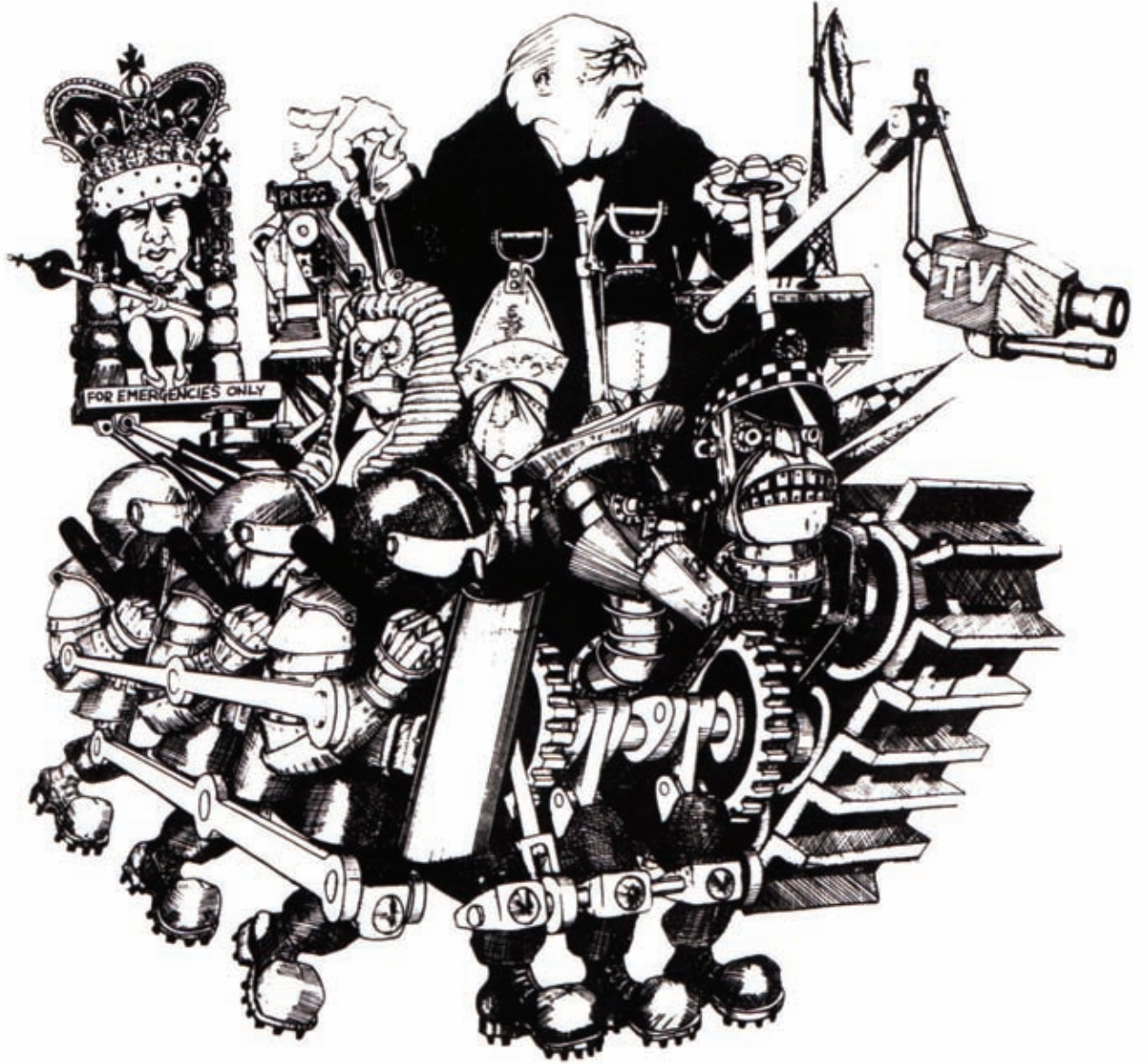
İnsanın yerleşik hayata geçmesi tarım yapmaya başlamasıyla oluyor. Bu gelişme de bir buğday türünün ekilip biçilmesiyle Anadolu'nun güneyinin bir kısmın da içine alan “Verimli Hilal Havzası”nda oluyor. Son yılların en önemli arkeoloji keşfi Urfa yakınlarındaki Göbeklitepe'den geliyor. Burası belki de insanın ilk yerleşim birimi. Göbeklitepe MÖ. 11 bin yılına tarihleniyor. Tarıma başlama ve sürülere sahip olma giderek toplumda bir dönüşüme yol açıyor.

Antropologlar bu aşamadan sonra ortaya çıkan toplumları “bölünmüş toplum” kavramıyla tanımlıyor. Bu ifade, toplumun sınıflara bölünmüş olmasını anlatıyor. Geride kalan 190 bin yıllık dönem ise insan, toplayıcı ve avcı olarak yaşıyor. Topluluk ilişkisinde insanların üzerinde duran bir iktidardan söz edilemiyor. Bu

toplayıcı avcı toplumlar “iktidarsız toplumlar” olarak değerlendiriliyor. Bu iktidarsız toplumlarda topluluğun her bir bireyi, diğer bireyler kadar değerli, önemli ve eşit. Bu, insanlık tarihinin çok önemli bir süresinin insanın insan üzerinde bir iktidarı olmadan yaşandığını tespit etmektir. Ancak bölünmüş toplumun ortaya çıkmasıyla birlikte giderek kendini devlet şeklinde örgütleyecek bir aparat da ortaya çıkıyor.

Devlet

Kuşkusuz devlet tartışması felsefenin önemli başlıklarından biri

DEVLETİN İŞLEVİ

olageliyor. Daha antikçağda son derece detaylanmış bir devlet tartışmasına tanık oluyoruz. Ama bu tartışmanın ana doğrultusu daha yetkin, kusursuz devletin ne olduğunu bulmaktır. Başka bir ifadeyle, “ideal devlet”in nasıl olacağını anlatan bir tartışmadır bu. Devletin aynı zamanda bir ezici iktidar aygıtı olduğunun tartışılmaya başlaması daha yakın zamanların işidir.

Ancak devletin bu baskıcı yanının düşünülmeğe başlaması, bu baskıdan kurtulmak nasıl mümkündür tartışmasına dönüşmüyor. En iyi

ihtimalle baskının nasıl sınırlanacağı düşünülüyor. Dolayısıyla burada da asıl doğrultu devletin daha da yetkinleştirilmesidir. Devletsiz toplumlar insanlığın “barbarlık” dönemi olarak adlandırılıyor. Buna karşı devletin ortaya çıktığı toplumlar da “sivil” olarak adlandırılıyor. “Sivil toplum”, insanlar arasında bir sorun çıktığında başvuracakları bir kurumun olduğu toplumlar olarak tanımlanıyor. İşte insanların kendi aralarındaki sorunları çözmek için başvuracakları bu kurumların en yetkini, en üste duranı da devlet oluyor. Görüldüğü üzere devletli

toplumların bir onaylanması bu tanımlama içinde saklı. Bu toplumlar, uygar toplumlar olarak değerlendiriliyor.

Devletin bir baskı gücü olarak savunulmasına çoğu zaman bir “insan doğası” tartışması eşlik ediyor. Buna göre insan doğuştan kötüdür ve bu kötülüğün vereceği zararları önlemek için baskı, sınırlama gerekir. Bu düşüncenin belki de en iyi örneği Hobbes’dur. *Leviathan* adlı eserinde şöyle diyor: “Kılıcın zoru olmadan ahitler sözlerden ibarettir ve insanı güvence altına almaya yetmez”. İşte buradaki kılıcın gücünü kullanacak, insanları korku içinde tutacak olan güç devlettir. Şimdi denilebilir ki, bu denli büyük bir gücün varlığı insanlar için olumsuz sonuçlar doğurur. Buna Hobbes’un cevabı, devletin yokluğunda “herkesin herkesle bir savaş durumunda” olacağı ve bunun daha vahim olduğudur. Şimdi devletin birey üzerindeki bu baskıcı gücünün görülmesi, iktidara karşı bireyin korunması fikrinin de gelişmesine yol açıyor. Bu anlamda Locke’un ve diğerlerinin kuvvetler ayrımı düşüncesini, iktidarın bölünmüş güçlerle denetlenmesi diye okumak mümkündür. Rousseau ile de devam eden bu gelenek iktidarı, devletin kendini radikal bir şekilde sorgulamayı düşünmüyor. Öyle ki Hobbes, “Her kim ki egemen gücün aşırı büyük olduğunu düşünerek onu azaltmayı isterse, kendini, onu sınırlayabilecek başka bir güce; yani daha büyük bir güce tâbi kılmak zorundadır” diyor. Son derece net ve bir o kadar da

çarpıcı bir ifade. Bu düşüncede devletin kendisini sorun olarak görmenin kısıntısı bile yok.

Marx’ın itirazı

İşte bu nokta Marx’ın itiraz ederek devreye girdiği yerdir. Marx, *Fransa’da İç Savaşın Birinci Yazma Denemesi* adlı çalışmasında şöyle diyor: “Bütün devrimlerin sonucu sadece bu öldürücü kâbusu (devleti) kaldırıp atacağı yerde, devlet aygıtını daha da yetkinleştirmek oldu”.

Marx devleti uygar toplum üzerine yapılmış bir parazit olarak görüyor. Marx için asıl şaşırtıcı olan bu parazitin uygar toplumun göstergesi olarak sunulması. Hatırlanacağı üzere Marx’ın bu parazitin ortadan kaldırılması için çözüm önerisi komün örgütlenmesidir. Yine bilindiği gibi, Marx bunu Paris Komünü’ne bakarak geliştiriyor. Paris Komünü’nde tanık olduğumuz devlet aygıtının parçalanıp atılmasıdır. Devlet aygıtının yıkılmasıyla birlikte eğitimin parasız hale getirilmesi, düzenli ordunun kaldırılması, seçilmişlerin geri çağırılması gibi uygulamalar yaşam alanı buluyor.

Toplumun düzenlenmesini ele alan işçi sınıfı, devleti kendi adına kullanmaya kalkışmamalıdır. Marx anılan kitabında şöyle diyor: “İşçi sınıfı hazır olan devlet makinesini olduğu gibi ele geçirmek ve onu kendi hesabına işletmekle yetinemez”.

Peki, neden böyledir? Çünkü devlet, tanımı gereği, bir baskı aygıtıdır. Bu aparatı ele geçiren işçi sınıfının

kendi adına kullanması baskının ortadan kalkmasını sağlamaz. Bu kez baskı işçi sınıfı eliyle sürer. Oysa bu aparatın parçalanıp atılması gerekir ve yerine “devlet olmayan devlet” olan proletarya iktidarının getirilmesi gerekir. Daha sonra Engels işçi sınıfının iktidarının geçici bir iktidar olduğunun altını kalınca çiziyor. Bu “devlet olmayan devlet”i “Komünite” kavramıyla tanımlıyor.

Bu anlatılanlar Marksist iktidar düşüncesinin, geçicilik mührüyle damgalanmış bir komünite olduğunu hatırlatıyor. Buradan iki sonuç çıkar: Bir, sosyalistler (hele bir aydın grubu) sosyalizmi kendi iktidarı olarak tanımlayamaz. İki, Marx’ın devlet anlayışını eleştirenler komünite kavramı üzerinden, işyeri temeli örgütlenme ve komün önerisiyle tartışmak zorundadır. Komün ve Sovyet tecrübesi bölünmüş toplumların aşılması için son derece somut bir öneridir. Bununla hesaplaşmayan eleştirileri kale almak mümkün değildir. Lockecu düşüncelerden hareketle geliştirilmiş önerilerin sorunu çözmesi mümkün değildir. Bu doğrultuda yapılan her yeni hamle, Gramsci’nin ifadesiyle, silahlı polis gücünün artırılması, yeteneksiz bürokrasinin sayısının artması ve sayısız asalak kurumun yaratılması sonucunu doğurur.

Lenin ve Devlet

Yukarıda anlatılanlar devlet hakkındaki teorik tartışmanın ana hatlarıdır. Ama tartışmanın ana hatlarının bilinmesi sosyalistlerin her koşul

altında “Ben komünite isterim!”, “Tek yol devrim!” diye tutturmasını mı gerektirir?

Kategorik olarak doğru olan bir düşüncenin sürekli tekrarlanması, siyaset dışına düşmeye neden olmaz mı?

Bu sorulara cevap vermek için Lenin’i izlemek gerekiyor: Lenin daha sorunu tartışmaya başlarken *Devlet ve Devrim* adlı eserinde devletin toplumun bağrından doğduğunu, ama toplumun üzerine çöreklediğini anlatıyor. Burjuva devletinin ayırt edici niteliğinin, bürokrasi ve düzenli ordu olduğunu söylüyor. Parçalanacak burjuva iktidarının yerine konacak en son keşfedilmiş siyasî biçim olarak komünü yazıyor.

Lenin’in bu anlattıkları asıl olarak Marx ve Engels’ten öğrendiklerinin bir tekrarı gibidir. Ama tartışmayı bununla sınırlamıyor: Marx ve Engels’in çarpıtılarak anlatılıyor olmasına itiraz ediyor. Bununla birlikte Lenin, işçi sınıfının, sosyalistlerin bir burjuva iktidarı altında yaşadıkları bilinciyle düşünüyor. *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi* adlı kitabında burjuva devletinin en yetkin, en ileri gitmiş şeklinin “parlamentar demokratik cumhuriyet” olduğunu söylüyor. Bu tespiti *Devlet ve Devrim* adlı çalışmasında bir başka şekilde ifade ediyor: “Demokratik cumhuriyet, kapitalizmin mümkün en iyi siyasî kabuğudur”.

Lenin, devrimin son derece güncel olduğu, Rusya’da ve Avrupa’da devrim beklentisinin çok yüksek olduğu bir dönemde dahi “demokratik cumhuriyet”i diğer yönetim biçimlerine yeğlediğini ilan ediyor. Adı anılan kitabında şöyle diyor: “Biz kapitalist düzende proletarya için en iyi devlet biçimi olarak demokratik cumhuriyetten yanayız.” Lenin’in bu tespiti demokratik haklar için mücadelenin ne denli önemli olduğunun bir ifadesi olarak okumak yerinde olur.

Ama Lenin bununla yetinmez ve ekler: “Ama en demokratik burjuva cumhuriyetinde bile halkın payına düşenin ücretli kölelikten başka bir şey olmadığını unutmaya asla hakkımız yoktur.” Çünkü Marksist düşünce devleti ezilen sınıfın bastırılması için özel bir güç olarak görür. Bu yüzden hiçbir devlet ne “özgür” olabilir ne de “halkın devleti”.

Lenin bu düşüncesini daha da vurgulu bir şekilde ifade ediyor: “Devlet var olduğu sürece, özgürlük diye bir şey olamaz. Özgürlük var olduğu zaman ise devlet diye bir şey olmayacaktır.” ▼

MARX VE ODUN TOPLAMA HAKKI

Ozan Tekin

Karl Marx, felsefeyle ilgilenmeye başladığı gençlik yıllarında, 1789 Fransız Devrimi'nin getirdiği aydınlanma ve değişim rüzgârıyla, dönemin baskıcı Prusya devletine büyük bir düşmanlık duyan Genç Hegelciler adlı liberal ve ateist bireylerden oluşan bir gruba katılmıştı. Babasının etrafındaki yenilikçi tüccarlar ağının finanse ettiği *Rheinische Zeitung* gazetesinde editörlük yaptı. Bu gazete, feodal Prusya'nın muhalifiydi.

Bu dönemde, köylülerin geleneksel bir hakları olan ormandan odun toplama, odunun özel mülkiyet olduğu gerekçesiyle, yasaklandı. Ormandan odun toplamak artık hukuken "hırsızlık" kabul ediliyordu. Marx'ın yazdığı gazeteyi finanse eden toprak ağaları ve yeni sanayici sınıflar, yasanın tamamen doğru olduğunu düşünüyordu. Öyle görünüyordu ki, özel mülkiyet üzerine kurulacak yeni kapitalist ekonomi de yoksullar ve mülksüzler açısından

hiçbir güvence sağlamayacaktı. Marx, özel mülkiyeti korumak için var olan bir devletin, çalışan sınıfları hiçbir zaman korumayacağını farkına vardı. Bu olay Marx'ı, toplumu sınıflar üzerinden anlamaya doğru iten ilk adımdı. Bu yeni görüşlerini gazetede açıkladığında, Prusya devletinin sansür baskısıyla karşılaştı. Paris'e taşınmak zorunda kaldı.

Marx'ın düşünce biçimindeki değişim, yalnızca entelektüel bir sıçrama değildi. Paris'te, gelişmekte olan bir sanayi toplumunda kitlesel bir işçi sınıfıyla karşılaştı. Sosyalist fikirler işçiler arasında kök salmaya başlamıştı. Marx artık, değişimin maddi bir süreç olduğunu ve hayatın gerçek koşullarını kökten değiştirmek gerektiğini düşünüyordu. Bu noktadan sonra, bütün hayatı boyunca, Engels'in deyişiyle "yoksulların zenginlere karşı açık savaşı" olan devrime yardımcı olacak bir siyasî örgütün inşası için çalıştı.

Marx'a göre, tüm toplumların tarihi, sınıf mücadelelerinin tarihidi.

İnsanlığın üretim biçimlerinin ve üretici güçlerinin gelişmesinin belli bir aşamasında mülkiyet ilişkileri ve dolayısıyla sınıflı toplumlar ortaya çıkmış, bu aşamadan sonra tarih mülk sahibi sınıflarla mülksüzler arasındaki mücadeleye sahne olmuştu. Kapitalizmin hareket yasalarını inceleyen Marx, kendinden önceki tüm burjuva iktisatçılardan farklı olarak, bu üretim ilişkilerinin itici gücünün artı değer sömürsüne dayalı sermaye birikimi ve farklı sermaye grupları arasındaki rekabet olduğunu ortaya koyuyordu. Ona göre, böylelikle kapitalizm, işçileri bir arada çalışmaya ve davranmaya zorlayarak, kendi mezar kazıcısını yaratıyordu.

Alman İdeolojisi'nde komünizmi "işçi sınıfının özgürleşmesi için koşulların öğretisi" olarak tanımlayan Marx'a göre, komünistlerin proletaryadan bağımsız bir çıkarları olmazdı. Kendilerinin kuramlarının, "şu ya da bu dünya düzelticisinin icat ettiği fikirlere veya ilkelere" dayanmadığını, gözler önünde cereyan eden bir tarihsel hareketin

**"İşçi sınıfının kurtuluşu kendi eseri olacaktır."
~ Birinci Enternasyonal Tüzüğü, 1867**

somut ifadeleri olduğunu vurguluyor ve ekliyordu:

"Komünistlerin öteki proletarya partilerinden tek ayrıldıkları nokta, bir yandan proleterlerin çeşitli ulusal mücadeleleri içinde, tüm proletaryanın ulusallıktan bağımsız ortak çıkarlarını öne getirerek geçerli kılma-ları, öbür yandan da burjuvazi ile proletarya arasında yürüyen mücadelede her zaman hareketin bütünü-nün çıkarlarını temsil ediyor olmalarıdır." (Komünist Manifesto)

Marx, hayatı boyunca kendi eylemini ve fikirlerini işçi hareketinin yerine ikame eden, işçi hareketini biçimlendirmek üzere özel ilkeler koymaya çalışan "tepeden sosyalizm" anlayışlarına karşı mücadele etti. Küçük, komplocu grupların eylemiyle dünyanın değiştirilemeyeceğini, işçi sınıfının kendi kendini özgürleştirdiği birleşik ve kitlesel mücadelelerin inşa edilmesi gerektiğini anlattı, "aşağıdan sosyalizm" fikrini savundu. ▼

DİN VE BAŞKALDIRI İLİŞKİSİ

Bariş Uzun

Modernite'nin toplumsal varoluşu bütün boyutlarıyla kompartımanlara ayırdığını söylersek bu, kuşkusuz genelleme oluşundan ötürü eksik, ama yine de uygun bir başlangıç ifadesi olacak.

Din, bu kompartımanlardan biri olarak kendisine çizilen sınırlar içinde yeniden tanımlanmıştır. Aydınlanma'nın rasyonalitesi içinde din, salt bir metafizik ve tanrısalılık ile malûl öte-alemsel bir olgu olarak dünyevî süreçlerden dışlanmış, bireysel alana ve tapınaklara hapsedilmiştir.

Bu, kültürel bir vaka olduğu kadar, aynı zamanda toplumsal ve dolayısıyla politiktir. Zira Avrupa'nın bir uygarlık merkezi olarak dünya sahnesine çıkışında Katolik Kilisesi'nin dogmaları ve hegemonyası ile girilen, toplumsal sınıfların etrafında kümelenildiği bir iktidar-sınıf mücadelesine şahit oluruz. Bu mücadeleye dinlere karşı yükselen temelden bir itirazın yanı sıra katolik hristiyanlığın tam karşıtı şekilde dünyevîleşmesi de (protestanlık, calvinizm) eşlik etmiştir. Erich Fromm, *Psikanaliz ve Din* kitabında şu çarpıcı ifadeleri kullanır:

“Dinler, dinsel bir bürokrasi ile yönetilen kitlesel örgütlenmeler haline gelir gelmez özgürlüğün mutlak ilkelelerini çiğner ve bu ilişkilerden saptırır; tüm büyük dinlerin trajedisi budur. Dinsel bir örgütlenme ve onun temsilcileri bir dereceye kadar ailenin, kabilenin ve devletin yerini alır. Bu tür bir örgütlenme insanı özgürleştirmek yerine köleleştirir. Artık tapılan Tanrı değil, onun adına konuştuğunu ileri süren gruptur.”¹

İtaatsizlik eylemleri

Bu durum, dinlerin tözsel olarak tahakkümcü olmasından ileri gelmez. Aslında dinlerin kurumsallaşarak büründüğü bu form, bağrından çıktıkları toplumsal iklim göz önüne alındığında gerçekten de Erich Fromm'un dediği gibi bir tür trajedidir. Çünkü bildiklerimiz arasında bilhassa İbrahimî dinlerin (Musevîlik, Hristiyanlık, İslamiyet) tarihsel serüvenleri toplumsal adalet merkezli birer itaatsizlik eylemi olarak başlamıştır. Her birinin kendi kanonik

metinlerinde de donelerine rastlanacağı üzere, söz konusu olan madunların “gelecek iştiağı”nın, arzu ve özlemlerinin teolojik düzlemde yankı bulmasıdır.

İslam, bu yankının en gür karşılığını bulduğu dinlerden biridir. Gelgelelim, o da kendi trajedisini yaşamaktan kurtulamamıştır. Kabileci soy taassubuna, köleliğe, tüccar-ruhban-büyücü hegemonyasına bir isyan olarak tarih sahnesine çıkmış, çok geçmeden aynı hegemonya ilişkilerini, terminolojisini temellük eden yeni seçkinler sınıfı (Ümeyyeoğulları ve bağlaşıkları) eliyle tersinden yeniden üretmiştir. Bu tersyüz oluş o derece köklüdür ki, mesela kendisinin varlık nedeninin dirileri uyarmak olduğunu söyleyen Kur'an suresi (bkz. Yasin Suresi, 70. ayet) en çok mezarlıklarda ölümlere okunur olmuştur. Cinciliğe, büyücülüğe, falcılığın her türüne lanetler yağdıran bir kitabın hitabı en çok büyüsel terkiplerin malzemesi olmuş, teberrüken okunan tılsımlı, esrarlı şifrelere dönüşmüştür.

İslam'ın deneyimlediği trajediler saymakla bitmez, bunları ard arda sıralamak zaten malûmu tekrar etmekten öteye geçmeyecektir. Biz de zaten burada mufassal bir tarihsel analize girişmek niyetinde değiliz. Dinlerin

kaderi üzerine, özellikle ilk kuşak marksistlerin ve pozitivist bilimci çevrelerin ettiği onca büyük büyük laftan sonra görünen manzara, arzu ve öngörülerinin çürüğe çıktığı hakikatidir.

Ortodokslaşma

Nitekim dinler ne tarihe karışmış ne de işlevini yitirmiştir. Aksine son derece canlı bir şekilde insanî-toplumsal varoluşun parçası olmaya devam etmektedirler. Eliade'nin dediği gibi, “kutsal”, insan bilincinin tarihinde bir aşama değil, bilincin yapısı içinde bir unsurdur. Hal böyleyken, dinler ve toplumsal alanda oynadıkları rol üzerinde düşünürken, özellikle sosyalistlerin mevcut algı eşiklerini aşmaları gerekmektedir. Eğer muhafazakârlık ve ortodokslaşma bir sorunsal, bu şüphesiz sadece dinlerin sorunu değildir.

Marksistlerin de kendi düşün dünyalarını inşa eden metinlerle girdikleri ilişki biçimlerinde bir tür gelenek fetişizmi ürettiği, ortodokslaşmayı ve tıpkı dindarlar gibi metin merkezli bir tutuculuğu kendi mecrasında deneyimlediği bir vakaadır.

İnsan bilincinin bir unsuru olarak “kutsal”, dinsel öğretiler biçiminde, Marx'ın ifade ettiği haliyle mazlum

varlığın içli çığıdır; aynı varlığın kâh daha aşkın bir şekilde varoluşun kendisiyle, kâh dünyevi ızdıraplarla girdiği ilişkinin dilidir. Tarihte ezilen kitlelerin kendilerini en kuşatıcı şekilde saran itiraz biçimi din olmuştur. Ne nicel ne nitel yönden hiçbir ideoloji aynı düzeyde bir kuşatıcılığa, harekete geçirici kabiliyete erişememiştir. Zaten bu eşiğe yaklaşanlar da kitleleri tapınç düzeyinde sararak dinselleşme temayülü göstermiştir.

Dolayısıyla, bu coğrafyada yükselecek olası bir sosyal adalet sözünün, bir toplumsal kalkışmanın dinsel olandan arınmış, rafine bir profanlık biçiminde olmasını beklemek en hafif tabiriyle saflık olacaktır. Eşitlik, özgürlük, adalet ve hak talepleri din dili ile ifadesini bulduğu zaman kitlelerin gönül dünyasında kök salmaya başlayacak, insanlar muhafazakârlaşmanın zindanından çıkacaktır. Türkiyeli sosyalistlerin bu olguyu dikkate almayıp bir de üstelik ona savaş açması ise büyük olasılıkla bu topraklardaki makûs talihini tekrar deneyimlemesi neticesini verecektir. ▼

1 Erich Fromm, *Psikanaliz ve Din*, s. 89, Say Yayınları.

ELEŞTİREL DÜŞÜNCE ÜSTÜNE BİRKAC SÖZ

Hemen söylemeliyim ki, radikallikten geçmişin reddini, yeni ve temiz bir sayfa açmayı anlamıyorum.

Nabi Yağcı

Arap Devrimleri henüz yanıtlarını bilemediğimiz yepyeni sorular koydu önümüze. Doğuracağı siyasî sonuçlar ne olursa olsun, öyle sanıyorum ki şimdiden ortaya koyduğu gerçek, Aydınlanma'yla hegemonyasını oluşturan klasik Batı-merkezli düşüncenin dayandığı paradigmanın artık dünyayı açıklama otoritesini yitirdiği gerçeğidir. Bu durum sol üstüne bizleri de radikal eleştirel düşünmeye davet edicidir.

Ama hemen söylemeliyim ki, radikallikten geçmişin reddini, yeni ve temiz bir sayfa açmayı anlamıyorum. Batılı olmayan bir ülkenin insanları olarak Batı-merkezli düşüncenin paradigmatik ve kavramsal eleştirisi gereklidir. İnsanı somut ve bütünsel (ontolojik temelde antropolojik) bir varlık olarak ele almayan, özne-nesne, düşünce-madde, akıl-tin, teori-pratik düalizmiyle insanın varlık bütünlüğünü parçalayan klasik dünya tasavvurunun eleştirisi demektir bu. Böyle baktığım için en önce, düşünen, yorumlayan, eyleyen, eleştiren özne olarak, kendimi nesneleştirecek eleştiriye kendimden başlatmalıydım.

Beni kendimden başlayan eleştiriye yönelten şey, on-on beş yıldır geçmiş, pratiğimizi ve özellikle kendi söylemlerimi yeniden sorgulama çabasına girişmem oldu. Geçmişe dönük yaptığım/yaptığımız dünkü eleştiriler yine doğru ve önemli görünüyordu bana, ama beni rahatsız eden bir şey de vardı. Yeni

şeyler söylerken kurduğum söylem tarzı, dün yanlışlar yapmış biri gibi değildi. Yani söylemimin kurgusal yapısı “dün yanlışlar yaptık, şimdi doğrular bunlar” derken içinde “kuşku” unsuru taşııyordu; oysa dün de kuşku yoktu ve yanlış tam da buradaydı. Söylemlerimde “Şimdi doğru gördüğüm nereden belli?” sorusu sorulmuyordu. Yani her durumda *a priori* veya doğruluğu kendinden menkul bir “bilen-özne” hali vardı. Bunu gördüğümde söylediklerimi değil söylemimin gerisindeki mantığı sorgulamaya başladım.

Buraya varışım dümdüz değil, dolaylılarla oldu. Zira bu arada bir yandan Batı düşünce tarzının Batılı düşünürlerce eleştirilerinin; yanı sıra Batılı Marksistlerin (özellikle Frankfurt Okulu ve çevresi) Marksizm eleştirilerinin üstünde duruyordum. Bu arada 1990'lı yıllarda sezgisel biçimde Max Weber'e dikkat çekmiştim (Yenilenme Tezleri'nde), ama sonra dönüp Weber'i yeniden incelemeye giriştim, becerebildiğim kadarıyla sosyal bilimlerde yöntem konusunda

çok yararlandım. Söylemlerimi ve dünkü pratiği eleştirel-yeniden yorumlamada üçüncü kaynak olarak Anadolu-İslam felsefesi çok yardımcı oldu.

Eleştirel gelenek yoksunluğu

Elbette eleştiri yapıyorduk, hele solda, öbürünü eleştirmek neredeyse bir hastalık kertesindeydi. Ama eleştiri bu demek değildi. Eleştiri, gerçeğe varmanın en emin yolu olduğu için önemliydi. Bu nedenle eleştiri zihnimizde içselleşmiş sürekli bir düşünce tarzı olmak zorundaydı, bu ise bir eleştiri geleneğinin varlığı halinde mümkün olabilir ve eleştiri kendiliğinden işleyen yerleşik bir mantık, bir düşünce tarzı haline alabilirdi. Bu da, tekil bireyler olarak dışımızda varolan ve gelişen bilimsel, felsefî, etik ve estetik bir yaşam ortamının var olmasıyla koşuttu.

Oysa Kemalist Cumhuriyet'in Osmanlı'dan kopuş tarzı, sosyal bilimlerin gelişmesi için zorunlu olan, en az altı yüzyıllık sosyal ilişkilerin bilgisini (örneğin, fıkıh bilimi gibi) köklerinden koparıp atıp yerine dışarıdan ithal sosyal bilimlerin getirilmesiyle bilimsel düşüncenin, felsefenin, etik ve estetiğin gelişebilmesinin koşullarını yok etmişti. Bunun üstüne bir de pozitivist temelde dinden dile monolitik yapay bir toplum yaratma projesi

gelince, eleştirel düşüncenin gelişebilme koşulları neredeyse tümünden yok oldu. Eğer bir fikir kendinize ait değilse, onu ne geliştirebilir ne de eleştirebilirsiniz. Bu sorun yalnız solun değil, genel olarak aydınların sorunuydu. Sola gelen insanlar da gökten düşmüyordu.

Eleştirinin gelenekselleşmesi yeninin eskinin içinde doğduğunu unutmadığımız, yenilenmeyi süreklilik içinde görebildiğimiz, geçmiş reddiyeci olmadığımız durumda mümkün olabilir. Yetersizliklerine karşın yine de geçmişte sosyalist muhalefet ve İslamcı muhalefet içinde varolan eleştirici düşünceyi bir çizgi olarak önemsiyorum.

Eleştirici düşüncenin gelenekselleşmiş olmadığı yerde analitik mantığın yerini çoğulcu olmayan, olgucu-pozitivist, indirgemeci, siyah-beyaz mantığının alması kaçınılmazdı. Geleneksel formel mantığımız (dialektik mantık lafı kurtarmaz) “ya yanlış ya doğru”, “ya o ya o” ikilemi üstüne oturur. Halbuki bir tez, bir teori için pratik ya da olgular sorgulama için bir uyarıcıdır, ama o tez ve teoriyi yanlışlamaya veya doğrulamaya yetmez. Bu nedenle üçüncü bir ihtimali mantık yapımıza bir ilke olarak yerleştirebilmeliydik.

Belirsizlik ilkesi ve belirsizleme yöntemi

Yani a)Yanlış, b)Doğru, c)Belirsiz... Belirsiz olanı, bulanık, sorulu olanı zihnimizde mantıksal yollarla yani rasyonalize ederek çözmek yerine, belirsiz olduğunu tespit edip çözümlü pratik (daha doğru deyişle

praxis) içinde gözlemlemek gerekirdi (paradoks mantığı). Veya çözüm için yeni bilgiler aramalıydık. Dünkü kesinliklerimizi ise belirsizleme yöntemiyle bilerek belirsizleştirmek bu yöntemin başka bir uygulama biçimidir. Oysa geçmiş söylemlerimize bakarsak (şimdi de pek değiştiği söylenemez), solun bilemediği hiçbir soru yoktur. “Şu meseleyi bilmiyorum” lafına pek rastlanmaz.

Geçmiş eleştiri tarzımızda yatan önemli bir mantıksal hata daha var. Bu mantık şu akıl yürütmeye çalışıyor: “Olan şey olması zorunlu tek durum olduğu için olmuştur, dolayısıyla olan eğer yanlış ise onu doğuran neden de yanlıştır”. Koşullar aynı olduğu durumda dahi sonuçlar pek çok öngörülemez etkenler, sapmalar sonucu öyle doğmuş olabilir, öyle olmayabilirdi oysa.

Geriye doğru eleştirel-yeniden yorumlama önemlidir. Böyle bir geriy Aydınlatma yalnızca geçmiş doğru anlamak için değil, geçmişten bugüne etkisini sürdüren değişim dinamiklerini de görebilmek için önemlidir. Örneğin, bazı arkadaşlar Marksizm-reel sosyalizm-sosyalizm bağıntısında, biri bittiği için diğerlerine de “bitmiştir” gözüyle bakıyor. Öte uçta ise Marksizm ile reel sosyalizm arasında hiçbir ilişkinin olmadığı hipotezinden hareketle –ki bu doğru değildir– Marksist teoriye eleştirel bakmak gereği duyulmuyor.

Olumsuzluk mantığı

Zorunlu-nedensellik yerine “yeterli neden” sorgulamasını koyup “olumsallık” mantığı inşa etmek tarihsel maddeci diyalektiğe en uygun olanıydı oysa. Ama kaba tarihsel maddeci mantığımız böyle bakmamızı engelledi. Olumsuzluk mantığı kısaca, olması, gerçekleşmesi zorunlu olmayan ama olması olumsal (mümkün) olabilen, bu nedenle de olması istenen demektir. Sosyalizm gibi.

Olumsuzluk mantığı düşünceyi, psikolojiyi, bireysel inisiyatif, yaratıcı imgelem, özgür istenci öne çıkardığı, ona dinamik bir rol verdiği için de önemlidir. Eleştiri bütün sorularınıza yanıt bulmanız, bütün kuşkularınızı gidermeniz demek değildir. Kuşkularınıza rağmen, ama kuşkularınızı bastırmadan, hatta bunu açıkça ifade ederek doğru gördüğünüz yolu izlemektir.

Entelektüel cesaret kuşkularınıza rağmen yürüme cesaretidir. Yolun sizi nereye çıkaracağını kesin kes

bildiğiniz bir yola girmek için cesarete hiç ihtiyacınız olmaz. Kazanacağınız kesin olan bir mücadele için cesaret niye gereksin? Bugün Marksizm konusunda sayısız soru var kafamda, sosyalizm için de öyle. Ama gençliğimde o geleceği yani eşitlikçi dünyayı insana en uygun bir gelecek olarak gördüğüm için sosyalist olmuştum, elbette dünden farklı yollardan gidilecektir, ama bugün de aynı nedenle sosyalistim.

Olumsal olanı (mümkün olanı) görebilmek değişim dinamiklerini görebilmekle koşulludur. Değişim dinamikleri tarihsel/toplumsal gelişmenin sınıfsal analizlerinin gösterdiği en genel kategorilerden, eğilimlerden (örneğin “üretim tarzı” gibi) çıkarılamaz, bunun için somut koşulların somut analizi gerekir. Tarihsel akışın genel eğilimlerini görmemizi sağlayan evrenselci bir söylemi temel alan bir teori önemli olmakla birlikte, somut analiz için yeterli olamaz. Tarihsel gelişmenin kırılma noktalarında kendini gösteren değişimin kendine özgü mantığını yakalayabilmek gerekiyor. Daha sonra açılmak üzere şimdiden

bu mantığın “yaşam tarzı” konsepti içinde yattığını söylemeliyim.

Dün salt evrenselci bir söylem ve mantıkla düşündüğümüz için sosyalistler, komünistler olarak kendi ülkemizin, Batılı olmayan bir ülkenin özgürlüklerini göremedik. Örneğin, nüfusun çoğunluğu Müslüman olan ülkemizde sosyalistlerin İslam’a dair özgün sayılabilecek teorileri veya bir iki istisna dışında tezleri yoktur. Solun söylemlerinde ideolojik/sınıfsal aidiyet dışında başka aidiyetler de kendisini pek hissettirmez. Oysa dünden farklı olarak bugün benliğimde güçlü üç aidiyet hissediyorum: a) Bu toprakların tarihine ve kültürüne toplumsal aidiyet, b) Sosyalist düşünce formasyonumu oluşturan aidiyet, c) Dünyalı oluşum.

Bütün bu dediklerimden aynı zamanda şu sonucu çıkarmak zor olmaz sanırım: Dün de bugün de solun, sosyalistlerin, komünistlerin karşısında duran ana problem yerel olamamaktır. Yerel düşünemediğimiz durumda bizi sürekli eleştirel düşünmeye yöneltecek maddesel

ve manevî uyarıcılar da (müşevvikler) algılanamaz, algılayıcı sensörler çalışamaz ve kendini geliştiremez. Sezgisel gerçek yakalanamaz ve bir tarih sezisi oluşamaz.

Köksüz bir fidan gibi kururuz. ▼

Gençliğimde o geleceği yani eşitlikçi dünyayı insana en uygun bir gelecek olarak gördüğüm için sosyalist olmuştum, elbette dünden farklı yollardan gidilecektir, ama bugün de aynı nedenle sosyalistim.

Bülent Somay

Lacan bir zamanlar ‘Kadın (diye bir şey) yokur,’ demişti. O zamanlar kendisini yayılım ateşine tutan bir takım feministlerin sandıklarının aksine, kadınların varolmadığını, ya da var-salar bile önemsenmemeleri gerektiğini söylemek istemiyordu kuşkusuz. Onun kastettiği ‘kadın’ kategorisinin erkekler tarafından yaratılmış bir belirleme olduğu, bu haliyle de ‘kadın’ı belirlemenin (ve böylece de sınırlamanın) gene erkeklerin tekeline bırakıldığı, dolayısıyla bunun kabullenilmemesi gerektiği idi. Kadınlar tabii ki vardır, ama tek ve genel bir şemsiye altına sığdırılmazlar, belirlenemezler ve temel özelliği ‘kadın-olmamak’ olan erkekler tarafından çizilmiş sınırlar içine hapsedilemezler.

Beş benzemez

Aynı şeyleri niçin ‘sol’ için de söyleyemeyelim? ‘Sol’ varolduğu andan beri egemen düzenin şu ya da bu biçimde muhalif olan söylem ve hareketler için uydurduğu bir şemsiye-isimdir. Bu haliyle de zararsız gibi görünebilir, hatta çeşitli muhalif akımları olduğundan büyük gösterip kurulu düzenin yüreğine korku, o muhaliflerin içine de abartılı bir güven duygusu salabilir. Ancak bütün bunlar geçicidir. Çağ bitip toz duman dağıldığında, beş benzemezi bir araya getirmiş olmanın yarattığı kafa karışıklığı ve teorik belirsizlik, dönüp gene aynı muhalif düşünce ve hareketleri vuracaktır.

Bir düşünün asırlardır kimleri ‘Sol’ yaftası altında topladığımızı: Komünistler ve cemaatçiler, sosyalistler ve Fabian Cemiyeti (19. yüzyıl sonundaki seçkin İngiliz ‘solcularının’ derneği), sendikacılar ve çevreciler, feministler ve ‘queer’ hareketleri, ulusal kurtuluşçular ve anti-emperyalistler, liberaller ve anarşistler, sosyal demokratlar ve düz demokratlar, Bolşevikler ve Kemalistler, Viet-Kong ve Kızıl Khmerler, İngiliz İşçi Partisi ve SBKP, İspanya İç Savaşındaki komünistler ve onları katleden Stalinistler, Alman Spartakistleri ve onları arkadan vurup önderlerini katleden Alman Sosyal Demokratları. Bunların hepsi ‘sol’! Tabii o zaman 12 Eylül 2010 referandumundan sonra Anayasa değişikliklerine ‘Hayır’ diyen CHP, MHP ve birkaç küçük ‘sol’ partinin oylarını ‘SOL: %42!’ başlığıyla duyuran ‘sol’cuları anlamak da daha kolay hale geliyor!

Kapitalizm işlerliğini yitirmediği sürece bu terminoloji de ‘işler’. Modern kapitalizmin içindeki pre-kapitalist unsurları korumak isteyen herkes

SOL DİYE BİR ŞEY YOKTUR

muhafazakârdır ve ‘Sağ’a aittir. Şöyle ya da böyle değişim isteyen herkes de ‘Sol’dadır. Tabii ki bu istenen değişim çok farklı biçimler alabilir: Korporatizm, devletin kimin devleti olduğuna aldırmayan bir devletçilik, anti-emperyalizm kılıfına girmiş milliyetçilik, Keynesçilik, liberalizm ve hatta 1920’ler İtalyasında faşizm bile ‘değişim’ istemiş ve bu uğurda mücadele etmiştir. Ebedî gibi görünen kapitalizmin zorla kabul ettirdiği o ölümcül sükûnet sürdüğü sürece de mümkün kalacaktır bütün bunlar.

Büyük fırtına

Ama fırtına bulutları toplanıyor. Çoktandır toplanıyordu aslında. Patladığı zaman Karayiplerdeki gibi bir kasırga ya da Büyük Okyanus’taki gibi bir tsunami olmayacak. Çok daha yavaş ve geniş olacak fırtına. Kapitalizm bugüne kadar başına gelen tüm

krizlerle başa çıkmayı başardı: Krizi dünyanın henüz kapitalistleşmemiş köşelerine ihraç ederek, oralarda kendisini ve onu mümkün kılan işçi sınıfını yeniden yaratarak. Ancak kapitalizmin önde gelen ideologlarının her gün övündüğü üzere, ‘Küreselleşme’ hemen hemen tamamlandı. Kapitalizm artık tarihinde ilk kez gerçekten bir ‘Dünya Sistemi’; yalnızca potansiyel olarak değil, somut olarak da. O yüzden fırtına geldiğinde bütün cepheleri birden vuracak; kaçacak hiçbir delik bırakmayacak.

Eskiden çeşitli seçeneklerimiz vardı; şimdi ise iki tane kaldı sadece: Ya klasik Avrupa Kapitalimi ile ilk örneğini Stalinist Rusya’da gördüğümüz, şimdilerde ise Çin’in en gelişmiş biçimine vardığı Şark Despotu Kapitalizm arasındaki mutsuz evlilik hepimizi egemenliği altına alacak, ya da bu kaderden kaçmak için, daha

özgür bir kapitalizm-sonrası dünyayı kurmanın bir yolunu bulacağız. Ve gariptir ki, bu iki seçenek de ‘Sol’ seçenekler olarak çıkacak karşımıza. Aslında bilerek ya da bilmeyerek, bu iki seçenek arasındaki tercihi yapmaya çoktan başladık bile; son kararın verilmesi ise uzun bir zaman alacak. Öyleyse atmamız gereken ilk adım, kendimizi asırlardır ‘Sol’ diye adlandırdığımız bu şekilsiz, ruhsuz kütleden ayırtmak olmalı.

Kusura bakmayın

Maalesef arkası otomatik olarak gelmeyecek bu sürecin; kervan yolda düzülecek ancak, atacağımız her adımı yeniden icad etmek zorundayız. Kuşkusuz elimizde boş bir sayfa, bir *tabula rasa* yok; yolumuzu bulmamıza yardımcı olacak devrimci (ve devrimciliğinden tüm o berbat yol arkadaşlarına rağmen taviz vermemiş) bir dünya görüşü ve önümüzdeki fırtınalı dönemin tüm ihtiyaçlarına cevap veremeyecek de olsa çeşitli yerel ve ulus-aşırı örgütlenme deneyimleri var. Ancak unutmamalıyız ki, bu süreç bize hiç de iyi davranmayacak. Sonradan pişman olacağımız bir sürü şey yapacağız muhtemelen; kendimizden ve birbirimizden pek hoşlanmayacağız. Ancak Brecht’in 1930’larda yazdığı ‘Gelecek Kuşaklara’ şiirinde dediği gibi;

Ancak gene de biliyoruz:

*Nefret de yüzünü çirkinleştirir insanın
Kötülüğe duyulan nefret de olsa
Öfke de sesini çatalaştırır
Adaletsizliğe duyulan öfke de olsa. Ne yazık,
Dostluğun temellerini atalım derken
Dostça olmadık kendimiz.*

*Ama bu dediklerim ulaşırsa elinize,
İnsanın insana yardım ettiği o geleceğe
Kusurumuza
Bakmayın artık.*

Bizim de o hayali torunlarımız gibi davranıp, birbirimizin kusuruna bakmamamız gerekecek. ▼

BURASI TÜRKİYE! GÜNDELİK HAYATTAN BİZ VE ÖTEKİLERE DAİR AFORİZMALAR

“Türkiye’de bir Türk’ü öldür bir şey olmaz, yabancıнын tırnağını kanat hapse gidersin ömür boyu. Mesela bizde ikinci sınıf vatandaşır Türk.”

Ferhat Kentel

“Tabii, Türkler, Müslümanlar efendisi yani, sahibi memleketin, bir üstünlüğü var yani.” (Sami, 43, öğretmen, Çanakkale)

“Biz bilmezdik etnik metnik ayrılık... yoksa ‘bilir miydik?’

“Tabii, biz doğduk büyüdü, kendimizi dinî açıdan İslam, ‘Ne mutlu Türk’üz!’ cümlesiyle de biz büyüdü. Ta ki son on yıllara gelene kadar ne bir etnik ayrılık, ne de ‘Sen daha iyi Müslüman’sın’, ‘Ben daha iyi Müslüman’ım’ diye bir ayrılık vardı bu ülkede. Ama dünyadaki şartlar, sınırların kalkması, dünyadaki ekonomik savaşların başlaması, savaşların ekonomik savaşlara dönmesi tabii ki şartları değiştiriyor. Bugün biz 50 yaşına gelene kadar bu ülkede ‘Şu Kürt’tür, bu şudur,’ diye hiçbir ayrım yapmadık. Böyle bir kültürle büyüdü biz. Bilmez miydik? Bilirdik Türkiye’de Laz’ın olduğunu, Çerkez’in olduğunu, Kürt’ün olduğunu bilirdik,

ama bunu bir insan ayrımı olarak kullanmazdık. Türkiye’de Yahudi’nin olduğunu, bilhassa İzmir’de Levantenler gibi değişik ülkelerden yabancının yaşadığını bilirdik, ama bizim komşumuz Musevi olurdu, yabancı olurdu, biz bunu hiçbir şekilde ne rahatsız olurduk ne de ayırdık...” (Timur, 55, işadamı, İzmir)

“Aslında gerçekten çok farklı insanlar var. Din tarafı ve normal taraf. Bir şeyleri o hani kapalı insanlar, dinine düşkün insanların bazıları, onların içinde de bence bir şey var, dininin gereklerini uygulamaya çalışan insanlar vardır ama kimsenin kafasına bir şey sokmaya çalışmaz. Ama diğerleri ‘örümcek kafalılar’ diyorum ben, zorla ‘siz de kapanacaksınız’ diye dayatmalar, gereksiz şeyler. (...) Bence başörtüsü yasağı olmalı diyorum. ‘Örümcek kafalı’ diye tabir ettiğim insanlar, bir şeyleri zorla yaptırmaya çalıştıkları için çok etkili olabilirler. O yüzden de böyle gelmeleri kötü olabilir. Bir şeyleri elde etmiş olacaklar. Y yapmak istediği şeylerden biri de bu hükümetin, başörtüsü serbest olsun, üniversitelere girilsin diye... Ben şey

olarak, yani düşünmüyorum. Girmesinler. Rahat bıraksınlar bizi.” (Aslı, 23, öğrenci, İstanbul)

Her yerde komplo var; her şeyin başı “yabancılar”

“Irak bizim bir şehrimiz, vilayeti-mizdi. Tunus, Kahire bir şehrimizdi bizim. (...) En büyük ihaneti yapan bugün Arap. Bize en büyük ihaneti yapan Filistinliler. Ürdün, Kral Abdullah... Yani Osmanlı neymiş, ne oldu? Atatürk gidiyor Ürdün’e; orda kalıyor. Diyor ‘Ben bu ordudan bir şey yaparım’ diyor, rahmetlik... Sonra gidiyor bakıyor kimse yok... Halep’e geliyor... Kilis’e gelince, o zaman biz de esir olmuşuz, silah kullanmak o zaman yasak, Atatürk’e üç kişi ‘dur’ diyor. ‘Satmışlar bizi’ diyorlar. Neyse başınızı ağrıtmayayım... On-dan sonra Ulu Önder gururlanıyor, ‘Kilis’te bir şeyler var’ diyor. Belediye Meydanı’na geliyor ki, ne görsün? Sen de on bin kişi, ben diyeyim yirmi bin kişi, silahlar konuşuyor. Cesareti ordan alıyor mu, Antep’e, İslahiye, Maraş, Adana’ya geliyorlar; yol alıp ordularını kuruyor. (...) Neydi ne oldu

şimdi memleket? Bunu yapanlar kim? Ermeniler. Hiç kaçınılmaz, Siyonistler, İngilizler, Fransızlar bunlar... Türkiye’yi AB’ye almayacaklar. Bizi de böyle oyuyorlar. Allah sonumuzu hayretsin.” (Nuri, 58 yaşında, çiftçi - lokal işletmecisi, Adana)

“Türkiye’de biliyorsun bir Türk’ü öldür bir şey olmaz, yabancıнын tırnağını kanat hapse gidersin ömür boyu. Mesela bizde ikinci sınıf vatandaşır Türk. Kendi ülkemizde ikinci sınıfız. Onlar devamlı birinci sınıf. Yani bir turistin ayağı çizilsin, seni şikâyet etsin, 4-5 ay yatarsın, ‘kötü muamele yaptın turiste’ diye. Halbuki bir Türk çocuğu öldüresiye dövseler, ikinci sınıfız.” (Cihat, 30, garson, Antalya)

“İncil dağıtıyordu bayanlar. Bayan turistler... Bir gün baktım yakalamışlar bir bayanı, bir şey veriyorlar falan çıktım arkasından ‘Neler oluyor orda?’ dedim. Bayan bakınıyor böyle. Elinde bir dergi var, bir de kitap var. Baktım İncil. Dedim ‘Sana bunu kim verdi?’ ‘İşte o bayanlar verdi bana’ dedi. ‘Ee, dedim okuyacak mısın bunu?’ Biraz cahil de, ne olduğunu da bilmiyor. Bakıyor boyuna. Dedim

“Biz bu ülkenin insanları olarak ikinci sınıf olmamalıyız. Kanımızı bu uğurda vatan için seve seve akıtacaksak haklarımızı da kullanmamız lazım. Bu vatanın sahibi biziz yani.”

“Verir misin bana onu?” “Vermem,” diyor. “Para vereyim sana?” dedim. “Ver,” dedi. Çıkardım 1-2 milyon para verdim; kitabı, İncil’i bana verdi. İncil burada duruyor. Bir de dergi vardı, ama onu nereye koyduk bilmiyorum. Dağıtıyorlardı, yani burada bile bu misyonerlik hareketleri var. [Etkili oluyor mu bunlar? İnsanlar Hristiyan oluyorlar mı bu faaliyetin sonunda?] Beni yapamaz da... *Ekonomi çökertilmiş bir durumda, her şey olur kardeşim, ben sana söyleyim.* Diyorlar ki, işte ekonomik standart sağlayınca insanların bu konuda ileri derecede çalışma varsa olabilir. *Yoksa böyle kitap dağıtmakla falan bilmiyorum yani, bizler öyle etkilenemeyiz.* [Bu faaliyetin de bir şekilde büyük bir planın parçası olduğunu düşünüyorsunuz?] Tabii tabii, onun parçası canım. Niye çalışsın ki sokakta? Yazsın kitabını. İhtiyacı olan gider kitabını bulur alır. Yaz sen de kitabını, dursun. Niye sokakta dağıtıyorsun? Tabii ki bir amaç var.” (İsmet, 50, tüccar, Çanakkale)

“Hristiyanlık, Yahudilik falan ve misyonerler var etrafta. Bunlar

çoğalıyorlar. [Ne söylüyorlar? Ne anlatıyorlar?] Bilmiyorum; *şu ana kadar hiç karşılaşmadım*, ama misyonerlerle karşılaşan arkadaşlarım var. Hristiyan olmuş tanıdığım da hiç yok, ama duyuyorum”. (Dilek, 19, öğrenci - sekreter, Konya)

“Bu Patrik meselesi sence mantıklı mı yani? Adam devlet gibi sıfat almış. Senin memleketine gelecek, o zaman bizim hocamız da çıksın cüppeyle dolaşsın. Onun içinde oyun var. Şu da düşünülemez mi? Geçmişte Filistin’deki insanlar topraklarını satmış. Şimdi Güneydoğu’da falan gidiyor yüz dönüm yer almış Yahudi, çekmiş gitmiş. Sen ek demiş. Tapusunu alıp gitmiş. 30 sene sonra topraklarını almaya gelip işgal ederse haklı mı olur haksız mı? Bunlar ayrı konu. İnsanın oturacağı yeri biz de alırız. Ama toprak satmak başka bir şey. Ben bunu yapamam. ‘Benim şu kadar vatan-daşım Musevi veya Hristiyan vatan-daşıma haksızlık yapıyorsunuz’ diye gelip iddia edecek. Olamaz mı yani? Şimdi aydın geçinen insanlar var. Çoğu Yahudi. Satılmış yani.” (Osman, 40, esnaf, Antalya)

“Aleviler mum söndürür!”

“17 yıl otobüs kaptanlığı yaptım. Aksaray’da kaptanlara bakan garsonlar var. Bu garsonlardan biri, lokantanın sahibinin oğlu, sürekli bizim masaya bakıyor. Bir gün bana dedi ki, ‘Kaptan abi, sizin orada Hristiyan var mı?’ Dedim ‘Var; bizde Alevi de var.’ ‘Alevi de mi var?’ dedi şaşkın bir şekilde. ‘Peki siz onlarla konuşuyor musunuz?’ Dedim, ‘He konuşuyoruz’. ‘Nasıl konuşuyorsunuz?’ ‘Otururuz yemek de yeriz onlarla.’ Dedi ki, ‘Ya, biz burada Alevilerle kesinlikle konuşmayız’. ‘Niye?’ ‘Olur mu abi bizim burada,’ dedi, ‘Alevileri hiç sevmezler. Bunlar anasıyla bacasıyla hiç tanımaz; mum söndürürler.’ ‘Nasıl söndürürler bu mumu?’ ‘Bir

odaya geçiyorlar dedi, mum yakmışlar, ondan sonra söndürürler, söndürdü mü herkes bir tane karı kapar dedi, annesi mi bacası mı ilişkiye girmiş.’ Dedim, ‘Kim anlatıyor bunları?’ Dedi ki ‘hoca’. ‘Ben şimdi, dedim sana bir mesaj göndereceğim ama o hocaya söyleyeceksin. Diyeceksin ki buraya bir kaptan gelip gidiyor otobüsle, senin ananı, avradını bilmem ne söyleyeceksin.’ ‘Kaptan, ne oldu?’ dedi çocuğun babası. ‘Siz dedim, burada hocalarınız Alevilere neler diyor, siz Alevileri böyle mi biliyorsunuz?’ Baktı oğlana ters ters. Dedim, ‘Çocuğa bakma!’ Çocuk dedi ki, ‘baba öyle öğretmiyorlar mı?’ dedi. Mum söndü lafına gelmek istiyorum ben. Mum söndü kelimesi tabii ki Alevileri sevmeyen insanların işi. Milliyetçilik, mezhep milliyetçiliği yapan insanlar bu mum söndü hikâyesini çıkardılar. Mum söndü diye bir şey yok. (Haydar, 50, şoför, Hatay)

Kim kanını döker bu vatan için?

“Savaşa geldi mi Mehmet gel, vergiye geldi mi Mehmet gel, Mehmet silahlı kuvvetlerde görev yapar; *çocuğu üniversitede rektördür, başı bağlı okula giremez.* Bu da bunun evladı. Şehit gelir yine koymaz. Ya, benim evladım, yanına nasıl gidemem ben bunun! Kurban derisine geldi mi hemen olacak; devlete vereceksin. Diğer şeylerden de dışlanıyor Müslümanlar. Ben bazen çok kızıyorum. Mesela kölelik kavramı malum. *Kölelere siz ne kadar dolaşmasına izin verirsiniz, o kadar yerde dolaşır.* Şunu yap dersin yapar, fazla bir şey yapmaz. Biz bu ülkenin insanları olarak ikinci sınıf olmamalıyız. Kanımızı bu uğurda vatan için seve seve akıtacaksak haklarımızı da kullanmamız lazım. (...) Haklarımızı kullanıyoruz; bunu elde etmeye çalışırken, diyelim biri bize bağışta bulunmuş olmayacak yani. Bu vatanın sahibi biziz yani. Ben düşünüyorum bazen *savaş olsa acaba şu dine karşı olan gruplar acaba yurt savunmasına gider mi?* Öbürü gene gider. [Türkiye’deki zengin-fakir ayrımıyla ilgili mi bu?] Tabii. Üvey evlat olmak insanı zaman zaman kedderlendiriyor, düşündürüyor. Yüzde 99’u da Müslüman değil Türkiye’nin. Ya İslam’ın ne olduğunu bilmiyoruz ya da değiliz. Çünkü yüzde 99 Müslüman olsa İslam’ın şeyine karşı koyanın burada kalma şansı olur mu, en azından o kurumlarda oturma şansı olur mu? Olmaz. Demek ki biz bilmiyoruz veya az biliyoruz. 500 tane yapmamız gereken şey var, 1-2 tanesini, 5 tanesini yapan Müslüman oluyor. Nüfus kâğıdına da yazmış, orada da bitmiş. (Cevdet, 50, emekli öğretmen,

Erzurum)

“Kırlı sakallı Kürtler: resmen terörist!”

“Mesela ben askerliği Urfa’da yaptım. Onlar askeri sevmiyorlar, Urfalılar. Niye? Apocu adam yani, Kürt. Şöyle söyleyeyim, mesela Hakkari’de her yerde terörist var. Benim askerliği yaptığım bir köy vardı. Sedat Bucak’ın köyü diyorlar. [Sedat Bucak’ın köyü de mi terörist?] Tabii. *Resmen insanlar terörist.* Biz arama yapmaya giderdik... *Fuhuş var, silah kaçakçılığı, eroin, esrar hepsi var yani bu millette.* Onu biz yapamıyoruz; Batılı insan fazla yapamıyor. Mesela ben Çorumluyum, ben Çorum’da hiçbir esrar olayı görmedim şimdiye kadar. Eroin veya silah kaçakçılığı duymadım yani. Ankara’da da nadir. Ama Doğu’ya gittiğiniz zaman her bölgede var. Köyde fuhuş yaptırıyorsa, ilde, ilçede haydi haydi yaptırır yani. Buna bir tepki var. Milletin oğlu şehit oluyor. Millet tabii Doğu’yu öyle gördüğü için halkta öyle bir ayrıcalık oluyor. Apocu olduğu için onlar, ara sıra pankart açıyorlar bir şey yapıyorlar. Ne oluyor? Ankara, İstanbul ayrıcalık yapıyor tabii.” (Mesut, 25, garson, Ankara)

“Burada bir sakallı insan bulamazsınız yani, göremezsiniz. *Kürtler gibi sakallı biri yoktur.* [Nasıl yani? Kürtler genellikle sakallı mı olur?] *Tabii kırlı sakallı oluyor.* Ankara’da da olsa fark etmez. Kürtler zaten bu işi yapamaz, garsonluk yapamaz, mesela gidin Ankara’da çoğu otel Kürtlerin. Urfalı kebabçılar var. Doğu tarafından gelme. Adam otel yapıyor. Parayı nereden buluyor? Esrardan, eroinden, kızıdan, karıdan. Onlardan geliyor para. Çalışmayla para biriktirip otel açamaz ki bir insan. Ben 14 senedir bu mesleği yapıyorum elime bir şey geçmiyor. Mesela Ankara’da şu anda çoğu mekân onların. Gidin bakın, sorun. Urfalıdır, Anteplidir, Maraşlıdır, Diyarbakırlıdır, Mardinlidir... Batı’dan zor bulursunuz yani.” (Mesut, Ankara)

“Geçenlerde, minibüste *adam cep telefonuyla Kürtçe konuşuyor diye çıkıştılar.* ‘Niye Türkçe konuşmuyorsun?’ diye. Ben çok rahatsız oldum. Ne var peki bunda bu kadar? Ben müdahale edemedim. Elim ayağım kesildi o an. Tam orada indim minibüsten.” (Semra, 27, memur, Konya)

“1917”: Hangi “olayın” öcü? Ya da “1915” ne yana düşer?

“Rus zulüm etmemiş Erzurum’da. İşgal etmiş, zulüm etmemiş. Yalnız Rus’un kendi içinde inkılap olmuş

ya. Çekilmiş Rus kendiliğinden. Çekilirken silahlarını Ermenilere vermişler. Demişler ‘siz bu silahları alın, Türklerden yerinizi, öcünüzü alın.’ Çünkü Rus gelene kadar Ermeniler yerliymiş burada. Türklerle komşularmış. Beraber giderlermiş, gelirlermiş, ticaret yaparlarmış. Hiçbir şey yokmuş. Rus çekildikten sonra Ermeni katliam yapmaya başlamış. Öyle katliam yapmış ki mesela o köyler var, Erdasur Köyünde, Ali Baki Köyü derler şimdi, orada oranın Ermenileri, başka yerlerin Ermenileri gelmişler bir odaya girmişler, köylü tanıyor ya Türk kızları. Filanın evinde iyi bir kız var, falanın evinde iyi bir kız var. Onları bir odaya toplamışlar. *Tecavüz etmeler, hakaret etmeler.* Bir bayan da varmış, çok güzel ekmek pişirmiş tandırda. Onu da getirmişler ki ekmek pişirsin. O ekmeği pişirirken bakmış ki bu bayanları toplayıp tecavüz ediyorlar. Ekmeği pişirmemiş, bayan da hamileymiş. İşte o Ermenilerin biri gelmiş demiş ki ne bekliyorsun, pişirsene ekmeği. Bu da kızmış, demiş ben size ekmek pişirmem. Beddualar etmiş. *Süngüyü, karnından takmış, yırtmış karnı, çocuğuyla beraber tandıra düşmüş. Tandır ateş...* İşte Ermeni gittikten sonra gidip onun kemiklerini çıkarmışlar. Böyle niceleri. Tepe Köyü’nden *bir gelini cırlıçıplak etmiş duvara çarmıha germişler.* Alaca’da *camiiye toplayıp yakmışlar.* Ermeni katliamı öyle olmuş ki, hanımıyla adam giderken oradan Ermeniler çıkmışlar, hanım yalvarmış kocasına, demiş ‘beni vur’, ‘ya, demiş, ben seni nasıl vurayım’. Demiş, ‘Eğer beni vurmazsan onlar senin yanında bana tecavüz edecekler, seni de vuracaklar. Hiç olmazsa tecavüz etmeden vur’. *Adam tabancayı çekmiş, hanımını vurmuş. Ermeniler tecavüz etmesin diye.* Yani bunlar ben biraz meraklıydım çocukluğumda dedem babam anlatırlardı. Gece gündüz anlatmayla bitmez bu olaylar. Hanımlar böyle korkularından yüzlerine is sürerlermiş. Çirkin görünsünler diye. *Hayvan gübrelerini alıp ellerine sürerlermiş. Tecavüz etmesinler diye.* Hayvan gübresi yüze sürülür mü?” (Mete, 62, şoför, Erzurum)

“Ben kendimin milliyetçisiyim”

“Tabii Türk milliyetçisi olarak da tanımlıyorum ama yaşadığım il olarak, ilk önce Çorum milliyetçisiyim. Ondan sonra ülkeme bakarım. Yaşadığım yer olarak söylüyorum. Yanlış anlaşılmasın. Türkiye’de laflar esnek gider onun için söylüyorum. İlk önce yaşadığım toprakların, ondan sonra genel olarak Türkiye milliyetçisiyim.” (Kazım, 44, yerel gazeteci, Çorum)

“Ben doğma büyüme Trabzonluyum, Trabzon milliyetçiliği var... Bir Trabzonlu’nun olabileceği her şey bende var. Seviyorum.” (Erdal, 32, esnaf, Trabzon)

“Ben Bozkırlıyım. Bozkır Konya’ya bağlı. Konya civarında *Bozkırlı oluşumu biraz daha şey olarak, hava atarak da söyledim; ‘Elhamdülillah Bozkırlıyım’ diye! İnsanın böyle yamuğunun az çıktığı bir yer diye söylenir.* Genelde yamuk insanlar hiç çıkmaz diye söylerler...” (Emir, Konya)

Yani mesele sadece “en” yabancılar değil...

“İnanıyorum ben buna, adam orucunu evinde belki tutmuyordur ama oruç yiyen birini de gördüğü zaman sokakta mutlaka döver. Hiç affetmez... Adamın biri, caddede sigara içerek yürüyor. Bir Erzurumlu görüyor bunu, arkadaşını arıyor, ‘Ahmet diyor, gel, bir tanesi orucunu yiyor, bunu bir dövelim’. Adam diyor ki, ‘dur çayımı içip geliyorum!’ Elazığ’da da buna benzer bir şey vardır. Adam orucunu yiyor. Üç-dört kişi bunu görüyor, dövüyorlar. İyi dövüyorlar. Bu adam gidiyor 3-4 gün yarı yatalak baygın bir halde yatıyor. Biraz iyileşip tekrar caddeye çıkıyor. Yürürken bir bakıyor ki kendisini dövenler orucunu yiyor. Çok zoruna gidiyor. ‘Ya şunlara bak diyor, beni dövdüler, sonra da kendileri oruç yiyor. Ya diyor, ne olursa olsun ben gidip soracağım.’ Gidiyor, duruyor, çekiniyor. Dayak yerim en fazla, ne olacak diyor. ‘Ya, diyor, ben size bir şey soracağım. Geçen ben orucumu yerken beni dövdünüz, şimdi siz orucunuzu yiyorsunuz.’ Oradan birisi diyor ki, ‘biz tutmırık, tutturirik’... Yani biz tutmuyoruz tutturuyoruz!” (Turgut, 37, muhabir, Erzurum)

“Çorum’un misafirperverliğinin çevre illerde olduğunu zannetmiyorum. Ben mesela Kayseri’ye gitsem aç kalırım kanaatindeyim. Orada insanlar yabancılarla farklı bakıyorlar.” (Cemşit, 40, esnaf, Çorum)

“Balıkesir bölgesinde Çepni denilen kesimler toplumun en hor görünen kesimi. Hatta sorardım yani, bazen eşime de sorardım, yani Çingeneler de çok yaygın orda. Şaşardım yani, ‘Çingeneler daha makbul’ derlerdi. ‘İşte en kötü şeyler onlardan beklenir, hırsızlıklar, kötülükler hep onlardan beklenir’. Ve o zaman da bizim burdaki (Hatay’daki) Alevilere de onlar gibi bakılıyordu. Onlara benzediğimizi düşünerek bakılıyordu. Korkular ordan geliyordu.” (Murat, 55, esnaf, Hatay)

“Sadri: Maraş’ta öyle ki Alevi dedğiniz vatandaşlar her yönüyle çok

iyi, insanlık olarak... Bugün Maraş’ta Çerkes var, Arnavut var, Selanik göçmeni var. Maraş’ta çok bunlar. Maraş’ın en verimli tarlaları, arazileri Atatürk zamanında bunlara verilmiş. En iyi yerleri orada arazisi olanlara veriyorlar. Dağlardan bayırlardan da verebilirlerdi.

Şadi: Burada bir mağduriyet olmasın diye. En iyi yerler onlara verilmiş.

Sadri Şadi’ye soruyor: Maraş’ın en verimsiz yerleri de Türklerde. Öyle değil mi?

Soru: Kimi kastediyorsunuz?

Sadri: Alevi olmayan vatandaşları.

Soru: Aleviler Türk değil mi?

Sadri: Onu derken, yani lafın gelişi. Sünnilerde.” (Sadri, 42, esnaf; Şadi, 46, esnaf, Kahramanmaraş)

Cemaatleri sınıf; sınıfları cemaat böler

“Eskisi gibi çok sıkı ilişkiler yok. Bir cemaatin içinde bile beş kişilik bir zengin grubu var; hep onlar samimi, beraberler... Beş kişilik gariban, düşük gelirli insanlar da var; onlar da samimiler. Akşam oturdukları zaman aynı şeyleri konuştukları halde, aynı şeyleri düşündükleri halde, cemaat toplantısından çıktıktan sonra, çay içmeye birbirlerine gelen giden kişiler aynı gelir düzeyi olan cemaat mensupları... Herkes kendi sosyal muhitine gidiyor. Böyle cemaat bağlantıları olduğu halde... Daha kötüsü böyle bir cemaat bağlantısı olmadığı zaman da aynı şey. Aynı koltukta maç izleyip yerine göre aynı küfrü eden insanlar stattan sonra, bir başka ilişkide, birbirlerine çok daha kötü davranabiliyorlar. Aynı partiyi tutan, bunları bu kadar bağlayan bir şey olduğu halde bile insanlar bu kadar çok farklı yaşayabiliyorlarken, artık hiçbir bağlantısı olmayan insanların durumu daha kötü. Bunların mahalleleri de

bir müddet sonra ayrılır. İki tane beraber büyüyen komşu, biri biraz zenginlemeye başlıyor artık mahallesini değiştiriyor. Belki de gerekli mi oluyor, onu da bilmiyorum. O daha lüks bir ev yapacağı için belki de. Buna bir miktar iyimser de bakıyorum. Onların arasında onların moralini bozmamak için belki de mesela başka yerde yaşıyor. (Emir, 45, kitapçı, Konya)

“Gölcük tersanesi lojmanlarında, biz işçi olarak ordaydık. İşçi-subay ayrımı vardı o lojmanlarda. Yani çocuklara kadar etkileniyorduk. Subay çocukları ayrı ayrı oynarlardı. Oynatmazlardı yani. Tabii orada çok vardır ast-üst davası falan çok olurdu oralarda, garnizonda. Yani bir an evvel çıkayım diye baktım. Faydaları nimetleri çoktu bana, kira falan vermiyordum. Ayrım rahatsız, çocuklarım için çok üzüliyordum. Onlar zaten gruplaşmış durumdalar. Donanma tarafı astsubaylardır; sahile gelin subaylardır; işçiler ayrı bir gruptu. Çocuklar için üzüldüm ben; niye oynamasın? Ama bağırırlardı ‘o işçi çocuğu; konuşmayın onla, o işçi çocuğu!’ diye. İki blok ötede subay lojmanlarıydı, işçiler de oralardaydı. Karışıkta yani. Bir ilgim olmuyordu, görüşmemiz olmuyordu. Hırslanıyordum tabii. O lojmandan ben bir an evvel çıkayım istedim, böyle ayrımcılık olunca. Niye çocuklar arkadaş olmasın? Aşılamamın âlemi ne? Sonuçta aynı okula gidiyorlar. Ama o annenin babanın şeyi mi nedir ne bileyim ben nasıl bir duygusuysa o?” (Selma, 58, ev kadını, Kocaeli) ▼

Bu yazı Ferhat Kentel, Meltem Ahıska ve Fırat Genç’in hazırladığı *Milletin bölünmez bütünlüğü: Demokratikleşme sürecinde parçalayan milliyetçilik(ler)* kitabında (TESEV, İstanbul, 2007) yer alan görüşmelerden derlenmiştir. Köşeli parantezler görüşmeler sırasında araştırmacıların yönelttiği sorulardır.

ÇERKESLER: ÖZGÜRLÜK MÜCADELESİNDEN SOYKIRIMA

Kelemet Çiğdem Türk

“Kafkasya’ya sahip olma fikri Rus tarihinde kahtsal bir tutkuya dönüşmüştü.”

(R. A. Fadeyev ,
Kafkasya Mektupları)

Elbruz’un eteğinde başlayan hayatları yaşadıkları “soykırımla” sürgün yollarında devam eden Çerkeslerin hüznünlü hikâyesidir bu. İşgalci Ruslara karşı 300 yıl devam eden özgürlük savaşının kaybedilmesiyle soykırıma uğrayan Çerkeslerin sağ kalanlarından yüzde yetmişinin topluca sürgün edildiği tarihtir 21 Mayıs 1864.

Kuzey Kafkasya’nın gemi yanaşabilen Soçi, Novorosisk, Anapa, Zelenkuk, Tuapse, Adler, Sohum kıyıları Çerkeslerin anayurtlarından koparılmış limanları olmuş, bu limanlardan kalkan gemiler Trabzon, Samsun, Sinop, İstanbul, Kefken sahillerine binlerce Çerkes’i taşımıştı. Sağlıksız koşullarda limanda bekletilen binlerce insan derme çatma gemilere zorla bindiriliyor, kapasitesinin üç-dört katı yolcu alan gemiler az bir su ve ekmekle yola çıkıyor, 5-6 gün sonra yiyecekler tükeniyor, açlık ve susuzluğun yanına salgın hastalıklar ekleniyordu. Ölenler denize atılıyor, sağ olarak karaya çıkanlar doğup

büyüdükleri topraklarda bıraktıkları ve yolda kaybettikleri için ağlayıp ağıtlar yakıyordu (“Şiş Naniy - Uyu Yavrum”, “Yistambılakue - İstanbul Yolcuları”).

İki milyon sürgün

Tam olarak bilinmemekle beraber, bir buçuk iki milyon Çerkes’in sürgün edildiği tahmin edilmektedir. Osmanlı topraklarına 400.000 Çerkes’in yerleştirildiği düşünüldüğünde, o tarihe kadar dünyada benzerine rastlanmayan bir soykırımın yapıldığı görülmektedir.

Böylesi bir soykırımla karşı karşıya kalan Kuzey Kafkas halklarının yaşadığı bu dram ve vahşet, yeterince aktarılmamış olması nedeniyle bugünkü tarih kitaplarında fazla yer almamaktadır. Yaşanılmış gerçekleri anlatan belgeler ulaşılması zor Osmanlı ve Rus arşivlerinin tozlu raflarında kalmıştır.

Çerkesler sadece savaşı değil yerlerini yurtlarını kaybetti ve Kafkasya tarihinden silinmek istendi. Büyük çoğunluğu Osmanlı coğrafyasına sürüldü ve dünyanın kırka yakın ülkesinde yaşıyorlar.

Türkiye’ye yerleşen Çerkesler kısa zamanda toparlanıp Kafkasya’daki köylerine benzeyen yerlerde yeni yaşam alanları kurdu. Zor koşullara rağmen kültürlerini ve dillerini korumak

için sözlü anayasaları olan Alayfa/Xabze’lerini aynen uyguladılar. Yaşadıkları bölgelerde bölge halklarıyla kaynaştılar, devlet kadrosunda görev yaptılar. Osmanlı ordusuyla Rus, Balkan ve Kurtuluş savaşlarında yer alarak Osmanlı Devleti’ne “savaş hizmetinde” bulundular. Türkiye’nin sanat, siyaset, spor ve bilim dallarında önde gelen saygın kişiler yetiştirdiler.

Çerkesler bugün Türkiye’de yeterince tanınmıyorsa, nedeni Türkiye Cumhuriyeti’nin uyguladığı asimilasyon politikası ve taraflı yazılan tarihleridir.

Soçi Kış Olimpiyatları

21 Mayıs 1864 sürgünü Çerkeslerin sosyal, ekonomik ve kültürel gelişimlerini olumsuz etkilerken bu parçalanma ve dağılma Kuzey Kafkas halklarının birlik olma sürecini de yok etmiştir. Aradan on yıllar geçmesine rağmen bir buçuk milyon Çerkes’i katleden Çarlık Rusyası’nın devamı olan Rusya Federasyonu’nun soykırım ve Ruslaştırma politikasından vazgeçmemiş olduğu 1996 yılındaki Çeçenistan savaşında 250 bin masum Çeçen’in (42 bini 10 yaşından küçük çocuk) öldürülmesinden bellidir.

Soykırım yapılan bu topraklar üzerinde barış, kardeşlik ve birleştirici ruh taşıyan olimpiyatların yapılması tüm dünyada yaşayan Çerkesleri derinden yaralamaktadır. Canlı olan her şeyin yakılıp yıkıldığı, Çerkesin katledildiği, isimsiz binlerce toplu mezarın bulunduğu, eski adı Kbaada, yeni adı Krasnayapol-yana, bir adını da dökülen Çerkes kanlarından alan Kızılçayır, 2014 Soçi Kış Olimpiyatları’nın merkezi haline geliyor.

Ancak, Çerkes kanının suladığı bu toprakların üzerinde olimpiyatların yapılmaması için Çerkes diasporası her alanda tepkilerini dile getiriyor ve son ana kadar bu mücadeleye devam edecek. Başlatılan imza kampanyaları ve basın bildirileri ile dünya

kamuoyunun dikkatini bu meseleye çekerken, katılacak ülke sporcularına olimpiyat alanının tarihi gerçeği olan Çerkes soykırımını anlatan broşürler yollayarak vicdan muhakemesi yapılması hedeflenmektedir.

Bugün anavatanları Kuzey Kafkasya’dan daha fazla Çerkes diasporada yaşıyor. 21 Mayıs 1864 soykırım ve sürgününün dünya gündeminde tutulması ve tanınması için katılım sayısı her yıl artan, ses getiren bilinçli eylemler dünyanın birçok yerinde aynı anda yapılarak muhatabına ulaşıyor.

Çerkeslerin en yoğun yaşadığı Türkiye’de bu eylemler yaşadıkları tüm bölgelerde çeşitli etkinliklerle anılırken dünyanın ve Türkiye kamuoyunun dikkatini çeken büyük organizasyonlar yapılıyor. Karaya çıkılan ilk sahilde ve tarihî bir mağarayı barındıran Kefken anıt mezarlığında Abhaz Dernekleri Federasyonu ve Beşiktaş Akaretler’de Kafkas Dernekleri Federasyonu sürgünü anarken, Taksim İstiklal’de Rus Konsolosluğu önünde başlayan Kafkasya Forumu’nun organize ettiği soykırım yürüyüşü ve haykırışı geniş katılımlarla yapılıyor.

Destanlar yazdığımız yurtlarımız

Hiçbir soykırım yalnız değildir. Dünya üzerinde soykırım yaşayan halkların hemen hepsinin benzer acılara maruz kalması onların birleştirici bir özelliğidir. “Demokratik devlet güneş gibidir, ışığını verirken çiçek ayırmaz” sözünün tersine, baskıcı devletlerin geçmişi de yerlerinden, yurtlarından koparılan çiçeklerin hikâyeleriyle doludur. Bugün artık soykırıma ve sürgüne maruz kalan halkların birbirlerinin acılarını hissetmeleri mümkündür ve bu acıların üstüne iyileştirici tohumlar serpmelerinin zamanıdır.

Bütün bu yaşananlar dünya kamuoyunun gözleri önünde gerçekleşirken “duymadım, görmedim, bilmiyorum” diyenler insanlığa ihanet ettiklerinin farkında değiller. Yapan kadar sessiz kalanın suçlu olduğu Çerkes soykırımında yaşanan vahşet, dram ve hüznün bir makaleye, bir dergi ya da gazete sayfasına sığmayacak kadar büyük ve hazindir.

Geri istiyoruz artık dilimizi, düşlerimizi, şarkılarımızı,

Geri istiyoruz artık destanlar yazdığımız yurtlarımızı,

Geri istiyoruz artık geleceğimizi, rüzgâr kanatlı atlarımızı,

Geçmişi unutmadan, unutturmadan!

MADDEM Kİ ERMENİSİN...

Neredeyse her Türkiyeli Ermeni'nin, hiç değilse ismiyle ilgili olarak anlatacak en az bir anekdotu vardır.

Ohannes Kılıçdağı

Türkiye Ermeni toplumu bir anekdotlar topluluğudur. Ermeni kimliğinden dolayı birçoğunun başından gündelik hayatta yarı komik yarı trajik olaylar geçmiştir. Neredeyse her Türkiyeli Ermeni'nin, hiç değilse ismiyle ilgili olarak anlatacak en az bir anekdotu vardır. Kendi adıma bunu size hemen ispat edebilirim.

Epey bir zaman önce birkaç arkadaşla birlikte şimdi ne fuarı olduğunu hatırlamadığım bir fuara gitmiştik. İçeriye giriş kuyruğunda fark ettim ki kapıda, her nedense, ziyaretçilerin ad ve soyadlarını kayda geçiriyorlardı. Hemen kafamda tartmaya başladım, iki seçeneğim vardı: ya Türkiyeli Ermenilerin çoğu zaman yaptığı gibi bir 'Türk' adı uyduracak ve kapıdan 'kazasız belâsız' geçecektim ya da gerçek ismimi söyleyip küçük çaplı bir krize neden

olacaktım; zira ismimi tek seferde anlayıp yazabilen bir Türk'e henüz rastlamamıştım. (O zamanlar Ermeniler bu kadar revaçta değildi!). Her seferinde yüzlerinde anlamayan bir ifadeyle, alınlarını buruşturup kibarı derecelerine göre "Pardon?", "Anlamadım?", "Ne?" gibi sorularla karşılık verirler; muhtemelen ikinci söyleyişimde de anlamazlar, ama bir daha sormaya yüzleri tutmadığından Yaradan'a sığınıp kâğıdın üzerine bir şey uydururverirlerdi.

Bazen de anlayamamalarını mazur göstermek için "Kusura bakmayın, yabancı isimleri pek bilmem de" diyerek savunma yapmaya kalkışırldı. O anki ruh halime göre ya onlara 'hızlandırılmış Ermeni tarihi' kursu vermeye kalkarak Ermeniliğimi ifşa eder, "Üzülme kardeş, Allah başka dert vermesin" diyen bakışlara maruz kalır ya da içimden "Yabancı senin babandır" diyerek,

ama yüzümde vesikalık bir gülümsemeyle muhatabımı zamanın yekpare sonsuzluğunda yok olmaya bırakırdım.

Sırada beklediğim birkaç dakika boyunca ne yapacağıma karar vermeye çalışır ve veremezken, sıra bana geldi ve kapıdaki kadın görevli malum soruyu sordu: "İsminiz?" O an herhalde kimliğime sahip çıkacağım tuttu, bütün cesaretimi toplayıp "Ohannes" dedim.

O da ne! Görevli kadın, ismimi tekrar ettirmemek bir yana, benimle işinin bittiğini anlatan bir el hareketiyle arkamdakine dönmüştü. Şaşırdım, aklıma ilk gelen ihtimal "Bu da Ermeni herhalde" oldu. Hemen ardından, aslında hiçbir önemi olmamasına rağmen "Acaba ne yazdı?" diye düşündüm ve merakıma yenik düşerek bankonun üstünden eğilip kâğıda baktım. Ad-soyad

hanesinde şu yazıyordu: Orhan Deniz! Böylece kadının soyadımı neden sormadığı da anlaşılmıştı. Adımı haddinden fazla uzun bularak, ondan bir de soyad çıkarmayı başarmıştı! Bu yaratıcılık karşısında şapka çıkartarak içeriye girdim.

Millet-i hakime

Bu hikâyeyi uzun uzun anlatmamın sebebi, elinizdeki derginin geçen sayısında Arus Yumul'un da Hannah Arendt'ten alıntılarla söylediği gibi, bazen tek bir hikâyenin sayfalarca analize bedel olabilemesidir. Yine de, hikâyenin yetersiz olma ihtimalini düşünerek, Türkiye Ermenilerinin maruz kaldığı durumlar, muameleler, ayrımcılıklar konusunda bir özet yapmaya çalışalım.

Şüphesiz diğer ayrımcılık örneklerinde olduğu gibi Ermenilerin karşılaştığı ayrımcılığın temelinde

de eşitlik, daha doğrusu eşitsizlik sorunu yatar ve bu, Cumhuriyet'e İmparatorluk'tan kalan bir sorundur. Hatta bütün bir 19. yüzyıl modernleşmesi vatandaşlar arasında eşitliğin sağlan(ama)masının hikâyesi olarak da okunabilir.

Eşitsizlik, yazılı yasalardan ziyade uygulamada ve o uygulamalara yol açan zihniyettir. Bu zihniyete göre ülkenin asıl sahibi, millet-i hakimesi Türklerdir, diğerleri ise 'yabancıdır', 'misafirdir', 'dışarıklıdır', millet-i mahkûmedir. Bunun bir sonucu olarak da, gerek bürokrasinin, gerek siyasetçilerin, gerekse halkın büyük bir kısmı Ermenileri eşit, inisiyatif kullanan siyasî özneler/yurttaşlar olarak görmeye tahammül edemez. Ermeniler ve Ermenilik ancak folklorik veya nostaljik bir unsur, bir 'renk' olarak kaldıkları, bundan fazlasını talep etmedikleri sürece makbuldür.

Ermenilerin karşılaştığı ayrımcı uygulama ve baskıları -bir önem sıralaması yapmadan- birkaç başlık altında toplamak gerekirse, ilk önce Hristiyanlıklarından dolayı karşılaştıkları din baskısını zikredebiliriz. Genel anlamda kiliselerde ibadette bir sorun yoktur, ama İslam dışı bir dinin, hatta onun Sünnilik dışındaki bir mezhebinin kamusal görünürlüğü Türkiye'de pek hoş karşılanmadığından ibadetin ve Hristiyanlık sembollerinin kilise dışına taşması sorun olabilir. Ayrıca, Anadolu'da kalan çok küçük Ermeni grupları üzerinde din değiştirme baskısı da, bu baskıyı görenlerin ifadeleriyle sabittir. Günlük hayatta karşılaşılan baskıların yanı sıra, tüm vatandaşlardan alınan vergilerle finanse edilen ama bugünkü yapısı ve işleyişiyle tek bir dinin ve mezhebin hizmetindeymiş gibi çalışan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığı da ayrımcılığın resmî boyutuna işaret eder.

Devlet memurluğu

Resmî boyut söz konusu olduğu zaman dikkat çeken ve şikâyet edilen bir başka uygulama da Ermenilerin (ve diğer Hristiyan ve Musevilerin) devlet memuru yapılmamasıdır. Aslında yasal mevzuatta buna engel hiçbir hüküm yoktur, ama devletin 'yazılı olmayan kuralları' gereği Ermeniler bürokraside, hele de üst kademelerinde görevlendirilmez. Böyle bir niyeti olanlar bir şekilde 'caydırılır'. Türkiye vatandaşı bir Ermeni'nin Avrupa Birliği Genel Sekreterliği'nde uzman olarak istihdam edilmesi ihtimali üzerine, zamanın Genelkurmay Başkanı

Işık Koşaner'in 19 Mayıs 2011'de yaptığı bir konuşmada "azınlıkları memnun etmek amacıyla devlet dairelerine onlardan memur atanması"ndan¹ şikâyet etmesi devlet aklının bu konuda nasıl işlediğinin çok iyi bir örneği olmuştur. Ermeniler devlet memuru olabilmeyi sembolik değerinden dolayı, eşit vatandaşlığın bir göstergesi olduğu için önemser; yoksa asker, polis, kaymakam vs. olmayı çok sevdiklerinden değil!

Ermenileri yabancı olarak gören anlayış açısından Ermenilerin bu topraklardaki varlığı açıklama gerektiren bir durumdur. Onlar Ermenilerin mutlaka 'başka bir yerden' geldiğini düşünür. Onun için de Ermenilerin en sık karşılaştıkları sorulardan biri "Nereden geldiniz?" sorusudur. Ermeniler için sık sık bu tür sorulara muhatap olmak ve varlığını tekrar tekrar açıklamaya ve meşru göstermeye çalışmak yıpratıcı ve 'can sıkıcı' olabiliyor, özellikle Anadolu'daki varlıklarına dair ilk yazılı kanıtın M.Ö. 6. yüzyıla tarihlendiği düşünülürse.

Ermeniliğin temsilcisi

Ayrımcılığın bir çeşidi de bir Ermeni'yi, diğer bütün kimliklerini görmezden gelerek, önce ve sadece

Ermeni olarak ve bütün Ermeniliğin bir temsilcisi gibi görmektir. Halbuki bir Ermeni tabii ki birçok başka kimliğe sahiptir ve Ermeniliğini bunların içinde birinci sıraya yerleştirmiyor olabilir, ama bu anlayış ona başka şans bırakmaz. Bunun bir devamı olarak da kamusal alanda görünen bir Ermeni mutlaka Ermeniliğin bir temsilcisi olarak algılanır, söylediklerinin bütün Ermenileri bağladığı varsayılır. İşin ilginç yanı, bu yargı bir ölçüde Ermenilerin kendileri tarafından da benimsendiği için, kimi Ermeni bireyler "Ermenilere laf gelmesin" diye eylem ve hareketlerine daha bir dikkat eder.

Tabii ayrımcılıkların en derini, topluma en çok nüfuz etmiş olanı Ermeniliğin bir hakaret unsuru, bir küfür olarak görülmesi ve kullanılmasıdır. Ermenileri için en çok kullanılan sıfatlar 'hain' ve 'düşman'dır.

Meral Akşener'in 1997'de İçişleri Bakanı iken Abdullah Öcalan'a hakaret kastıyla "Ermeni dölü" demesi bugün Ermenilerin hafızasında "ilk günkü tazeliğini" korurken, 5 Aralık 2010 tarihinde oynanan Beşiktaş-Bursaspor maçında Bursaspor seyircisinin "Ermeni köpekler

Beşiktaş'ı destekler" şeklindeki tezahüratı ve son olarak 26 Şubat 2012'de yapılan 'Hocalı'yı anma' mitingindeki "Hepiniz Ermenisiniz hepimiz piçsiniz" pankartları bu yaklaşımın en net örnekleri olarak ortaya çıkmıştır.

İrkçılığın ve ayrımcılığın kökleri zihinlerde olmakla ve o kökleri sökmek amacıyla eğitim sistemini ve medyayı hedefleyen orta ve uzun vadeli projeleri uygulamaya koymak gerekli olmakla birlikte, ülkenin yasal mevzuatının da ivedilikle elden geçirilmesi şarttır.

Bunun ilk adımı eşitlikçi, özgürlükçü, insan haklarından yana bir anayasa hazırlamaktır. Ayrıca, nefret dili ve suçu kavramlarının gerek günlük hayatımıza gerek ceza kanunumuza girmesi, bu tür söylemlerin ve onun doğurduğu somut zararların önlenbilmesinde hayati önem arzeder. Kaldı ki, bu tür söylem ve eylemlerin suç sayılması zihinlerde de dönüştürücü bir etkiye sahip olacaktır. Evet, yasalar yeterli değildir, ama gereklidir.

Hoşgörü söylemi

Farklı dinsel ve etnik grupların birarada yaşayabilmesi, ırkçılığın ve ayrımcılığın önlenbilmesi için başvurulmayacak bir söylem varsa o da hoşgörü söylemidir. Oysa Türkiye'de bu söylemin, özellikle Osmanlı'ya referansla sık sık gündeme getirildiğine tanık oluruz. Hakim unsurun ve devletin hoşgörüsü diğer insanların rahat yaşayabilmesinin teminatı olarak gösterilir. Halbuki hoşgörü, tanımı gereği, karşındakini 'hatalı', 'eksik' görmeyi ima eder. Ortada bir hata, bir eksik yoksa neyi hoşgöreceksiniz? Demek ki, Türk/Müslüman olmayanlara farklı kimliklerinden dolayı hoşgörü göstermekten bahsettiğiniz zaman onların varolma biçimlerini hatalı bulduğunuz söylemiş ve kendinizi otomatik olarak hiyerarşinin en üst basamağına yerleştirmiş oluyorsunuz. 'Alttakilere' gösterdiğiniz hoşgörü de sizin 'büyüklüğünüzün' bir sonucu olmuş oluyor.

Oysa, günümüzde farklılıkların teminatı, insan hakları, özgürlük, eşitlik gibi kavramlardır. Dolayısıyla, hoşgörüyü bir kenara bırakıp bize benzemeyenlerin de en az bizim kadar varolmaya hakları olduğunu içselleştirmemiz gerekiyor. ▼

Ermeniler devlet memuru olabilmeyi sembolik değerinden dolayı, eşit vatandaşlığın bir göstergesi olduğu için önemser; yoksa asker, polis, kaymakam vs. olmayı çok sevdiklerinden değil!

1 Doğan Haber Ajansı (2011). "Org. Koşaner'den şok Tespit", 20 Mayıs 2011, <http://www.dha.com.tr/org-kosaner-alternatif-tarih-yazilmaya-calisiyor--sondakika-haberi_163092.html>

BİR ÜZÜM DALI BEKLER

Yaprak Zihnioğlu

I.

Takuhi, Vartuhi, Vartanuş, Anuş, Hayganuş, Sırpuhi, Hripsime, Keşezik, Mari, Maryani, Maresa, Azat, Htantuhi, Homosi, Anahid, Şuşan, Şuşanig, Bayzar, Arev, Arevig, Hınaz, Hınazand'a...

Arkadaşıma Dokunma...

Doksan yedi yıldır reddettiğimiz, görmek, kabul etmek istemediğimiz 1915-1916 Ermeni tehciri/katliamı, 2012'de hâlâ Türkiye'nin önünde tartışılması, aydınlatılması, açıklanması gereken karanlık bir sayfa olarak duruyor. Bu konudaki gerçeklerin açığa çıkmasında az da olsa katkısı olacağını düşündüğüm kişisel bir tarihçeyi, iki Ermeni kız çocuğunun öyküsünü anlatmak istiyorum.

Babam ile annemin ailelerinde iki Ermeni kız çocuğu "evlat edinilmiş"ti. tehcir sırasında Ermeni çocuklar toplatılmış ve Türk ailelerine "evlatlık" olarak verilmişti. Üç beş yaşlarındaki kız çocukları ailelerinden koparılıp hükümet binalarında toplatıldı. Daha sonra büyük kentlerdeki "iyi" ailelerden, bu çocukları evlat edinmeleri istendi. Babaannem ve anneannem birbirinden farklı kentlerde İstanbul ve Samsun'da bu çocuk toplama merkezlerinden birer Ermeni çocuk aldı.

Babaannem üç yaşındaki adını bilmediği çocuğa Sadiye adını verdi ve onu kızı gibi sevdi. Sadiye evde kardeş muamelesi gördü, okudu, ilkokul öğretmeni oldu. Evlenmedi ve babaannemin yanından ayrılmadı, Çorlu'daki öğretmenlik yılları hariç. Gözlerindeki derin korku ifadesini yaşamı boyunca taşıdı. Babaannem ona ne yaşadığını sormadı. O da anlatmadı. Anlatamadı. O dehşet sahneleri yalnızca rüyalarında, anlamadığı bir şekilde ortaya çıkıyordu. Kan en korktuğu şeydi. Genç yaşından başlayarak boğazındaki bir rahatsızlık hissinden kurtulamadı. Doktorlar gırtlığındaki hastalığa teşhis koyamadı. İleri yaşlarında, boğazında hissettiği acı, yanma hissi arttı. Ailede, anne ve babasının gözünün önünde gırtlığı kesilerek öldürüldüğü, 'Sadiye'nin bu gaddarlığa tanık olduğu ve boğazındaki rahatsızlığın bu olaydan kaynaklandığı fısıltıyla dolaştı.

Babaannem onu öyle çok sevdi ki, Aksaray'daki küçük ve tek evini ölmeden önce Sadiye'ye bıraktı, onun yine ortada kalacağından korkarak.

Anneannemin 'Zehra'ya sevgiyle ve çocuğu gibi davrandığını biliyorum. Ancak annemin ailesinde Zehra'nın yeri biraz daha farklıydı. Ev işlerine yardım ediyordu. İlkokuldan sonra okumadı. Annemin "benim kız kardeşimdi" demesine ve onu çok sevmesine rağmen, ailenin aristokrat eğilimlerinden olacak, Zehra'nın aile içindeki konumu "kardeşleri" gibi olmadı. Fakir, genç bir boyacı ustası ile, severek, evlendi. Dikilitaş'ta küçük bir evde yaşadı. Biri kız iki çocuğu oldu. Zehra Teyzem'e gittiğimizde ya da o bize geldiğinde annemin ona çok sevgi gösterdiğini ama Zehra'nın kendini eşit hissetmediğini, hafif huzursuzluk duyduğunu anımsıyorum. Zehra'nın tarihçesi de ailede hep fısıltıyla konuşuldu. Zehra ile ilgili fazla bilgi toplayamadığım bir zamanda, ben çocukken vefat etti.

Türkiye'de Ermeni kız çocuklarının tarihi fısıltılar tarihidir. Acılı, haksız, yaralı bir fısıltılar tarihi... Çok yakınımıdaki bu iki kız çocuğunun, iki kadının, Zehra'nın ve Sadiye'nin ya da Hrantuhi, Şuşan, Hınaz, Arevig'in tarihini kim yazacak?

"Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur" diyenler, yalnızca "Kürt" olduğu, yani "başka", "farklı" olduğu için insanları öldürmekten kaçınmayanlar, açlık grevindeki mahkûmlar için "bırakın gebersinler" diyenler, ırkçılar ve ırkçılık toplumsal hafızamıza daha ne kadar hükmedecek? Ne zaman "dur" diyeceğiz, onlarla beraber çiğnenen onurumuzu, bütünlüğümüzü koruyacağız?

Ermeniler benim arkadaşım. Takuhi, Vartuhi, Hripsime, Matyani, Bayzar benim arkadaşım. Rumlar benim arkadaşım. Kürtler benim arkadaşım. Süryaniler benim arkadaşım. Arkadaşlarıma dokunmayın. Ermenilere dokunmayın. Rumlara, Kürtlere, Süryanilere, Yahudilere ilh... dokunmayın.

II.

Havada konuşulmayan bir şey vardı...

Babaannemin evinde geçirdiğim

saatler, çocukluğumun en karmaşık anılarını oluşturuyor. Sadiye Halamın yüzünde sanki bir sır saklı gibiydi. Kırk sesi kalp atışlarını, gözleri hüznü anlatırdı. Bitmeyen, tükenmeyen bir hüznü. Şimdi anlıyorum ki, derin yüz çizgilerine, mor gözaltlarına katliamın vahşeti yazılmıştı. Donuk, yorgun bakan gözlerine de.

Babaannemin evinin kokusu acılı, ağırdı.

Havada konuşulmayan bir şey vardı sanki. Bir yerlerde asılı duran bir anı, bir ses. İçimizden biri sessizce hançerleniyor gibi bir ürperti dolaşırdı odada bazen. Hiç beklenmedik anlarda derin bir sessizlik kaplardı ortalığı. Bir çocuk olarak benim bilmem istenmeyen ama herkesin bildiği ve andığı bir şeyler vardı ya da olmuştum. Neler olmuştum, bir anlayabilseydim.

Sessizlik, konuşmama, unutma, anımsamama...

Şimdi gerçek adını bile bilmediğim Sadiye Halamı, yaşamı boyunca onun acılarını telafi etmeye didinen babaannemi sevgiyle ve içimde yükselen bir öfkeyle birlikte anıyorum. Öfkem, bilemediğimiz nice çocuğun acılı, saklı, örtülmüş anılarını hissetmekten, işitmekten geliyor. Şimdi anlıyorum ki yalnızca kız çocukları "evlat" edinilmişti o zamanlar. Toplama merkezlerindeki kız çocuklarının varsa erkek kardeşleri, zürriyetin devamı gelir korkusuyla babaları, anneleri ile birlikte bıçakla boğazı kesilerek öldürülmüştü. Sadiye Halam kim bilir kaç sevgili varlığının boğazının kesildiğine tanık olmuştum çocuk yatağında, acımasız bir gece yarısında. İleriki yaşlarında hep boğazı ağrıdı. Bu onulmaz anının izi halam ölene değin devam etti.

Kız çocuklardan zarar gelmez. Onlar dinlerini, etnik kimliklerini devam ettiremezler nasılsa. Unutuşa bırakılırlar, zihinlerindeki kanlı anılarla. Oysa bilmezler ki, bilinç Sadiye'nin, Zehra'nın gözlerindeki anlamla taşınır bizlere.

Toplumsal belleğimiz unutuşa,

unutmaya yönlendirileli 90 yıl oluyor. Sessiz, derin, altta yatan isyana, öfkeye karşı her gün unutma ilacı zerk ediliyor damarlarımıza.

Ben unutmayacağım. Adını bile bilmediğim Sadiye Halamın gözlerini unutmayacağım. "Devlet-i âlî" görevlilerinin, çıkarıcı çetelerin, bir avuç vurguncunun Ermeni arkadaşlarımı katledişini unutmayacağım. Yaşlı, çocuk, hasta, gebe demeden Ermeni halkın tümünün dipçiklerle göçe zorlanmasını, binlerce kilometre yürümek üzere yola düşmelerini unutmayacağım. "Yol"da -şimdiki büyük bir sanayicinin büyükbabası olduğu söylenir- hain çetelerce göç edenlerin koyunlarındaki son altınların, bileziklerin, nazarlıkların soyulmasını unutmayacağım. Tarlalarını, ocakta pişen yemeklerini, yüzyıllık evlerini, yeni yeşeren bağlarını, ölümlerini geride bırakıp göç ettirilen Ermenilerin evlerine yerleşen acımasız kişileri unutmayacağım. Talancıların, hırsızların "şarap dinimize aykırıdır" diyerek Ermeni halkın yüzyıllardır yetiştirdiği bağları yok etmesini unutmayacağım. Yollarda yaşlıların, hastaların, yaralıların, çocukların açlıktan, susuzluktan ölmelerini unutmayacağım. Doğum yapan gebe kadınları, yolda bırakmak zorunda kaldıkları hastaları, yaralıları unutmayacağım. Sadiye Halamın boğazındaki o küçük ama kıymı anılatan işareti unutmayacağım. İhaneti unutmayacağım. Ermeni tehciri/katliamı/soykırımını unutmayacağım. Öldürülen, sürülen Ermeni arkadaşlarımı unutmayacağım.

Bir üzüm dalı ve bahar bizi bekler anılmak üzere oralarda. Hiç değilse acıyı paylaşmak için. Hiç değilse bir "özür" için.

Bugünlerde, üstünüze afiyet, boğazımda bir sızı... bir türlü geçmek bilmiyor. Nedendir bilinmez. ▼

‘SOYKIRIM YALANLARI’

Sürülen Ermenilere maddî açıdan yardım etmek bir yana, tehcirin maliyeti bile Ermenilerin mallarından, yani ‘emval-i metruke bütçesi’nden karşılandı.

Cengiz Alğan

Soykırım kavramının mucidi Rafaël Lemkin çalışmalarına 1915-17 Ermeni Soykırımı’nın ilham verdiğini söyler. Lemkin’e göre soykırım iki aşamadan oluşur: Ezilen gruba has özelliklerin ve niteliklerin ortadan kaldırılarak yok edilmesi; ardından ezen gücünün ulusal niteliklerinin ezilen gruba zorla kabul ettirilmesi. Bu durum yaşamasına müsaade edilen ezilen gruba uygulanır; ya da bu grubun yaşadığı bölge tamamen boşaltılarak, ezen gruba ait kişiler buralara yerleştirilerek kolonileştirme başlatılır.

Aşağıda Ermenilere reva görülenleri resmî tarihin bize anlattıklarından farklı bir yaklaşımla ele alıyoruz. “1915’te Ermenilere olan neydi?” sorusunun cevabını da okuyucuya bırakıyoruz.

Ermeniler savaşta isyan mı etti?

İttihat ve Terakki (İTC) Hükümeti’nin Birinci Dünya Savaşı’na katılma kararı vermesinden sonra İstanbul’da toplanan Ermeni Millî Meclisi, savaşta Osmanlı’ya sadık kalacağını ve askerî ihtiyaçlar dâhil devletin her türlü ihtiyacına koşacağını ilan etti.

Taşnaksutyun ise 12-14 Ağustos 1914 tarihleri arasında Erzurum’da düzenlenen 8. Kongresi’nde Osmanlı

Ermenilerinin savaşta kendi devletinin yanında yer alacağını belirtti.

Hınçak Partisi’nin 21 Ağustos 1914’te düzenlenen 3. Kongresi de herhangi bir isyan çağrısı yapmadı. Savaşın İTC’nin dağılmasına yol açarak ülkeyi sarsabileceğini, Ermenilerin durumunu kötüleştirebileceğini savunarak, savaştan duydukları rahatsızlığı bildirdi.

Dörtüyl ve Zeytun civarında Şubat 1915’te gerçekleşen çatışmalara isyan deniliyor. Oysa bu çatışmalar asker kaçakları ile Osmanlı jandarması arasındaydı. Bölgedeki Ermeni köylüler ayaklanmak bir yana, bu kaçakların teslim olmaları konusunda arabuluculuk yapıyordu. Buna rağmen ilk sürgün bu bölgede gerçekleşti.

Van’da ise Ermeniler ayaklandı. Ama Van’daki ayaklanmalar soykırım kararının alınıp uygulamaya sokulmasından **sonra** başladı. Ayaklanma öncesi ve sırasında Van Valisi Cevdet Bey’in bölge halkına çektiği zulmün ayrıntıları hem Osmanlı belgelerinde, hem de resmî tarih anlatısı içindeki kitaplarda bulunabilir.

Dönemin Erzurum Valisi Tahsin Bey durumu “*Van’da ihtilal olmazdı ve olamazdı. Kendimiz zorlaya zorlaya şu içinden çıkamadığımız kargaşalığı meydana getirdik ve Şark’ta orduyu müşkül duruma soktuk*” sözleriyle ifade eder.

Tehcir mi, soykırım mı?

Osmanlı hükümeti sürgün yollarının güvenli olmadığı konusunda defalarca bilgilendirilmiş, kabilelere yapılan saldırılardan ve meydana gelen ölümlerden haberdar edilmiş ve hiçbir önlem almadan sürgünlere devam etmiştir.

Tehcir kararını uygulamak istemeyen vali, mutasarrıf ve kaymakamların önerileri dikkate alınmadı. Israr eden devlet görevlileri görevlerinden alındı, kızığa çekildi ya da Teşkilat-ı Mahsusa’nın cinayetlerine kurban gitti.

Güya bu sevk kararı imparatorluk için tehdit oluşturan Ermenilerin güvenliği tehdit etmeyecekleri bir bölgeye sürgün edilmeleri içindi. Oysa Ermeniler bir yabancı devletle asgarî seviyede iletişimde bulunabilecekleri, Osmanlı’ya ‘hıyanet’ etme kapasitelerinin en az olduğu Kayseri, Eskişehir gibi bölgelerden dahi sürülmüşlerdir.

Ermenilere kötülük edenler cezalandırıldı mı?

Savaş sırasında Talat Paşa’nın bazı görevlileri Divan-ı Harb-i Örfi yoluyla yargıladığı ve bazılarını idam ettirdiği doğrudur, ama yapılan soruşturmaların hiçbirinin nedeni işlenen cinayetler ya da katliamlar değildir. Soruşturmalarda hedef alınanlar yolsuzluk yapanlardır.

Tehcir kararıyla birlikte Ermenilerin geride bıraktıkları malların devletin kontrolünde olduğu bildirilmiştir. Bütün mülkler komisyonlar aracılığıyla kayıt altına alınacak ve devlet tarafından idare edilecektir. Devlet memurlarının mallara el koymalarına yasak getirilmiştir. Buna rağmen, pek çok yerel idareci ve memur Ermenilerin mallarını zimmetlerine geçirdi. Bunlar yargılandı.

Yargılamalarda katliamlarla ilgili sorular gündeme getirilmedi. Yalnızca yağma ve zimmete geçirilen mallarla ilgili sorular soruldu. Bir soruşturma raporunda gördüğü cinayetleri anlatan bir şahidin komisyon başkanı tarafından azarlandığı, sadece yolsuzlukla ilgili sorulan soruya cevap verilmesinin istendiği ve ısrarla cinayetlerden bahsettiği için dışarı atıldığı kaydedildi.

Devlet tehciye yollananlara yardım etti mi?

Sürülen Ermenilere maddi açıdan yardım etmek bir yana, tehcirin maliyeti bile Ermenilerin mallarından, yani ‘emval-i metruke bütçesi’nden karşılandı. Talat Paşa, iâşe ve iskândan sorumlu Şükrü Kaya’nın, Ermenilerin kitlesel olarak kendi sürgünlerini finanse etmeleri fikrini Ekim 1915’te onayladı. Ermeniler sürgün sırasında rüşvet vermekten ve gasp edilmekten dolayı malî açıdan tükendi. Bu nedenle, İTC

yönetimi finansman politikasını değiştirdi ve tehirci emval-i metruke-den finanse etmeye başladı.

Ermenilere ait malların satış bedellerinin sahiplerine iade edildiği iddiası da temelsiz. Devlet bu mülklerin bir kısmını, bedava denecek fiyatlarla satışa sundu. Önemli bir kısmı ise orduya giysi ve iâşe temin edilmesi, muhacirlerin iskân edilmesi gibi amaçlarla kullanıldı. İdarecilerden sıradan halka kadar geniş bir kesim mülkleri yağmalayıp gasp etti.

Kaç kişi öldü?

Tehcir edilenlerin ve insanî kaybın sayısını az gösterme eğilimi Murat Bardakçı'nın Talat Paşa'nın Evrak-ı Metruke'sini yayımlamasıyla çöktü. Talat Paşa tehcir sırasında vilayetlere telgraflar çekerek, ne kadar Ermeni'nin sürüldüğüne, ne kadarının kaldığına ilişkin bilgileri istedi. Talat'ın listesine göre tehcir edilen Ermenilerin sayısı 924.158'dir. Listede İstanbul, Van, Antalya, Eskişehir ve Urfa gibi bazı vilayetler de yoktur.

Resmî tarihin temel aldığı 500 bin rakamı, Suriye çöllerindeki kamp-lara ulaşabilenlerin sayısıdır. Talat Paşa'nın defteri temel alındığında bile 400.000'den fazla Ermeni'nin sürgün bölgesine ulaşamadığı açıktır.

Tehcir savaş bölgeleriyle mi sınırlıydı?

Zeytun ve Dörtöl bölgelerindeki Ermeniler, asker kaçaklarıyla mücadelede bahane edilerek iç bölgelere sürüldü. İlk etapta Dörtöl Ermenileri Konya'ya tehcir edildi. 8 Nisan 1915'te Zeytun ve Maraş'takiler iç bölgelere sürülmeye başlandı. Bu sürgünlerin geçici savaş tedbirleri olmadığı, Nisan ayının ortasında Ermenilerden boşalan yerlere Müslüman muhacirlerin yerleştirilmesinden anlaşılmaktaydı. Haziran 1915'te nüfusu Müslümanlaştırılan Zeytun'un adı da Süleymanlı olarak değiştirildi. Sürgünlerin aylar öncesinden başladığının bir diğer kanıtı da 31 Mayıs 1915 tarihinde kabul edilen Meclis-i Vükela kararıdır. Bu kararda tehcir uygulamasından bahsedilirken "nakl-ü iskânına mübaşeret ve devam edilmekte" deniyor; yani bu tarih itibarıyla tehcir uygulamasına zaten başlanmıştı.

Tehcirin kanunlaştırılması, diğer ülkelerin Osmanlı yöneticilerinin kırımlardan sorumlu tutulacağına ilişkin notalar vermeye başlamalarından sonraydı. Tepkiler karşısında Talat Paşa mevcut uygulamaya yasal kılıf uydurma çabasına girdi ve sorumluluğu kendi üzerinden atarak hükümet meselesi haline getirdi.

Birkaç gün içerisinde sayıları 2345'e ulaşan tutuklamalarla Ermeni mebuslardan şairlere Ermeni toplumunun, deyim yerindeyse, 'beyni' hedef alındı.

Der Zor nasıl bir yerdi?

Der Zor'un yerleşime elverişsiz, çöl niteliğinde bir bölge olduğunu Osmanlı idarecileri biliyordu. Savaş öncesi Osmanlı çeşitli coğrafyalardan sürülen ya da göç eden Müslüman muhacirleri iskân etme sorunuyla karşı karşıyaydı. Muhacirlerden bir kısmının Der Zor bölgesinde iskân edilip edilemeyeceği soruşturuluyordu. Der Zor mutasarrıfı Lütfi Bey bölgenin iskâna elverişli olmadığını belirten bir rapor hazırladı. Çöl niteliğindeki bölgeler yerleşime elverişsizdi. Müslüman muhacirlerin Ege ve Trakya bölgesindeki Rum köylerine yerleştirilmesini eleştiren mebus Emanuelidi Efendi, Üsküdar'dan Basra'ya kadar boş bir sürü arazi olduğunu belirtmiş ve muhacirlerin buraya yerleştirilmesini önermişti.

Talat Paşa bu öneriyle ilişkili olarak "Bu muhacirleri dedikleri gibi oralara gönderip çöllere serpecek olsaydık oralarda cümlesi aklıktan ölecekti" diyerek iskân için ne derece uygun olduğunu itiraf etmişti. Aynı Talat Paşa 10 ay sonra Ermenilerin Der Zor'a sürülmesine bizzat karar verdi.

24 Nisan'da tutuklananlar elebaşları mıydı?

Bu iddiada sözü edilen 240 kişi, Ermeni ileri gelenlerine karşı düzenlenen bir operasyonla tutuklandı.

Birkaç gün içerisinde sayıları 2345'e ulaşan tutuklamalarla Ermeni mebuslardan şairlere Ermeni toplumunun, deyim yerindeyse, 'beyni' hedef alındı. Bu kişiler tutuklanmalarını takiben Ayaş ve Çankırı'ya sürüldü. Haklarında hiçbir yargı süreci başlatılmayan tutuklulardan 76'si öldürüldü. Bu kitlesel tutuklamaların hedefi Ermeni toplumuna yönelik imha politikasının uluslararası kamuoyuna aktarılmasını önlemektir.

Malta mahkemeleri İttihatçıları akladı mı?

Paris Barış Konferansı'nda, İngiltere'nin ısrarıyla savaş suçlularının yargılanmasına başlandı. Bazı İTC yöneticileri ve yerel idareciler, Osmanlı Devleti'nin savaşa sokulması, tehcir sırasında Ermenilerin kırıma uğratılması gibi suçlarla tutuklandı.

İngiltere Osmanlı Devleti'nin yargılamaları hakkaniyetle gerçekleştiremeyeceğini ve tutuklanan kişilerin serbest bırakılacağını düşünüyor ve bu kişilerin Osmanlı toprakları dışına çıkarılmasını istiyordu. Bu teklif müttefik güçlerce kabul görmedi, özellikle Fransa bu teklife çok sert tepki gösterdi. Bu tartışmalar sırasında, Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey idam edilip Türk milliyetçisi bir grup idamı protesto edince, İngiltere bazı tutukluların Malta'ya sürülmesine karar verdi.

İngiltere 240 kişiyi müttefiklerin kuracağı bir mahkemede savaşla ilişkili suçlardan yargılamak istiyordu; bunlardan 70'i Malta'da tutukluydu, diğerleri aranıyordu. İngiliz Başsavcılığı, Ağustos 1920'de Malta'daki tutukluları tutuklanma gerekçelerini oluşturan suç iddialarına göre üç sınıfa ayırdı:

İngiliz savaş tutsaklarına kötü davrananlar,

Sürgün, yağma ve kırım suçu işleyenler,

Mütarekeyi ihlal yoluyla siyasî suç işleyenler.

Başsavcılık, bu kişilerden sadece birinci grupta olanların kendi yargılama alanına girdiğine, diğer tutukluların müttefiklerin ortak mahkemelerince yargılanmalarına karar verdi.

İngiltere, bir yandan Malta'daki tutukluların yargılanması için müttefik devletleri ikna etmeye çalışırken, bir yandan da Anadolu'da bulunan 24 İngiliz savaş esirini kurtarmak için siyasî otoritelerle müzakere ediyordu. Ankara ile müzakereler Millî Mücadele'deki gelişmelere paralel olarak gelişti. Amaç takas yoluyla İngiliz savaş esirlerini kurtarmaktı.

Bu süreçte esirler meselesi İngiltere hükümetini iç siyasette sıkıştırmaya başlamıştı. İngiltere hükümeti Türk-Yunan Savaşı'nın Kemalistler lehine ilerlemeye başlamasıyla bütün tutsakları İngiliz esirlerine karşılık serbest bırakmaya karar verdi. 30 Ekim 1921'de 24 İngiliz esirine karşılık, bütün Malta tutsakları serbest bırakıldı.

Malta sürecinin İTC'yi uluslararası hukuk nezdinde aklayan bir anlam taşımadığı ortadadır:

Malta uluslararası bir yargılama zemini değil, İngiltere hükümetinin siyasî amaçlarla meydana getirdiği bir mekanizmadır.

Malta sürecinde başsavcılık kırım, sürgün ve yağmadan suçlanarak tutuklananlara ilişkin tek kararı bu kişilerin İngiliz mahkemelerince değil uluslararası bir mahkeme tarafından yargılanması gerektiğidir. Malta'da bu kişilere ilişkin ne dava açılmış, ne de haklarında hüküm verilmiştir.

İkinci gruptaki kişiler hukuken kırım, yağma ve sürgün suçlarından beraat etmedi; bir esir takası antlaşması uyarınca serbest bırakıldılar. ▼

JÖN TÜRKLERİN İNSANLIK SUÇLARI, OSMANLI'DA ETNİK TEMİZLİK

Taner Akçam'ın yeni kitabı, *The Young Turks' Crime Against Humanity: The Armenian Genocide and Ethnic Cleansing in Ottoman Empire* (Genç Türklerin İnsanlık Şuçları: Ermeni Soykırımı ve Osmanlı İmparatorluğunda Etnik Temizlik), Princeton University Press tarafından Amerika'da yayınlandı.

Kitabı üzerine konuşması için ABD'deki pek çok üniversiteden davet alan Akçam'dan edindiğimiz bilgiye göre, pek çok konuda bir "ilk" olma özelliğine sahip olan kitapta 600'ün üzerinde Osmanlı belgesi tanıtılıyor ve 1915 etrafındaki bazı olaylar bu belgeler ışığında yeniden anlatılıyor.

Kitap, değişik ülke arşivlerinde bulunan belgelerin de paralel bilgiler verdiğini ortaya çıkarıyor. Böylece, Osmanlı belgeleri ile Amerika ve Almanya başta olmak üzere yabancı ülke arşivlerinde var olan bilgilerin birbirleriyle çeliştikleri iddiası da sonlanlandırılıyor.

Akçam, kitapta yayınlanan Osmanlı belgelerinin ışığında 'soykırımın niçin yapıldığı' konusunda daha somut bir izah denemesi yapıyor. Bu izah denemesinin en önemli unsuru, Ermeni soykırımında yüzde 5/10 kuralının oynadığı büyük rol.

Akçam'a göre, soykırım 1913 Balkan yenilgisi ile birlikte uygulanmaya konan nüfus politikaların savaş sürecinde radikalleşmesinin bir ürünü. Yine araştırmacıya göre; bu politikalar önce Ege sahillerinde Yunanlılara karşı hayata geçirildi. Ve savaş sırasında giderek daha da radikalleşerek soykırım boyutunu aldı.

Nüfus politikalarının Ermeniler üzerinde soykırım halini almasında iki önemli unsur rol oynadı. Birincisi, 1914 Şubat ayında Rusya ile imzalanan Ermeni reform anlaşmasının varlığı; ikincisi, savaşla birlikte yaşanan toprak kayıpları ve "yok olma" korkusu. Kitap, soykırım kararının ne zaman alındığı konusunda, bugüne kadar var olan iki ayrı izah denemesinin niçin eksik olduğunu gösteriyor.

Soykırım kararı ne zaman alındı?

Akçam'ın tespit ettiği iki uç noktadan ilkinde göre, 'İttihatçılar soykırım kararını savaştan çok önce vermişlerdi. Savaş sadece daha önce alınmış bir

sorununu halletmek konusunda ciddi tedbirlerin alınmaya başlandığı şeklinde.

Kitabın önemli bir yanı da, Ermeni soykırımında bugüne kadar ihmal edilmiş ve üzerinde hiç durulmamış bazı yeni bilgi ve olguları gün ışığına çıkartıyor olması.

Bunların başında, İttihatçıların ciddi bir asimilasyon politikasına sahip oldukları geliyor. Akçam çalışmasında, yine Osmanlı belgelerine dayanarak, İttihatçıların asimilasyon politikasının üç önemli ayağın olduğunu gösteriyor:

- Yüzde 5/10 sınırını geçmeyecek tarzda, Ermenilerin din değiştirmelerine müsaade etmek.
- Ermeni kız ve erkek çocuklarını zorla Müslümanlaştırarak ve evlendirerek asimile etmek.
- Geçici bir süre için bile olsa, Suriye'de sınırlı bir iskân politikası uygulamak.

Akçam, kitabında bu sınırlı iskân politikasının niçin ve nasıl uygulandığı ve sonra yüzde 5/10 ilkesine uygun olarak nasıl ortadan kaldırıldığını yine Osmanlı belgelerine dayanarak anlatıyor.

Akçam'ın yorumuna göre, soykırımında asimilasyonun oynadığı ana rolün görülmemesinin esas nedeni, 1948 Soykırım Sözleşmesi'ne

yüklenen anlam ve özellikle Yahudi Soykırımı'nın etkisi.

Akçam'ın bu yorumuna göre,

- 1948 sonrası, her sosyal olaya, soykırım tanımına uyuyor mu uymuyor mu diye yaklaşıldı. Uymadığı düşünülen kısımlar atıldı, uyduğu düşünülen kısımlar abartıldı. Böylece, kitlesel katliam bir sosyal süreç olarak ele alınamaz oldu.
- Yahudi soykırımı, üzerinde en çok çalışılan ve en fazla kabul gören 'soykırım' olması nedeniyle, ilginç bir anlayışın gelişmesine de kaynaklık etti. Buna göre, eğer herhangi bir soykırım Yahudi örneğine uymuyorsa, soykırım sayılmamaya başlandı. Bu nedenle de araştırmacılar, kendi ilgilendikleri kitlesel katliamın soykırım olduğunu ispat edebilmek için onu mümkün olduğu kadar Yahudi soykırımına benzetmeye çalıştılar.

Akçam, Ermeni soykırım çalışmalarının da bu hastalıklardan muzdarip olduğunu iddia ediyor.

Bu kitap, Akçam'ın 2008 yılında İletişim Yayınları'ndan çıkan Ermeni Meselesi Hallolunmuştur adlı çalışmasının önemli bir bölümünü de kapsayan şekilde yazar tarafından yeniden kaleme alınmış. ▼

Taner Akçam'la konuşarak hazırlanan bu yazının ilk şekli sesonline.net'te yayımlanmıştır.

VASUL STRUMA YA DA İNSANLIĞIN İFLASI

Struma yolcuları, toptan ölüme mahkûm edilmiş, Avrupa kıtasında yaşama şanslarını yitirmiş, çoğu Romanyalı Yahudi mültecilerden oluşuyordu.

Doğan Akhanlı

Struma Vapuru 12 Aralık 1942 Cuma günü Romanya'nın Köstence limanından demir aldığı anda, Alman ordusu Avrupa'nın neredeyse tamamını ele geçirmiş, kuzeyde Leningrad'ı kuşatmış, Moskova varoşlarında durdurulmuştu. Amerika bir gün önce savaşa girmiş, Nazilerin Ultra-Soykırım planı çoktan uygulanmaya başlamıştı. Yüz bine yakın engelli-özürlü 1939 Eylül'ünde gaz odalarında imhanın ilk kurbanları olmuş, 1941 Eylül'ünde Kiev şehrine yakın Babi Yar'da 33.711 kişi kurşuna dizilirken, Auschwitz'te mavi asit de denilen Zyklon B gazı 900 Kızıl Ordu savaş esiri üzerinde denenmiş, Ekim ortalarında Almanya ve Avusturya'dan Yahudi, Roman-Sintilerin toplama ve imha kamplarına sürgünü başlamıştı.

İşte Struma yolcuları, toptan ölüme mahkûm edilmiş, Avrupa kıtasında

yaşama şanslarını yitirmiş, çoğu Romanyalı Yahudi mültecilerden oluşuyordu. Romanya'da yürürlüğe giren ırkçı yasaların Yahudilerin hayatını çekilmez hale getirdiği 1941 yılında, Eylül ayından itibaren Bükreş'te "Vasul Struma" başlıklı ilanlar yayınlanmaya başlandı. Biletler iki yüz bin ley tutuyordu. Yüz ila yüz elli yolcu kapasiteli vapur için 800'e yakın bilet satıldı. Vapurun armatörü Pandelis, Filistin'e giriş vizelerinin İstanbul'da dağıtacağını bildirdi. Bükreş'ten Köstence'ye trenle sevk edildiler. Trenden inmelerine izin verilmedi. Üç gün bekletildiler. Trenden tek tek indirilip soyunmaya zorlandılar. Evlilik yüzükleri hariç bütün değerli eşyalarına el konuldu. Yanlarına yirmi kilodan fazla eşya almalarına izin verilmedi.

Struma vapurunun motorları demir aldıktan kırk dakika sonra durdu ve 13 Aralık Cumartesi günü sabahın erken saatlerine kadar vapur açık

denizde sürüklendi. Yanaşan bir römorkun motorları tamir eden makhinisti bir torbanın içine konulmuş iki yüz elli evlilik yüzüğüyle vapurdan ayrıldı.

Struma İstanbul'da

İstanbul'a 15 Aralık'ta ulaşan ve limana yanaşmasına izin verilmeyen vapur, motorları yeniden arızalanınca römorkla Sarayburnu açıklarına çekildi. İngiltere'nin Newcastle tersanelerinde 1867 yılında inşa edilen, 46 metre uzunluğunda, alt yapısı sac, gövdesi ahşap, sahibi Yunan, mürettebatı Bulgar, bandırası Panama olan Struma vapurunda mürettebat hariç, 103 çocuk, 269 kadın ve 406 erkek vardı.

Uzun bir bekleyiş başladı. Vapur, mültecileri kurtuluşa taşıyan bir nesne olmaktan çıkıp yüzen bir gettoya dönüştü. Türk hücumbotları tarafından kuşatılmış, sarı bayrak çekilerek karantinaya alınmıştı. Struma'ya

yaklaşabilmek, Struma'dan kaçıp kurtulabilmek mümkün görünmüyordu. Yine de, 16 yaşındaki Jakop Mandel ile David Lazarescu adlı gençler, gece karanlığında kuşatmayı yarmayı, Boğaz'ın buz gibi sularına dayanmayı ve akıntıyı kulaçlarıyla yenmeyi başardı. İnzibatlar tarafından yakalanıp yeniden gemiye getirildiklerinde, biri kemersiz, diğeri gömleksizdi. Kemer karşılığında, iki kartpostal edinmişler, gömlek karşılığında, çorba ve pırzola yemişlerdi. Onları yakalayan inzibatlar tarafından postaya verilecek olan kartpostalların annelerinin eline geçtiğini hiç bir zaman öğrenemeyeceklerdi.

Filistine kaçışı örgütleyen Siyonist teşkilatların çok sayıda militanı Struma yolcularını kurtarmak için İstanbul'a akın etti. Aralarında yıllar sonra Kudüs Belediye Başkanı olan Viyanalı Teddy Kollek de vardı. Onuncu gün, İstanbul Musevi Cemati liderlerinden Polonya göçmeni Simon Brod'a, iye, ilaç ve 30 ekmekle güverteye çıkma izni verildi. Simon Brod, "Ümitlerinizi yitirmeyin, sabırlı olun" diyerek teselli etti onları. Birleşik Amerikan Yahudi Dağıtım Komitesi'nin Hahambaşılığı on bin dolar bağışta bulunduğu, "Lilly-Ayala" adı verilen bir yat alındığı, İspanya, Arjantin ve Portekiz'le görüşmelere başlandığı ve eğer tarafsız bir devlet Lilly-Ayala'nın kendi bayrağı altında seyretmesine razı olursa, ertesi gün yola çıkabilecekleri şeklinde ümit verici haberler de yayıldı.

"Wannsee Protokolü"

Struma'nın Sarayburnu açıklarında bekletildiği otuz sekizinci gün, 20 Ocak 1942'de, Nazilerin "Nihai Çözüm" planı, Berlin yakınlarındaki Wannsee Gölü kıyısında bakanlık müsteşarlarıyla düzenlenen konferansta ele alındı. Tarihe "Wannsee Protokolü" olarak geçen konferans tutanağında, Avrupa'nın değişik ülkelerinde yaşayan 11 milyon Yahudi'nin imhası için her türlü gayretin sarf edileceği resmîleştirildi. Kudüs'te 1962 yılında

Struma Anıtı

yargılanarak asılan Adolf Eichmann tarafından tutulan ve 1947’de Dışişleri Bakanlığı’nın dosyaları arasında bulunan tutanağın altıncı sayfası Yahudilerin Avrupa’da yaşadıkları ülkelere göre nüfus dağılımının yer aldığı listeye ayrılmıştı. Arnavutluk’ta yaşayan 200 Yahudi unutulmamış, Türkiye’nin Avrupa yakasındaki 55.500 Yahudi de imha planı kapsamına alınmıştı.

Struma’ya ulaşan iyimser haberler giderek azaldı. Motorları çalışmayan Struma’nın, Kasımpaşa tersanesinde kızağa alınması reddedildi. Türkiye Başbakanı, “Başka milletlerin, hele Almanların istemedikleri milleti biz ne yapalım” şeklinde demeçler verdi. Yolcuların yatak çarşaflarına yazıp küpeşteye astığı Fransızca “S.O.S.”, “Kurtarın bizi!” imdat çağrılarının yararı olmadı. “Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti! Bizleri Kurtarın!” yazılı çarşaf da işe yaramadı. Durumu sadece Türk yetkililerinin değil, mültecilerin Filistin’e ulaşmasını istemeyen İngiltere’nin tutumu da zorlaştırıyordu. Öyle bir yalnızlık ve nefret çemberinin içine düşmüşlerdi ki, kimse onların hiçbir yere ulaşmasını istemiyordu. Boğaz’ın ortasında kalakalmışlardı...

Sarayburnu açıklarında 71 gün boyunca soğuğa, açlığa, dizanteriye karşı direnen yolculardan sadece, Vehbi Koç’un girişimleriyle Mobil şirketi Romanya Genel Müdürü Martin Segall ile eşi ve çocuğuna karaya çıkma izni verildi. Filistine vizeleleri olan, Theodor Benjamin Brettschneider, Emanuel Ghafner, David Israel, Tiwia Franck, Emanuel ve Eduard Ludovic’e, hamile olan Medea Salamovitz’e de karaya çıkma izni verildi. Medea Salamovitz, Balat’taki Or Ahayim hastanesine kaldırıldı. Nişanlısına karaya çıkış izni verilmedi. Bu arada İngiltere’nin 14 yaşından küçükler Filistin’e gitme izni vermesi de Türkiye tarafından reddedildi.

SC 213 denizaltısı

Bir Türk römorku 23 Şubat 1942 günü vapura yaklaştı. Öğle sularında da iki polis kayıkla gelip güverteye çıktı. Polislerden biri geminin dezenfekte edilceğini ileri sürerek kaptanın demir toplamasını istedi. Diğer polis yolcuların kulağına “Sizi Karadeniz’e götürecekler” diye fısıldadı. Önce sessizlik, sonra taşkınlık belirtileri görüldü, her ağızdan bir ses çıkmaya başladı. İki polis protesto sesleri arasında vapurdan ayrıldı. Çok geçmedi, seksen kişiyle geri döndüler: Silahlı ve sopalıydılar. Struma yolcuları çok direnemedi.

Struma, insanlığın iflas ettiği olaylardan biridir. Haklarında Nazilerin yok etme kararı verdiği bir gruba karşı gösterilen vurdumduymazlık, mültecilere karşı gösterilen ilgisizlik ve nefret, hemen her ülkeyi kirletmiştir.

Direnış kırıldıktan sonra çapasız, dümensiz, motorsuz vapur Karadeniz yönüne doğru çekildi. Sakin bir geceydi. Kimse konuşmuyor, çocuklar ağlamıyordu. Yön burnu açıklarında palamarları çözen çekici römork uzaklaştıktan sonra, Struma vapuru, sabaha karşı, Kaptan Dimitri Mihailovitch Dantjko’nun yönetimindeki SC 213 Sovyet denizaltısının atış menziline girdi.

Vapurdan hayatta kalan son kişi olan David Stoliar, 24 Şubat 1942 gününü Kaptan Lazar’ın “Torpill”, Grigori Buchspan adlı yolcunun “Mayın!” diye bağırdığını, infilakı, havaya savrulan çocukları, kadınları, erkekleri, portakal sandıklarını, kemani, akordeonu ve yanık süt tozu kokusunu unutmadı. Vapurun alev topuna dönüp hemen battığını, soğuk sulara savrulan çocukların hemen boğulduğunu, kendisi ve Kaptan Lazar’ın su yüzünde kalmış kaptan köşkünün kapısına tutunduğunu, donmamak, uyumamak için birbirlerini tokatladıklarını unutmadı. Kaptan Lazar’ın da sabaha karşı sulara gömüldüğünü, kendisinin çakıyla intihara kalktığını, parmakları donduğu için bileklerini kesemediğini de unutmadı.

Şile yönünden bir balıkçı teknesinin yaklaştığını gördü sonra. Ona iki gün boyunca bakan balıkçılar Emniyet’i haberdar etti. Polisler Davit Stoliar’ı teslim alıp önce Şile köyüne, sonra Üsküdar karakoluna, sonra Haydarpaşa Hastanesi’ne, sonra da Emniyet Müdürlüğü’ne götürdü. Üç hafta boyunca sorguya çekildi. 704 sabıka sicil numarası altında fotoğraflandı. Emniyet amiri, deniz fırtınalı olduğundan kurtarma gemilerinin gönderilemediğini söyledi. Davit

Stoliar, “Ama deniz karanlık, ıssız ve sakindi” diye itiraz etti. Emniyet amiri sinirlendi. “Ne dediğimi biliyorum, çenenin kapa!” diye susturdu. Onu Emniyet’in elinden kurtaran Simon Brod, “Struma’dan sağ kurtulmanın bir mucize, ancak bu facianın tek tanığı olarak resmî makamların elinden sağ kurtulmanın daha da büyük bir mucize” olduğunu söyledi.

Türkiye’yi aklama çabası

Türkiye tarihinin yüz kızartıcı sayfalarından biridir Struma. Türkiye’de Struma hakkındaki tek kapsamlı araştırma Prof. Çetin Yetkin’e aittir. Ancak bu, bilimsel bir araştırmanın en basit özelliklerinden yoksun, özensiz bir çalışmadır. Öyle ki, Yetkin asıl kaynak olarak zikrettiği Maria Arsena’nın kim olduğundan bile habersizdir. Romanyalı bir yazar olan Maria Arsena, Çetin Yetkin’in “Yolcular” bölümünde hakkında ayrıntılı bilgi verdiği Arthur Leibovici’nin ta kendisidir. Yetkin, kitabının arkasında yer verdiği yolcuların listesine göz atsa, Basa ve Salomon Leibovici’nin adlarını görür ve karısı Maria Arsena mahlasıyla eserlerini yazan Arthur Leibovici’nin Struma gemisine olan ilgisinin, gemide hayatlarını yitiren akrabalarından kaynaklandığını anlardı. Olayı doğru dürüst inceleme, açıklama yerine, propaganda ve Türkiye’yi aklama çabası asıl amaç olunca, kaynakları karşılaştırma, ayrıntılarla ilgilenme, olay mağdurlarına saygılı yaklaşım gibi bir araştırmacıda olması gereken etik değerler de önemini yitiriyor ve Yetkin’in yaptığı gibi, patlamadan sağ kurtulan Davit Stoliar adlı gencin İngiliz İstihbaratı’nın ajanı olduğu ve gemiyi bombaladığı iddiası

ileri sürülebiliyor.

Hatta Struma trajedisi antisemit gezeliğe şöyle de malzeme yapılabiliyor: “Zaten böyle bir kazadan sadece bir tek yolcunun kurtulmuş olması denizcilik prensiplerine uyan bir şey değildi... Bölgedeki başka gemi ve teknelerin kurtardığı Yahudiler olmaz mıydı? Konunun uzmanları bunun mümkün olduğunu söylüyordu. Bu Yahudiler o dönemin koşulları içinde Türkiye’de saklanmış olabilir. İşte bu Yahudilerin yanlarındaki altın ve mücevherlerle Türkiye’de iş yaptıkları ve o dönemin ünlü iş adamlarıyla ortaklıklar kurdukları söylenegeler.”

Struma, insanlığın iflas ettiği olaylardan biridir. Haklarında Nazilerin yok etme kararı verdiği bir gruba karşı gösterilen vurdumduymazlık, mültecilere karşı gösterilen ilgisizlik ve nefret, hemen her ülkeyi kirletmiştir. Tarafsız bir ülke olan Türkiye, başka olaylarda olduğu gibi bu olaydaki sorumluluğunu da üstlenmekten kaçınmış olmasına rağmen, Naziler döneminde Türkiye’ye sığınma imkânı bulan Alman ve Yahudi aydınları kanıt gösterilerek, Türkiye’nin Yahudilere tarih boyunca kucak açtığı tekrarlanır. Ama 1934 Trakya olayları, “Vatandaş Türkçe konuş” kampanyaları, soykırımın doruğa ulaştığı 1942’de çıkarılan Varlık Vergisi, Türkiye’nin 2. Dünya Savaşı yıllarında Avrupa’da yaşayan kendi vatandaşlarını korumadığı, bu yüzden 3000’i aşkın vatandaşının Nazilerin temerküz kamplarında can verdiği ve savaştan sonra Yahudilerin yüzde 80’inin Türkiye’yi terk ettiği hatırlanmak istenmez. ▼

BİZDEN SONRA GELENLER BİLSİN DİYE...

Atila Dirim

“Bu satırları bulan sen, lütfen her yeri iyice ara, toprağın her santimetre karesini elden geçir. Burada daha yüzlerce belge saklı. Kimi bana ait, kimi başkalarına. Ama hepsi de burada gerçekte neler yaşandığını gözler önüne seriyor. Bizden sonra gelecek olan, katledilen milyonlarca insanın varlığını bilsin diye...”

Bu satırların yazarı Salmen Gradowski, dünyanın en talihsiz insanların biriydi. Aslında sıradan bir insandı. Polonya’nın Suwalki şehrinde yaşayan bir Yahudi’ydi. Babasının dükkânında çalışıyordu. Hayat güzel, işler tıkrındaydı. Nereden bilebilirdi ki, bir süre sonra dünyanın en talihsiz insanların biri olacağına?

Auschwitz-Birkenau cehennemi

Bilemezdi, çünkü Nazi Almanyası Türkiye’den ithal ettiği tonlarca kromdan imal ettiği ağır silahlarıyla Polonya’yı bir gece içinde basıvermişti. Polonyalı süvariler yalın kılıç Nazi tanklarının karşısına çıkmış, ama bu kahramanca direniş doğal olarak hiçbir işe yaramamıştı. Polonya’yı birkaç günde işgal eden Naziler, burada hızla toplama kampları kurdular. Gradowski ailesi, 8 Kasım 1942 günü Auschwitz-Birkenau kampına götürüldü. Aile aynı gün gaz odalarında katledildi. Salmen hariç.

Salmen Gradowski hayatta kalmıştı, çünkü Naziler onu ‘Özel Birlik’ üyesi olmaya uygun görmüşlerdi. Özel Birlik, Yahudi tutsaklardan oluşan bir tür kamp polisiydi. Kampın esas yöneticisi olan SS kuvvetlerine bağlı

olarak çalışıyorlardı. Elbette silahları yoktu. Kampın düzeninden ve iyi işleyişinden sorumluydular. En küçük bir asayiş bozukluğu, düzensizlik, itaatsizlik, tutsakların ve Özel Birlik mensuplarının ağır bir şekilde cezalandırılmasına neden oluyordu.

Her şeye rağmen bu yapının içinde olmak, belirli avantajlar sağlıyordu. Barınma, beslenme gibi ihtiyaçlar diğer tutsaklara kıyasla biraz daha iyiceydi. Özel Birlik üyeleri kamp içinde çeşitli yerlere gidebiliyor, diğer tutsaklarla ilişki kurabiliyor, hatta Alman askerleriyle bile – bir toplama kampında ne kadar iyi olabilirse o kadar - iyi ilişkiler geliştirebiliyordu.

Şişe postası

Auschwitz-Birkenau kampına alınmasından on altı ay sonra, Salmen Almanların güvenini kazanmayı başardı. Bunun sonucunda, kâğıt ve kalem temin ettiğini ve yaşadıklarını yazabilecek kadar boş vakit bile bulunduğunu biliyoruz. Biliyoruz, çünkü Salmen yazdıklarını bir şişeye ve bir konserve kutusuna koymuş, iki ayrı yerde toprağa gömmüştü. Şişe ve konserve kutusu, iki ayrı tarihte iki ayrı kişi tarafından bulundu, yıllar sonra tesadüf eseri bir araya getirildi ve bize bir trajedinin canlı tarihini aktardı.

Salmen’in anlattıkları aslen kendisiyle ve Theresienstadt tutsaklarının gaz odasında öldürülmesiyle ilgiliydi. Theresienstadt bir toplama kampıydı; ama görünüş itibarıyla sıradan bir yerleşimden farkı yoktu. Güzel, derli toplu evler, temiz, bakımlı insanlar, sıradan bir hayat... Dışarıdan böyle görülen Theresienstadt, Naziler tarafından dünyayı kandırmak amacıyla

kurulmuş bir yalandı. Savaşın akışının 1943’te değişmeye başlamasıyla birlikte Theresienstadt Yahudileri de Auschwitz-Birkenau’a gönderilerek gaz odalarında katledildi.

Salmen, Yahudi kadınların gaz odalarında nasıl katledildiklerini ayrıntılarıyla anlatır. SS’ler Yahudileri bir çalışma kampına göndereceklerini anlatarak, direnmelerine fırsat vermeden ölüme göndermeye çalışır. Kullandıkları taktikler başarılı olur; Auschwitz-Birkenau’un gaz odalarına gelindiğinde artık iş isten geçmiştir. Kadın ve çocuklar bir odaya toplanır ve soyunmaları emredilir. Emirlerin uygulanmasını sağlayan Yahudi Özel Birliği üyeleri arasında Salmen Gradowski de bulunmaktadır.

Theresienstadtlı kadınlar, Nazilere derhal teslim olmaz. İçlerinden hiçbirisi hayatının bağışlanması için yalvarmaz. Anneler, kollarındaki çocukları öperek ölüme gider. Sarhoş SS askerleri, küfür ve yumruk savurarak kadınlara daha hızlı soyunmalarını emreder. Uzun saç örgülü, on iki yaşındaki bir kızın annesi SS’lere lanetler savurur; bir kadın SS’in suratına tükürür. Kızlardan biri soyunmayı reddeder ve diğerlerine direniş çağrısı yapar. SS’ler onu oracıkta vurup öldürür. Böylece gaz odaları yavaş yavaş dolmaya başlar.

Ama gaz odalarından yükselen ses korku çığlıkları değildir. Odalardan marşlar yükselir: Önce *Hatikwa*, ardından Çekoslovakya millî marşı. SS subaylarını asıl dehşete düşüren, gaz odalarından yükselen Enternasyonal’in melodisi olur. Bu bir uyardır sanki, SS’lere yaklaşan sonlarını hissettirir...

Direniş, isyan, ölüm

Cehennemin içinde ikinci bir cehennem hayatı yaşayan Özel Birlik üyeleri, 7 Ekim 1944’de silahlı bir isyan hareketi başlatır. Kamptaki kadınlar, zorla çalıştırıldıkları bir silah fabrikasından patlayıcı ve silah çalmayı başarmışlardır. Aralarında Salmen Gradowski’nin de bulunduğu Özel Birlik üyeleri, patlayıcıyla Krematoryum IV’ü kısmen havaya uçurmayı başarır. Sonra tel örgüleri parçalayıp 250 kadar tutsağın kaçmasını sağlarlar. Ne var ki isyan kısa sürede bastırılır. Kaçan tutsakların hepsi yakalanıp öldürülür.

Salmen Gradowski de ölenler arasındadır. Bir direnişçi, bir kahraman olarak ölür; üstelik yaşananları bilmemiz, yaşananların bir daha yaşanmasına izin vermememiz için bizi uyarmayı ihmal etmeden...

Gradowski’nin yazdıklarından:

“Her defasında iki ceset koyuyorlar yan yana. İki insan, iki dünya. İnsanlığın içinde kendilerine yer edinmişlerdi, yaşıyorlardı, çalışıyorlardı, üretiyorlardı, varlardı. Dünya için bir şeyler yapıyor, bu büyük binaya bir tuğla koyuyor, dünya ve gelecek için bir ilmek daha atıyorlardı. İşte, sadece yirmi dakika sonra, onlardan geriye iz bile kalmayacak.”

“Büyük, özgür dünya günün birinde bu alevleri fark edecek mi? Sen, ey insan, günün birinde bir akşam bir yerde durup, bakışlarını bu alevlerin aydınlattığı koyu mavi gökyüzüne çevirecek misin? Sen, ey özgür insan, bil ki, bu hiç durmadan insanları yakıp kül eden cehennem ateşidir...” ▼

de vita fabula narratur: DİRİM BİRLİĞİNİN UÇSUZ BUCAKSIZ HİKÂYESİ

Uçsuz bucaksız bir büyük hikâye var ki, yıllarca okunsa tadına doyum olmaz. Sürekli dönüşen, değişen, değişmezse var kalamayan, ölüp ölüp dirilen canlıların milyonlarca yıllık harikulade hikâyesidir bu.

Mustafa Arslantunali

Hikâyelere bayılırız. Bizler de hikâyelerden yapılmışızdır çünkü. Benlik dediğimiz şey, bir bakıma kendimize dair kurmacalardan, kurgulardan, anlatılardan oluşur. Uzun kış gecelerinde anlatılan masallara, dilden dile dolaşan destanlara, romanlara, öykülere, filmlere, dizi filmlere, ve daha önemlisi dedikodulara, söylentilere, komplo teorilerine... düşkünlüğümüz hep bundandır. Kendine şanlı geçmişler, kanlı mezalimler, altın çağlar uyduran ulus devletler gibi, bu anlatıyı gerçeklikle çarpıştırma çarpıştırma, hikâyeyi her seferinde değiştire değiştire yaşar gideriz – çarpışmalar, değiştirmeler sancılı olsa da, kimi zaman hakikatle hikâye bambaşka yerlere savrulsa da...

En küçüğünden en büyüğüne, bütün hikâyeler eninde sonunda gerçekliğin mihenk taşına vurulur. Adem’le Havva’nın torunları olduğunuza, dedelerinizin Orta Asya’dan geldiğine, okumayı bir türlü sökmemeyen çocuğunuzun üstün zekâsına, süpermen kıyafeti giymeksizin uçabileceğinize inanmakta ısrar ederseniz siz bilirsiniz, ama yaşamının daha az şizofrenik yolları da vardır.

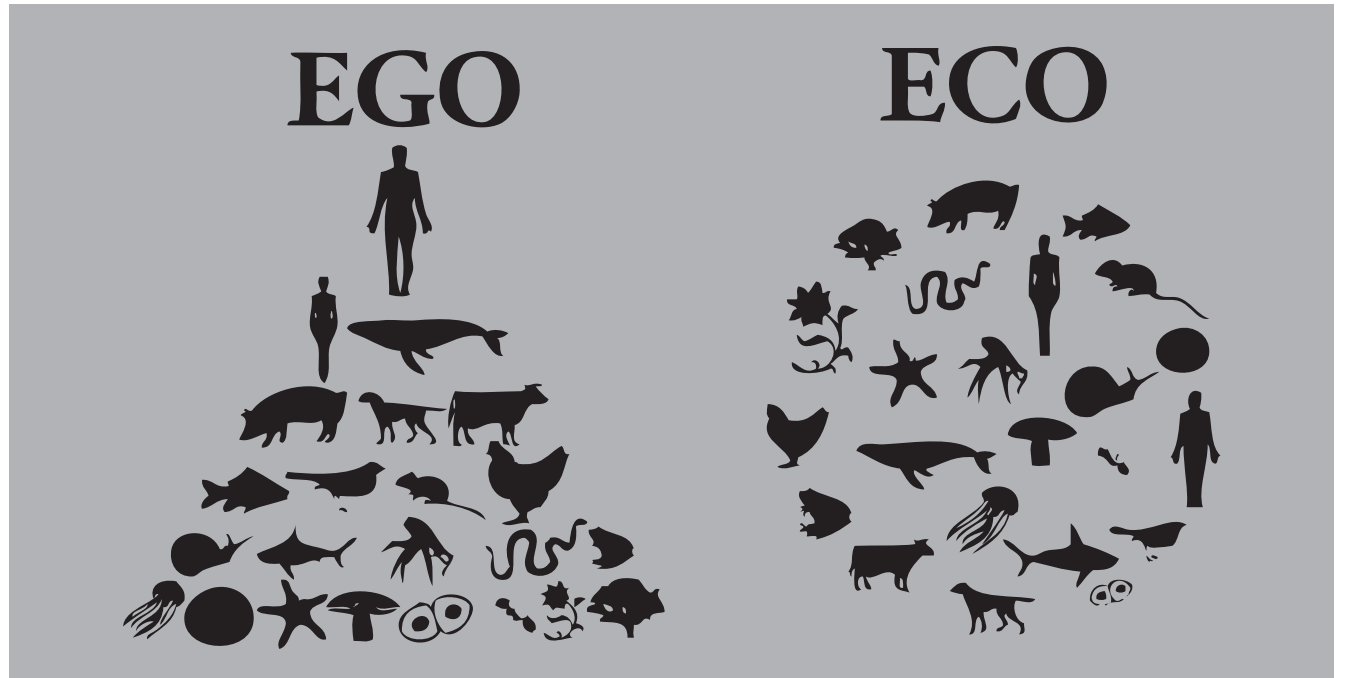
Evrimin Işığı

Hemen Her Şeyin Kısa Tarihi’nde Bill Bryson, Büyük Patlama’dan bu yana evrenin hikâyesini eğlenceli bir şekilde anlatır. Burada “hemen her şey” –sanırım ünlü fizikçi Richard Feynman’ın bir yazısına atfen– fizik, kimya ve jeoloji, ama en çok da fiziktir. İşte bu hemen her şeyin dışında kalan uçsuz bucaksız bir büyük hikâye var ki, yıllarca okunsa tadına doyum olmaz. Sürekli dönüşen, değişen, değişmezse var kalamayan, ölüp ölüp dirilen canlıların milyonlarca yıllık harikulade hikâyesidir bu. Üstelik sayısız küçük hikâye barındırır içinde.

Tek bir anahtar sözcük, bu devasa hikâyeye anlamlı bir çerçeve –dolaşısıyla da lezzet– katar: Evrim. Ünlü biyolog Theodosius Dobzhansky’nin ünlü makalesinin başlığında

özetlendiği gibi: “Evrimin Işığı Olmaksızın Biyolojide Hiçbir Şeyin Anlamı Yoktur”. İşte, bu ışık doğa tarihinin üzerine düştüğünde şekillenir *hepimizin* harikulade hikâyesi.

Bu hikâyeyi başka ağızlardan, başka başka taraflarıyla bıkmadan okuyabilirsiniz. Yeni bir şeyler öğrenmek de güzeldir elbet; ama işin en zevkli kısmı her okuduğunuzla, her

ÇIKAN KISMIN ÖZETİ

Aslında çok yalın bir senaryodur söz konusu olan: Olaylar, dünya gezegeninde geçmektedir ve gezegenin üzerindeki canlılar, varlıklarını sürdürmekten başka gayeleri olmayan, kendi halinde varlıklardır. Bu gezegende çevre boyuna, durmaksızın değiştiği için, değişen çevreye ayak uyduramayan tipler yok olmakta, bu doğal eleme işleminden kurtulanlar yaşayabilmektedir. Hepsisi hısım akraba olmakla birlikte, yaşamın ve çevrenin çeşitliliğine ayak uydurmaya karar vermiş ve çeşitlenmişlerdir. Derken çeşitliliği garanti altına almak için bu canlılardan bazıları eşeyli üremeyi, yani cinselliği keşfeder ve olaylar hızla gelişir...

Hadi evrilelim!

İşte bu olmadı. Şaka yollu bile olsa, yaşamın tarihi söz konusu olduğunda, bilinçli seçimlerden, keşiflerden, öznelerden, kararlardan söz etmek doğru değil. İnsanlar, bitkiler ve hayvanlar evrilmeye çalışmaz, zaten tek tek bireyler evrilmez, türlerdir evrilen.

Herhangi bir iradenin tasarladığı bir evrim planı filan yoktur, kurdu kuşu insanı, hepimizin tek yaptığı, yaşamak, hayatta kalmaya çalışmaktır. İşte bu süreçte, çevresine uyum sağlayamayan canlı elenir ve soyunu ileriki kuşaklara bırakamaz. Bütün bu işler nasıl olup biter, hayatın dönüşümleri hangi mekanizmalarla gerçekleşir, evrim teorisi bu sorulara cevap arar.

Onun içindir ki, mesela “canlıların cinselliği keşfetmesi” gibi yanlış bir tabirde anlatılan olgu için biyologlar bir dizi varsayımda bulunur, bu varsayımları deneylere tabi tutarlar: Kendini klonlamak ya da kendi kendini dölleyerek üremek yerine pek çok canlı eşeyli üreme yani seks yoluyla üremek gibi son derece zahmetli (bu bağlamda üremenin ödülü olan haz bile enerji israfı!) bir yolu seçmişse, bu yolun sunduğu bir seçim avantajı olmalıdır. Peki acaba, eşeyli üreme parazitlere ve hastalıklara karşı direnç sağladığı ve genetik çeşitliliğe yol açtığı için mi? Tekrar bir parantez: (Canlılar, ilerideki doğal seçim avantajını önceden görerek eşeylenmeye başlamış değillerdir, eşeyli üreyenler bu avantajla çoğalırlar sadece.)

öğrendiğinizle kafanızdaki o büyük hikâyenin bir parçacık değişmesidir. Değme polisiyelerde rastlayamayacağınız girift bulmacalar çözüldükçe çözüm için yeni bir varsayım ortaya atıldıkça, gazetelerdeki her yeni buluntu haberiyle, hikâyenin *kendisi* de değişmektedir bir yandan: Güney Afrika'daki bir mağaranın derinliklerinde bulunan yanmış kemikler, ateşin kullanım tarihini ansızın yarım milyon yıl öne çekebilir örneğin.

Senaryoların sonu yoktur, her birinin eksikliği gediği de boldur, zaman zaman bazı parçaların yeniden yazıldığı, artık başka bir ışık altında okunmaya ihtiyaç duyduğu çok olur. Aralardaki boşluklar tamamlanmak, hayal gücünü harekete geçirmek için birebirdir. Bir yazarın kurduğu polisiye entrika içinde ilerlerken duyduğunuz hazzı bu hikâye size fazlasıyla tattırır, bir farkla ki bulmacaların bazılarının –henüz– çözümü yoktur, ve hiçbir şey saf kurmaca değildir.

Evrin kuramcıları, biyologlar, paleontologlar, kısacası bilimciler sürekli tartışır. Ama kendilerine yaratılışçı ya da akıllı tasarımcı adını veren evrim karşıtlarının sandığı gibi, evrimin var olup olmadığını değil, işleyiş mekanizmalarını, hızını, sürekli mi kesintili mi olduğunu... tartışır. Ya da, yazacağı kısa bir yazıyı geciktirip duranların, sınava son gece çalışan öğrencilerin bolluğu karşısında, bu tutumun evrimsel kökenleri olup olmadığını. Ya da, adet kanaması sırasında kadınların koku kaybına uğramasını, gereksiz feromon alışverişinin devre dışı bırakılması ile açıklayıp açıklayamayacaklarını...

Soruların, varsayımların hepsi sınılanabilir. Bilim dediğimiz şey, doğru soruları sorabilecek bir çerçeve sunar bize, bir de bu sorulara verdiğimiz yanıtları sınavacak yöntemler bütünü. Dolayısıyla, bokböceklerinin neden yavrularını yediğine, insanların öteki primatların aksine neden tüysüz olduğuna, AIDS virüsünün nasıl dönüşüm geçirdiğine... dair evrim kuramının her zaman söyleyecek bir şeyi vardır. Bugüne bakışınızı da değiştiren, önceden anlamsız görünen olguları kavrayıvermenizi sağlayan o büyük hikâye, uçsuz bucaksız olduğu kadar kavranması güç ve benzersizdir: Küçük gruplar içindeki entrikalara uyarlanmış primat zihinlerimizin ereksellik, ilerleme, nedensellik, gelişme, insanbiçimcilik gibi temel nosyonlarına tamamen yabancı, tesadüfî bir dünya çizer.

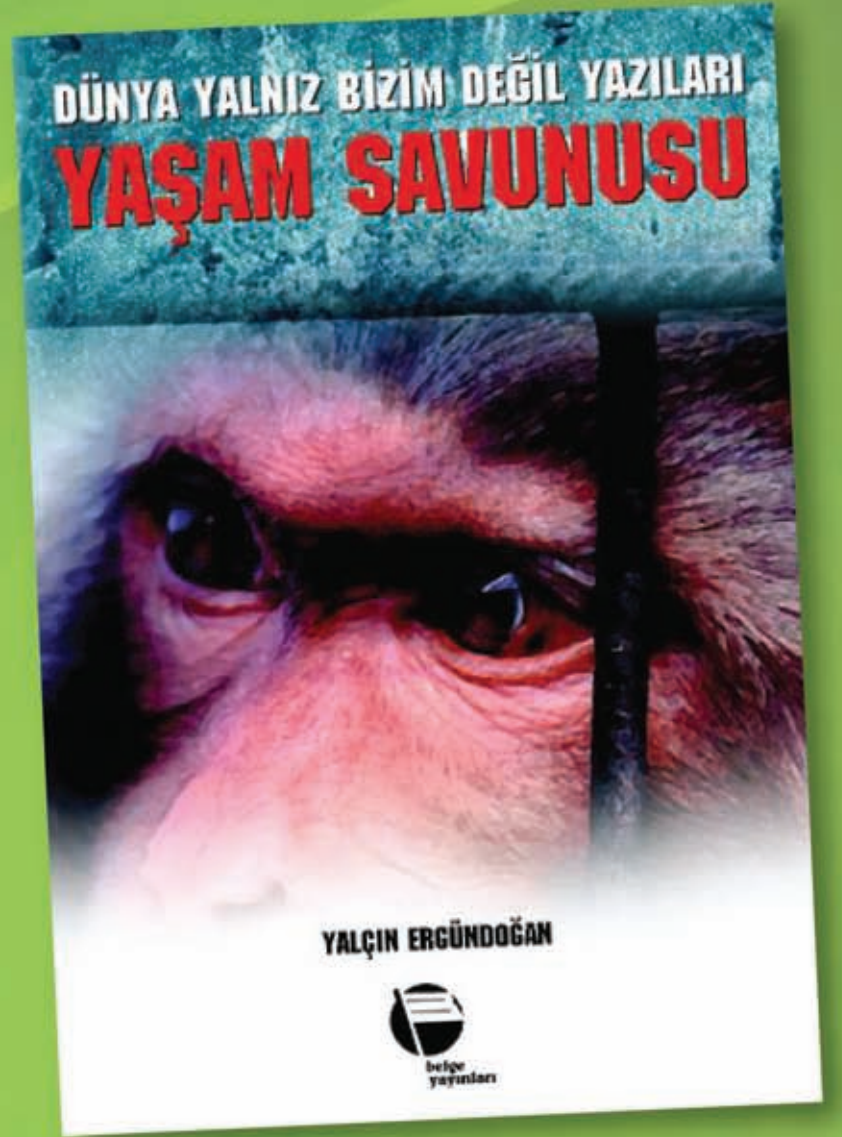
Yaratılışçılara karşı evrimin savunulması, akıllı tasarım denen çakma teorisinin çürütülmesi gibi lüzumundan

fazla gürültü koparan nihayetsiz tartışmalar, bütün bu resimdeki en az ilginç şeylerden biri olmakla birlikte, hikâyemizin başka gözlerle okunmasına imkân verir. Dobzhansky gibi evrimciler evrim ile dinin çatışmak zorunda olmadığını savunurken, Richard Dawkins gibileri sadece yaratılışçılığa değil, dinî inancın kendisine de savaş açmışlardır. Öte yandan Stephen Jay Gould ise din ile bilimi “ayrı hükümler alanları” olarak tanımlayıp din ile evrim işlerini birbirinden ayırmıştır.

Evet, hikâye dediğimiz şeyin kendisini konu edinen, böylelikle kimi zaman tadına doyumaz, kimi zamansa kupkuru ve sıkıcı ürünler veren modern edebiyatın anlatıcılarından daha çoktur bu hikâyenin anlatıcıları... Kimisi üslupçudur, kimisi polemikçi, kimi sadece bilimcileri herkesin anlayacağı dile çevirmekle yetinir, kimi zaten teorisyendir. Genetik, sosyobiyojoloji, evrimsel psikoloji, insan doğası... Bilimsel veriler üzerinden yürüyen, ama anında bilimin dışına taşan tartışmalar. Her anlatıcı, tabiatıyla *kendine göre* anlatır bize doğa tarihini; kendi hikâyesini, başka hikâyeleri araya sıkıştırır, bunları ayıklamak, sınamadan geçemeyenleri, yakıştırmaları sahnenin dışına atmak, bilimin işidir: Darwin'in döneminde canlılar piramidinin tepesine insanı yerleştiren ilerlemeci yorum hakimdi, sosyal Darwinizm doğayı kanlı ve acımasız bir rekabet alanı olarak tasvir ederken aslında kendi hikâyesini, vahşi liberalizm idealini anlatıyordu. Evrimci ve anarşist Kropotkin'in çizdiği Sibiryaya doğasında hayvanlar ancak karışıklı yardımlaşma yoluyla ayakta kalabiliyorlardı; 1950'lerden itibaren genler ve DNA ile birlikte evrim, ansızın bir bilgi-işlem sistemi oluverdi – çünkü gündelik hayatımızın yeni kahramanları vardı artık, bilgisayarları icat etmiştik.

Bu olağanüstü hikâyeden çıkarılacak çok ders var: Örneğin, mükemmel bir dünyada yaşamıyoruz, bırakın insanı, kedi bile, köpekbalığı bile mükemmel değil, hepimiz kusurlu, eksikli varlıklarız, milyonlarca yılın tesadüf zincirlerinin ürünüyüz. Evrimi kanıtlayacak ara türleri mi arıyordunuz, işte hepimiz birer ara türüz...

Örneğin, yaşamın olağanüstü çeşitliliğinin aynı kumaştan oluşu, bütün canlıların, *hepimizin* en temel nitelikleri paylaştığı gerçeği... Doğaya meydan okuyan insanın narsisist hikâyesi çoktan demode oldu. Onun yerini bütün öteki canlılarla dirim birliği içindeki tüysüz primatın hikâyesi almalı artık. ▼

BİR YAŞAM SAVUNUCUSUNUN KALEMİNDEN...

Gazeteci, yazar **Yalçın Ergündoğan**, bu kitapta açıkça ve anlaşılır bir dille doğrudan ‘yaşam savunuculuğu’ yapıyor.

Yazar, doğaya saygıyı, yaşam hakkını, çevre duyarlılığını, hayvan haklarını, nükleerin bombasına da, enerjisine de karşı çıkışı, savaş karşıtlığını, barışı savunmayı, hak mücadelelerini ortaklaştırmayı, bütünleştirmeyi yazılarının da *yaşamı savunmanın* da ana unsuru olarak görüyor.

‘Kibirli’, ‘ben merkezci’ ve ‘en akıllı’ olduğunu iddia eden ‘*insan türü*’ kitapta sık sık eleştiri konusu ediliyor.

Kitabın her sayfasında türcülüğü reddeden bir noktadan, aslında baskı ve sömürüye karşı çıkılıyor.

Dil, din, ırk, milliyet ve tür farkı gözetmeksizin, *bir anadan doğmuşçasına* birlikte, bir arada yaşamın, varlığımızın sürmesi için bir zorunluluk olduğu vurgusunun dışında, aslında çok da güzel olduğu savunuluyor...

‘**Yurdumuz bütün cihandır bizim**’ yaklaşımı kitapta yer alan tüm yazılarda açıkça hissediliyor.

NEREDE BULABİLİRSİNİZ?

BELGE KİTAP KULUBÜ: Divanyolu Cad., Binbirdirek İş Hanı No:15 Sultanahmet / İstanbul Tel: 0212 - 517 44 53 / 0212 - 638 34 58

İNTERNET: www.kitapyurdu.com ve www.ideefixe.com ve **TÜM KİTAPÇILARDA!**

HAYVAN ÖZGÜRLEŞMESİ İNSAN ÖZGÜRLEŞMESİDİR

Hayvan haklarını savunanlar, hayvanları “yiyecek” ya da “giyim malzemesi”, “eğlence” ya da “deney aracı” olarak kullanmanın çok yanlış olduğuna ve bu davranışla mücadele edilmesi gerektiğine inanır.

Yalçın Ergüdoğan

WikiLeaks'in 'Stratfor' dosyasını açmasıyla, Coca-Cola'nın 'Gölge CIA' diye bilinen Stratfor'a hayvan hakları örgütü PETA'yı izletmiş olduğunu öğrendik. Stratfor'un sayısız büyük müşterilerinden Coca-Cola, hayvan haklarını savunan ve dikkat çekici protestolarıyla öne çıkan ABD merkezli 'Hayvanlara Etik Davranış için Mücadele Edenler Birliği'ni (PETA) izletmiş ve örgüt hakkında istihbarat istemiş.

FBI da, 2005 yılında ABD'nin en büyük tehlikesinin, çevreciler ve hayvan hakları savunucuları olduğuna ilişkin bir alarm vermişti. FBI yetkililerinin en çok üzerinde durduğu iki grup, Hayvan Kurtuluş Cephesi (Animal Liberation Front, ALF) ve Dünya Kurtuluş Cephesi (Earth Liberation Front, ELF) olmuştur.

Egemen güçler tarafından bu denli tedirgin edici bir hareket olarak görülmeğe başlanan hayvan hakları mücadelesi hangi temeller üzerinde yükseliyor, beraber bakalım.

Büyük bir zorbalık

Charles Darwin'in evrim kuramıyla birlikte insanlar ilk kez tanrının kendi suretinde yarattığı ve diğer hayvanlardan ayrı tuttuğu canlılar olmadıklarını, diğerleri gibi birer hayvan olduklarının bilincine vardı. İnsanlarla hayvanlar arasındaki farkların varsayıldığı kadar büyük olmadığı düşüncesi gelişmeye başladı.

Ne var ki, insan hâlâ diğer türler üzerinde büyük bir zorbalık uyguluyor. kapitalist üretim ilişkilerinin yol almasıyla, insan türü günümüzde muhtemelen hayvanlara tarihin bütün dönemlerinden daha fazla acı çektirir hale geldi.

Önde gelen hayvan hakları kuramcısı Gary L. Francione'a göre, “Hayvanlar sadece meta olarak görülmeğe devam ettikleri sürece, onlara karşı uygulanan muamelelerde

anlamli farklılıklar gerçekleşmez. Günümüzde insan türünün ortak aklı, çeşitli zihinsel değişimler geçirmiş olsa da, hayvanların meta olarak görülmesi yaklaşımında maalesef köklü bir değişiklik olmamıştır...”

Türkiye’de “hayvan korumacılık” ya da “hayvan severlik” diye algıladığımız şey tümüyle hayvan haklarını kapsamıyor. Gündelik yaşamda karşılaştığımız sokak hayvanlarına ve onları korumaya yönelik bilgileri ve yaklaşımları içeriyor. Oysa dünyada hayvan hakları mücadelesinin çok daha geniş boyutlar aldığını, bu mücadelenin tıpkı insan hakları mücadelesi gibi cinsiyet ayrımcılığına, ırkçılığa karşı mücadele ve benzeri hak mücadeleleriyle eklemelendiğinin farkındayız artık.

Hayvan Özgürleşmesi kitabının yazarı felsefeci Peter Singer hayvan hakları konusuna şöyle yaklaşıyor:

“Siyah özgürleşmesi, eşcinsel özgürleşmesi gibi hareketlere aşinayız. Kadın özgürleşmesi hareketinin de doğmasının ardından bazı kişiler bu yolun sonuna geldiğini düşündü. Cinsiyet temeline dayalı ayrımcılık, evrensel olarak kabul edilen, gizlemeye gerek duyulmadan uygulanan, eskiden beri ırksal azınlıklara karşı hiçbir önyargıları olmamasıyla övünen liberal çevrelerde bile geçerli olan son ayrımcılık biçimidir, dendi. Ama ‘son ayrımcılık biçimi’ ifadesini kullanırken daima dikkatli olmalıyız.

Daha sonra, insanlar ve insan dışı hayvanlar arasındaki bariz farklılıklara rağmen, acı çekme yetisi

açısından onlarla aramızda bir fark olmadığını ve bu durumun onların da tıpkı bizim gibi çıkarları olduğu anlamına geldiğini belirtmiştim. Sırf bizimle aynı türe mensup olmadıkları gerekçesiyle onların çıkarlarını göz ardı eder ya da önemsiz görürsek, kaba ırkçıların ve cinsiyetçilerin mantığını benimsemiş oluruz. Irkçılar ve cinsiyetçiler de, kendi ırklarına ve cinsiyetlerine mensup kişilerin, diğer tüm özelliklerinden ve niteliklerinden bağımsız olarak, sırf bu özelliklerinden dolayı daha üstün bir ahlaksal statüye sahip olduklarını düşünür. Çoğu insan akıl yürütme yetisi ve diğer zihinsel yetiler açısından insan dışı hayvanlardan daha üstün olabilir; ama bu, insanlarla hayvanlar arasında çizdiğimiz çizgiyi haklı çıkarmaya yetmez.”

Hayvan hakları savunucusu, “sanayi tipi üretim” olarak adlandırılan ve hayvanların en ağır işkenceler altında bulunduğu hayvan üreticiliğine karşı çıkar.

İçsel değer

Gündelik dilde kullanageldiğimiz “hayvan sever” ya da “hayvan korumacılar” ile “hayvan hakları savunucuları”nı birbirinden ayırmak gerekiyor. İlk iki gruptakiler ile “hayvan hakları savunucuları”nı kalın çizgilerle ayıran en önemli nokta, hayvan hakları savunucularının ayırım gözetmeksizin tüm hayvan türlerinin hak ve özgürlüklerini savunmasıdır. Hayvan haklarını savunanlar, hayvanları “yiyecek” ya da “giyim malzemesi”, “eğlence” ya da “deney aracı” olarak kullanmanın yanlış olduğuna ve bu davranışla mücadele edilmesi gerektiğine inanır.

Hayvan hakları konusunda alışılmış kavrayışa karşı çıkış üzerine kafa yorarlardan Tom Regan şöyle der:

“Bireyler eşit içsel değere sahipse, onlara gösterilecek muameleyi bir adalet meselesi olarak belirleyen her ilke, onların eşit değerini göz önüne almalıdır. Şu ilke (saygı ilkesi) bu koşulu yerine getirir: İçsel değere sahip bireylere, içsel değerlerine saygılı bir şekilde davranmalıyız. Saygı ilkesi, eşitlikçi, mükemmелci olmayan bir biçimsel adalet yorumu ortaya koyar.

Bu ilke, içsel değere sahip bazı bireylere (örneğin sanatsal ya da bilimsel erdemlere sahip olanlara) göstereceğimiz muamele için geçerli olmakla kalmaz, içsel değere sahip bütün bireylere içsel değerlerine saygılı bir şekilde muamele etmemizi emreder, dolayısıyla bir yaşamın öznesi olma kriterine uyan bütün bireylerin saygın muamele görmesini şart koşar. Ahlaken, ister etkin ister edilgin olsunlar, biz bu varlıklara eşit içsel değerlerine saygılı şekilde muamele etmeliyiz.

Hayvanlara saygı göstermek, bir nezaket meselesi değildir, bir adalet meselesidir. Çocuklara, zihinsel gelişimini tamamlamamış olanlara, demanslı yaşlılara ya da ahlaken edilgin diğer varlıklara karşı görevlerimizin temelinde, ahlaken etkin varlıkların ‘duygusal ilgileri’ yatmaz; onların içsel değerine saygı duyulması yatar. Ahlaken etkin varlıkların ahlaken ayrıcalıklı konumda oldukları anlayışı, mitten ibarettir.

Hayvan hakları kuramı için sunduğumuz argümanlar bunlar. Eğer bunlar sağlamsa, hayvanlar da bizim gibi bazı temel haklara sahip demektir. (Özellikle de, içsel değeri sahibi varlıklar olarak adalet gereği hak ettikleri saygılı muameleyi

HAYVAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİ

1. Bütün hayvanlar yaşam önünde eşit doğarlar ve aynı var olma hakkına sahiptirler.

2. Bütün hayvanlar saygı görme hakkına sahiptir. Bir hayvan türü olan insan, öbür hayvanları yok edemez. Bu hakkı çiğneyerek onları sömüremez. Bilgilerini hayvanların hizmetine sunmakla görevlidir. Bütün hayvanların insanca gözetilme, bakılma ve korunma hakları vardır.

3. Hiçbir hayvana kötü davranılmaz, acımasız ve zalimce eylem yapılamaz. Bir hayvanın öldürülmesi zorunlu olursa, bu bir anda, acı çektirmeden ve korkutmadan yapılmalıdır.

4. Yabani türden olan bütün hayvanlar, kendi özel doğal çevrelerinde karada, havada ve suda yaşama ve üreme hakkına sahiptir. Eğitim amaçlı olsa bile özgürlükten yoksun kılmanın her çeşidi bu hakka aykırıdır.

5. Geleneksel olarak insanların çevresinde yaşayan bir türden olan bütün hayvanlar uyumlu bir biçimde türüne özgü yaşam koşulları ve özgürlük içinde yaşama ve üreme hakkına sahiptir.

6. İnsanların yanlarına aldıkları bütün hayvanlar doğal ömür uzunluklarına uygun sürece yaşama hakkına sahiptir. Bir hayvanı terk etmek acımasız ve aşağılık bir davranıştır.

7. Bütün çalışan hayvanlar iş

süresi ve yoğunluğunun sınırlanması ve güçlerini artırıcı bir beslenme ve dinlenme hakkına sahiptir.

8. Hayvanlara fiziki ya da psikolojik bir acı çektiren deneyler yapmak hayvan haklarına aykırıdır. Tıbbi, bilimsel, ticari ve başkaca biçimlerdeki her türlü deneyler için de durum böyledir.

9. Hayvan beslenmek için yetiştirilmişse de bakılmalı, barındırılmalı, taşınmalı, ölümü de acı çektirmeden ve korkutmadan olmalıdır.

10. Hayvanlardan insanların eğlencesi olsun diye yararlanılmaz, hayvanların seyrettirilmesi ve hayvanlardan yararlanılan gösteriler hayvan onuruna aykırıdır.

11. Zorunluluk olmaksızın bir hayvanın öldürülmesi yaşama karşı suçtur.

12. Çok sayıda yabani hayvanın öldürülmesi demek olan her davranış bir soykırım, yani bir suçtur.

13. Hayvan ölümüne de saygı göstermek gerekir. Hayvanın öldürüldüğü şiddet sahneleri sinema ve televizyonda yasaklanmalıdır.

14. Hayvanları koruma ve savunma kuralları, hükümet düzeyinde temsil olunmalıdır. Hayvan hakları da insan hakları gibi yasayla korunmalıdır.

15 Ekim 1978’de ilan edilmiştir.

görme hakkına.)”

Bir hayvanın güzel ya da cana yakın olması, sevimliliği gibi ölçütler hayvan hakları savunucularının mücadelesinde belirleyici değildir. Hayvanları sevmek zorunluluğu yoktur. Ama haklarına saygı göstermek zorunludur. Hayvan hakları savunucuları, bütün hayvanların çıkarlarının en iyi şekilde gözetilmesi gerektiğini düşünür ve bir hayvanın çıkarlarının gözetilmesi için o hayvanın mutlaka “şirin”, “insana yararlı”, “soyunun tükenme tehlikesi içinde olması” ya da herhangi bir insanın onları sevmesinin

gerektiğini savunur. Bu düşünce ve yaklaşım uyarınca “sanayi tipi üretim” olarak adlandırılan ve hayvanların en ağır işkenceler altında bulunduğu hayvan üreticiliğine karşı çıkar.

Hayvanların deneylerde kullanılması

Hayvanların özgürleşmesinin insanların özgürleşmesiyle diyalektik bir bütünlük taşıdığı unutulmamalıdır.

Hayvanlar da tıpkı insanlar gibi eşit doğar ve aynı var olma hakkına sahiptir. Yabani türden olan bütün

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Hebei bölgesindeki Shangcun kenti Çin'in kürk pazarının yüzde 60'ını oluşturuyor. Burada hayvanlar ya başları yere vurularak ya da kafalarına indirilen sopa darbeleriyle felç edilip canlı canlı kürkleri yüzölüyor.

hayvanlar da, kendi doğal çevrelerinde yaşama ve üreme hakkına sahiptir. Hayvanlar tıpkı insanlar gibi, hissetme yetisine sahiptir. Oysa, tüm dünyadaki karşı çıkışlara rağmen hayvanlar üzerinde onlara fizikî ya da psikolojik acı çektiren deneyler yapılabiliyor.

PETA'nın yaptığı kaynak taramaları ve elde ettiği verilere göre, tıp tarihçileri, yaygın bulaşıcı hastalıklara bağlı ölüm oranlarında 1900'lerden bu yana yaşanan düşüşün, beslenme ve hijyen standartlarının yükselmesine bağlı olduğunu, hayvan deneylerinden elde edilen bulguların bu gelişmede hiçbir payının olmadığını göstermiştir. Tıptaki önemli gelişmelerin büyük kısmı hayvan deneylerinden bağımsız buluşlar sayesinde gerçekleşmiştir. Deney verileri, iki milyonu aşkın üyesiyle dünyanın en büyük hayvan hakları örgütü olan PETA'nın www.peta.org sitesinde mevcuttur.

İnsan türü benmerkezci. Kibirli. En "akıllı", en "zeki" hayvan türü olduğu iddiasında. Hatta kendisini bir hayvan türü olarak dahi görmüyor. Tüm dünyada, "en akıllı" olduğunu sanan insan türünün içinden daha akıllı olduğunu iddia edenlerin kurduğu düzenlerin bugün olduğu nokta, "kâr, daha fazla kâr" güdüsüyle varlığını ancak sürdürabiliyor. Bu durum da her şeyin alınıp satılabilir hale dönüştürülmesine neden oluyor. Doğaya da, canlı yaşamına bakışta da bu yaklaşım etkili. Diğer tüm canlı türleriyle birlikte üzerinde yaşadığımız gezegen,

"insan türü"nü açık tehdidi altında. Bu tehdidi durdurmak mümkün elbette.

Doğanın da, hayvanların da ne kendilerini savunacak avukatları, ne çıkarlarını koruyacak sendikaları, ne de oy hakları var. Tam da bu nedenle, tüm canlıların yaşam haklarını savunan, onlarla birlikte, yaşamı eşit ve adilce paylaşabilmek için, türcülüğü reddeden bir noktadan baskı ve sömürüye karşı çıkan duyarlı insanlara çok iş düşüyor. Unutmamak gerek, dünya yalnız bizim değil... ▼

Kaynaklar ve ilgili kitaplar:

- Anna E. Charlton, Sue Coe, Gary L. Francione, "Sol Neden Hayvan Haklarını Desteklemeli?", *Birikim*, 195, s. 51-55, 2005.
- Boria Sax, *Toplulum Aynasında Karga*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006.
- Gary L. Francione, *Hayvan Haklarına Giriş: Çocuklarınız mı Köpeğiniz mi?*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- İsmet Sungurbey, *Hayvan Hakları*, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları, 1999.
- Jeffrey Moussaieff Masson, *Köpekler Aşk Hakkında Asla Yalan Söylemez*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003.
- Konrad Lorenz, *Hızlı Süleyman'ın Yüzüğü*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2006.
- Leslie Irvine, *Biz ve Onlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Marc Bekoff, *Düşünen Hayvanlar*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2002.
- Michael Tobias, *Öfke*, İstanbul: Versus Yayınları, 2006.
- Peter Singer, *Hayvan Özgürleşmesi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.
- Tom Regan, *Kafesler Boşalsın*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Tom Regan, "Hayvan Hakları İçin Temel Argümanlar", *Birikim*, 195, s. 31-36, 2005.
- Yalçın Ergüdoğan, *Yaşam Savunusu*, İstanbul: Belge Yayınları, 2009.

DODO KUŞU VE BİZ İNSANLAR

Roni Margulies

Adalar, evrim sürecinin laboratuvarı gibidir.

Anakarada yaşayan bir hayvan, böcek veya tohum, denize düşen bir kütüğün üzerinde kalıp veya rüzgâra kapılıp suları aşar ve normal koşullarda ulaşılması zor olan bir adaya varırsa, geride kalan türlerinden hızla farklılaşmaya başlar. Adanın farklı koşulları onu hemen öldürmezse, o koşullara uyum sağlamaya başlar, zaman içinde bambaşka ve sadece o adaya özgü bir hayvan, böcek veya bitki haline gelir. Adalarda, özellikle ücre adalarda hayvan ve bitki örtüsü bu nedenle her zaman çok çeşitli, çok farklı ve çok renklidir.

Adayı insanlar keşfedene kadar!

Afrika'nın doğu kıyısındaki Mauritius adası da böyleydi. Portekizliler ve Hollandalılar 16. yüzyılda adayı keşfedene kadar, Mauritius'ta insan yaşamıyordu.

Yaşayan canlılardan biri dodo kuşuydu. Güvercin ve kumrunun akrabası olan dodo, yaklaşık bir metre yüksekliğinde, 20 kilo ağırlığında, şişman, uçamayan bir kuştur.

Uçamayan kuş olur mu? Olur. Dodonun ataları adaya ilk geldiklerinde uçuyorlardı elbet, ama yerlerde gıdanın bol olduğu, uçup kaçmayı gerektiren etobur düşmanların olmadığı bir çevrede, uçmak gibi enerji masrafı yüksek olan bir özellik gereksizdi. Dodo da evrim sonucunda şişmanladı, uçmayan bir kuşa dönüştü.

Evrim süreci, çevresiyle en uygun dodoyu yaratırken adaya birgün insanların geleceğini düşünezdi elbet!

Dodo, Portekizli ve Hollandalı gemicilerden korkmuyordu. Aksine, bu yeni ve garip yaratıkları merak ediyor gibiydi. Yanlarına yanaşıyor, kaçmıyordu. Adını da bundan aldı: "Dodo" Portekizce "aptal" demek.

Ve keşfedildikten 80 yıl sonra dodonun nesli tükendi!

Bir yandan eti için dodo avlayan insanlar, bir yandan da insanların getirdiği (ve dodoların tanımadığı) köpekler, bir insan ömrü kadar kısa sürede dodoyu yok etti.

Bir tahmine göre, geçtiğimiz 500 yılda 800'den fazla canlı türünün nesli tükendi. Bu yok oluşların hepsinin değil, ama büyük çoğunluğunun nedeni insan.

Yine tahminlere göre, şu anda türlerin neslinin tükenme oranı normal "arkaplan" oranına kıyasla 100 ile 1000 kat arası daha hızlı.

Amerika'nın en saygın biyologlarından E. O. Wilson, bugünkü durum devam ettiği takdirde, şu anda dünyada yaşayan tüm canlı türlerinin yarısının neslinin 100 yıl içinde tükenmiş olacağını tahmin ediyor.

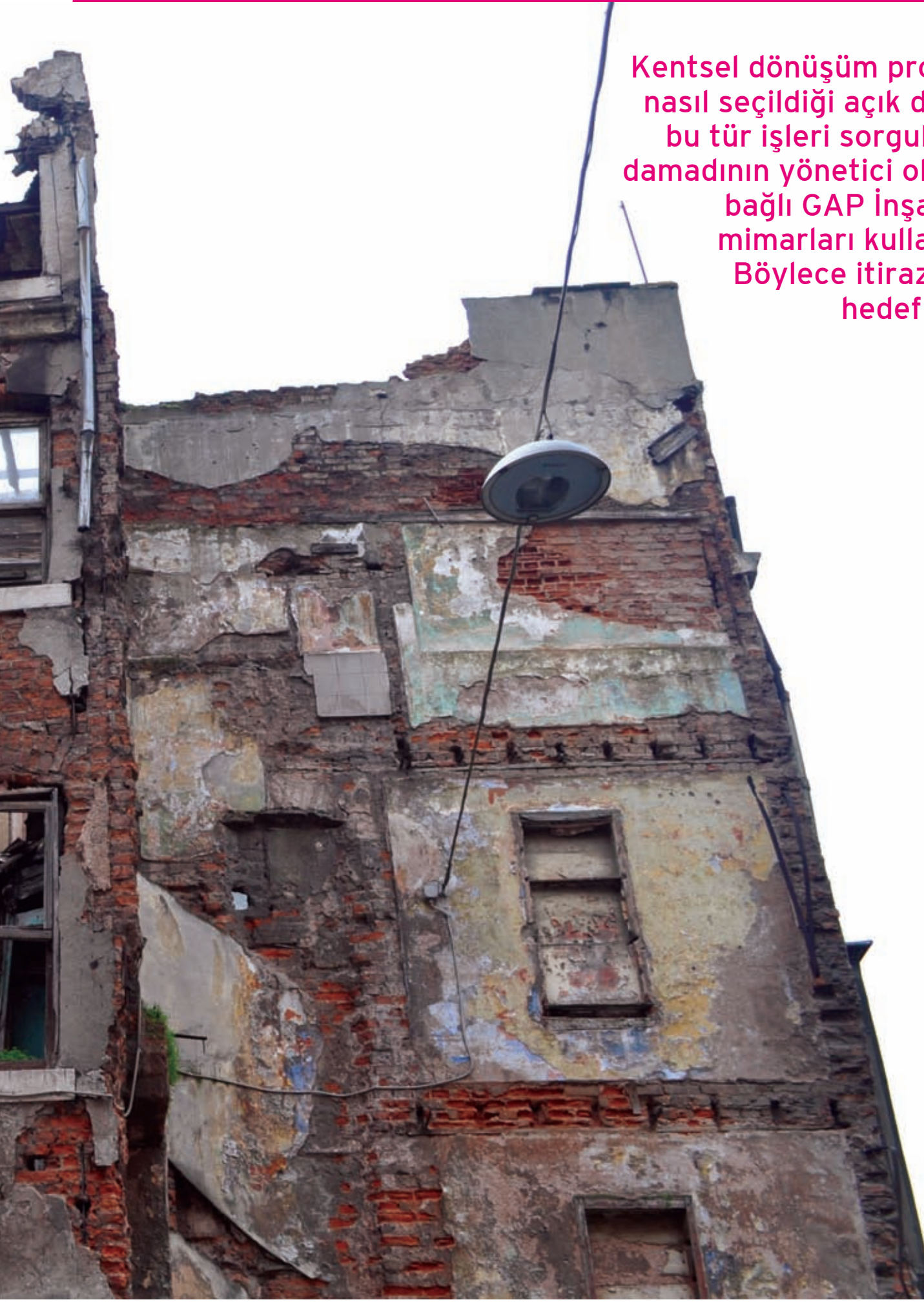
Bu konuda sınırsız bir bilgi kaynağı: The Current Mass Extinction, www.well.com/user/davidu/extinction.html

KENTSEL DÖNÜŞÜM:

SİYASETİN ASKIYA ALINMASI

İşin trajikomik bir boyutu var, çünkü bu uygulamalar yasaya göre “kültür mirasını korumak ve köhnemiş bir yaşam çevresini iyileştirmek, canlandırmak” adına yapılıyor.

Kentsel dönüşüm projelerinde de şirketin nasıl seçildiği açık değil. Rekabet Kurulu bu tür işleri sorgulamıyor. Başbakan'ın damadının yönetici olduğu Çalık Holding'e bağlı GAP İnşaat özellikle tanınmış mimarları kullanmayı tercih ediyor. Böylece itirazların önüne geçmeyi hedefledikleri söylenebilir.

verdiklerini ve kendi işlerini yaptıklarını zannediyor. Bu mimarlara bölgede yaşayan, çalışan insanlar ile proje arasında nasıl bir ilişki kurduklarını sorarsanız, cevapları hazır: “Mimarlar olarak bizim öyle bir sorumluluğumuz yok! Biz işveren olarak müşterimiz olan şirkete muhatabız.” Siyasetin kendilerini ilgilendirmedigini, işlerinin yalnızca tasarımla ilgili olduğunu ifade ediyorlar.

“Yenileme Alanı”

Yenileme Yasası'na göre bu işleri yapabilmeyen temel bir koşulu var: Bu seçilen alanlarda (Yenileme Alanı ilan edilen bölgelerde) siyasetin halkı temsil işlevinin paranteze alınması. Bu imkânsız işi (halkı temsil etme iddiasını taşıyan, hem de bu projelerde sermaye ile işbirliği yapan) siyasetçiler nasıl başarıyor? Tarlabası'nda kurbanlaştırılan, suçlu ilan edilen bir yaşamın izleri var ve bu izler bile yapılanın ne olduğu hakkında bir fikir veriyor: Bu şekilde “Yenileme Alanı” ilan edilmesiyle bir bölgenin spekülasyona açılması eşanlamli oluyor. Bu ilk adım kamu işlevinin ortadan kalkması, kamunun özelden daha özelleşmesi demek. (Çünkü hiçbir yatırımcı, kâr amaçlı kuruluş kendi başına, arkasına kamuyu almadan bu çapta bir uygulamaya girişemez.) Seçilen alanda yaşayan insanların “kurbanlaştırılması” gerekiyor. Kentsel yenileme projeleri gerçekte mekânı değil, seçilen yerlerde yaşayan insanları yenilemeyi hedefliyor.

Korhan Gümüş

Sorunlu yer diye anılan, suç yuvası olarak gösterilen, burjuva kesiminin (üst ve orta sınıftan Beyoğlu sakinlerinin) “Eğer önüne geçilmezse gelecekte Beyoğlu'nda seçimleri Kürtler kazanacak” diye proje için ikna edilmeye çalışıldığı Tarlabası'ndaki binaların son fotoğrafları... Tarlabası Bulvarı boyunca inşaat perdeleme çalışmaları başladı. Yakında yol boyunca

çelik perdeler yükselecek ve bundan sonraki birkaç yıl içinde artık neler olduğu görülemeyecek. “Kültür mirasının restore edilmesi amacıyla” sağlam demir parmaklıklar hoyratça sökülüyor, kapı kasaları, doğramalar duvarların içindeki taksizlerle birlikte koparılıyor, duvarlar yıkılıyor.

İnsansızlaştırılan bu bölge proje yöneticilerinin aldığı bir kararla uzun bir süredir açık yağma alanına

dönüşmüş durumda. Adeta yıkım kendiliğinden gerçekleşmekte. Sonra da resmî yıkım başlayacak.

İşin trajikomik bir boyutu var, çünkü bu uygulamalar yasaya göre “kültür mirasını korumak ve köhnemiş bir yaşam çevresini iyileştirmek, canlandırmak” adına yapılıyor. Bu projede kentin ünlü mimarları da yer alıyor. İş üstlenen sermaye grubuna bağlı olarak çalışan mimarlar, plancılar müşterilerine hizmet

Proje faaliyetleri şöyle yürütülüyor: Yönetim önce bir firma ile anlaşma yapıyor. Hemen akla şu soru geliyor: Kamu tarafı, temsil ettiği insanlar adına ortada bir proje, bir hizmet tanımı olmadan neyin anlaşmasını yapabilir? Anlaşmanın imzalandığı aşamada ortada doğal olarak henüz bir proje bulunmuyor. Yenileme Alanı ilan edilen bölgede neyin amaçlandığına, ne yapılacağına işi üstlenen yatırımcı-müteahhitte ona hizmet

Najla Osseiran'ın "Son Bir Hatıra, Sulukule" adlı fotoğrafı İstanbul Mimarlar Odası'nın açtığı, 2012 Ajandası için açılan "İnsan Hakkı olarak Mimarlık" yarışmasında ödül kazandı.

veren mimarlar, plancılar karar veriyor. Bu da kamusal müdahale-nin özelleşmesi anlamına geliyor.

Kamu yönetimlerinin karar alırken birinci aşamada açık uçlu bir süreç içinde önce STK'ların ve halkın katılımını sağlaması, kararların çerçevesini belirledikten sonra ikinci aşamada öngörülen hizmetler (örneğin istihdam dışı kalmış bir nüfus varsa, buna yönelik eğitim programları, kadınlar ve çocuklar için geliştirilecek projelerin geliştirilmesi, mekânların fiziksel koşullarının ekonomik koşullar dikkate alınarak ve yerel işgücünü kullanarak iyileştirilmesi... gibi) için uzman kuruluşlara açık çağrı yapması ve bağımsız seçici kurullarla değerlendirmesi, nihayet üçüncü aşamada eğer onarım, inşaat işleri yapılacaksa veya çeşitli hizmetler alınacaksa, müteahhitlerden hizmet alması gerekiyor. Örneğin Avrupa Birliği mevzuatı da kamu yönetimlerinin karar alırken yapması gerekenleri, yarışma ve ihale normlarını tanımlarken bunları öngörüyor. Oysa 5366 sayılı "Yenileme Yasası" yönetime özel mülkleri kamulaştırma ve belirlenen rayiç bedeli üzerinden mülklere el koyma imkânı sağlıyor.

Yerinden edilen insanlar

Sulukule, Tarlabası, Balat, Ayvan-saray gibi kentsel dönüşüm projelerinde de şirketin nasıl seçildiği açık değil. Rekabet Kurulu bu tür işleri sorgulamıyor. Başbakan'ın

damadının yönetici olduğu Çalık Holding'e bağlı GAP İnşaat özellikle tanınmış mimarları kullanmayı tercih ediyor. Böylece itirazların önüne geçmeyi hedefledikleri söylenebilir. Çünkü bu projelerde yerinden edilen insanların seslerini çıkarmayacaklarını, ancak entelektüel kesimlerden gelecek itirazların etkili olacağını biliyorlar.

Böylece son derece sorunlu, insanları kendi semtlerinden eden, komşuluk ilişkilerini, istihdam imkânlarını değiştirmeye zorlayan bu projeler, entelektüel sol bir çevreden simgesel bir "ödünç alma" işlemi ile dengelenmeye, yumuşatılmaya çalışılıyor. AK Parti'nin iktidara geldiği belediyelerde bir siyasal denge koalisyonunun gözetildiği biliniyor. Yöneticiler danışmanlık hizmetleri alırken yazar-çizer elite özel ilgi duyuyor. Yönetim kademesine olmasa bile, halkla ilişkiler gibi bazı birimlere özellikle kendi ideolojileri ile uzaktan yakından ilgisi olmamış kişileri atıyorlar. Üniversitelerin ismini kullanan bazı kişiler ve gruplar da bu projelere danışmanlık yapıyor.

Geriye kalanlar, yani hâlâ bu projelere itiraz edenler eski düzeni savunan, değişim istemeyen taraflar olarak tanıtılıyor.

İki örnek

Sulukule projesi kentin 1000 yıllık Roman mahallesinde gerçekleştirildi (2009-2011). Burada yaklaşık

5000 kişi yerinden edildi ve içlerinden bir bölümü hak sahipleri olarak konut sahibi olmaya zorlandı. Bu proje 5366 sayılı yasaya göre yapılan ilk proje.

Semtte yaşayan ve hak sahibi vasfına giren kişilere 40 km uzaklıktaki Taşoluk'ta yapılan yeni konutlardan ipotek karşılığı taksitle ev verildi. Bunların neredeyse tamamı sonradan sahip oldukları konutların taksitlerini ödeyemedi ve yeni yerleşim alanlarını terk ederek tekrar kent merkezine dönmeye çalıştı.

Ancak güvenilir istatistik çalışmalar yapılamadığı için bunların tam olarak nereye yerleştiği bilinmiyor. Kentsel dönüşüm projelerinde, Sulukule'de olduğu gibi kamunun müdahalesi piyasa mekanizmalarının devreye girmesini ve proje hizmetlerinin yatırımcı kuruluşlar, inşaat şirketleri tarafından yapılmasını amaçladı. Sonra aynı semtte belediye inisiyatifi ile 5366 sayılı yasaya göre bir yatırımcı/gayrimenkul şirketi tarafından bir kentsel yenileme projesi hazırlandı. Bu bölgelerde daha önce AK Parti'ye oy vermiş seçmen tercih değiştirdi ve muhalefete oy verdi. İstanbul'da Maltepe, Sarıyer gibi gecekonduların yoğun olduğu semtlerde yerel iktidarı kaybetti. Buna karşılık ülke bazında oy oranı arttı.

Bunda muhalefetin de alternatif bir kentleşme modeli sunamamasının payı var. Ancak Anadolu kentlerinde bu kentleşme modeli genellikle

Semtte yaşayan kişilere 40 km uzaklıktaki Taşoluk'ta yapılan yeni konutlardan ipotek karşılığı taksitle ev verildi. Bunların neredeyse tamamı sonradan sahip oldukları konutların taksitlerini ödeyemedi ve yeni yerleşim alanlarını terk ederek tekrar kent merkezine dönmeye çalıştı.

halk tarafından destekleniyor. Türkiye'de kentsel dönüşüm projelerinde piyasa odaklı-politik patronaja dayanan modelin esas alındığı ve başka bir deneyime yer açılmadığını gösteriyor. Bu model daha sonraki bütün uygulamalarda esas alındı. Van depreminden sonra ise yeni kentsel dönüşüm yasasının hazırlanması amaçlanıyor.

İkinci örnek ise, Avrupa Komisyonu ve UNESCO desteği ile başlatılan Fener-Balat Rehabilitasyon Projesi (1998). Burada Avrupa Komisyonu, sözleşme gereği 7 milyon Euro bir hibe yapmayı kabul etti (2002). Bu uygulamada yerinden edilme olmadı ve semt sakinleri yaşamlarını sürdürmeye devam etti. Birincisinde (Sulukule) yenileme alanı ilanı kararı ile birlikte hızlı bir el değiştirme olurken, ikincisinde (Fener-Balat) satışlar hibe şartlarına bağlı olarak engellendi. Avrupa Komisyonu uygulaması birinci aşamada kâr amacı gütmeyen kuruluşlarla programın geliştirilmesini, ikinci aşamada proje hizmetinin uzman kuruluş konsorsiyumlarının yarışması ile elde edilmesini ve semtte bir proje ekibinin/bürosunun çalışmasını hedefledi. Son aşamada inşaat işleri için ihaleler yapıldı. Ayrıca bütçeden semtte bir STK merkezinin kurulması için pay ayrıldı ve proje aynı zamanda fiziksel çevrenin iyileştirilmesi yanında bölge halkının yaşam koşullarında da bir iyileştirmeyi hedefledi. Ancak proje çeşitli engellemelerle karşılaştı ve sürdürülebilir olamadı. ▼

KENTLERDE SINIF SİYASETİNİN RESMÎ SİYASETLE BURKULMASI

Yasalar kültür mirasının korunmasından, depreme karşı güvenli bir yaşam çevresinden söz ediyor, ama uygulamada tersi oluyor. Kültür mirası yok ediliyor, kent spekülasyona açılıyor.

Korhan Gümüş

Kentsel dönüşümle ilgili yasal çerçeve (5366 Sayılı Yasa) özel mülklerin kamulaştırılıp tekrar özel kişi ve kurumlara satılmasına imkan sağlıyor. Mülk sahiplerinin evleri düşük bedeller üzerinden kamulaştırılıyor, güya yeni yapılacak binalardan alma hakları var, ama ödeyemeyecekleri kadar yüksek fiyatlardan. Kiracılar ise hiçbir hak tanınmıyor. Böylece insanlar kendi yaşam çevrelerini terke zorlanıyor.

Yasalar kültür mirasının korunmasından, depreme karşı güvenli bir yaşam çevresinden söz ediyor, ama uygulamada tersi oluyor. Kültür mirası yok ediliyor, kent spekülasyona açılıyor.

Kentsel dönüşüm projelerinin doğrudan yatırımcı-müteahhitlerle geliştirilmesinin bir insan hakları ihlali oluşturduğu söylenebilir. Planların ve projelerin yönetimler tarafından katılıma açılmadan, farklı seçenekler ortaya konmadan gerçekleştirilmesi demokratik bir durum değil.

Ancak sorun şu: Nasıl oluyor da siyasetçiler insan hakları ihlali anlamına gelebilecek kentsel projelerdeki

itirazlara kulaklarını tıkıyor? Karşı taraftan bakınca neredeyse imkânsız olan bu işi nasıl başarıyorlar?

Örnekler

Bu projelerin ön şartı yerelin temsili-nin (millî) siyaset tarafından askıya alınmasıdır. Kurbanlaştırılanların, yoksulların, siyasetal temsil gücü bulunmayanların, örneğin Sulukuleli Romanların bu sınırların içine girmesinin zor olduğunu söylemek bile fazla. Her ne kadar “Müslümanız”

deseler de eylemlilikleri, yaşam tarzları ideolojik olarak onları dışarıda bırakır. Büyükşehirlerdeki Kürt göçmenlerin durumu da ikircikli.

Siyasal temsil alanında dışlayıcı, asimile edici pratikler güçlü. Kentsel dönüşümdeki ayrımcılık siyasetinin izleri Tarlabası’nda da görülür. Bu açıdan belki de en ilginç (ve üzerinde durulmadığı için belki de en bakir) konu, bir pilot uygulama olarak sürdürülebilir olması amaçlanan ve

Avrupa Komisyonu/UNESCO desteği ile gerçekleştirilen Fener-Balat Rehabilitasyon Projesi.

Bu projenin aynı siyasal rejim içinde izole edilmesi kamusal müdahalenin yöntemi açısından oldukça zorlayıcı (ama “millî” sınırlar dışında bırakılarak bastırılan) bir örnek deneyim oluşturur. İktidar değiştiğinde siyasetçiler kucaklarında hazır buldukları (ve hibe yoluyla gerçekleştirdiği için yarışma ve ihale koşullarını

Başbakan sıklıkla dile getirir: “Seçimleri kaybetme pahasına da olsa, bu kentsel dönüşüm projelerini gerçekleştireceğiz” der.

istedikleri gibi yönlendiremedikleri) bu pilot projeyi izole etmeyi amaçlar. Bu nedenle halkın katılımını “Siz bilmiyorsunuz, bu projenin arkasında Ortodoks Patrikhanesi var. Burası Vatikan’a dönüştürülecek, Avrupa Birliği bunu amaçlıyor” söylemi ile engellemeye çalışırlar. Böylece Millî Görüş içindeki “A.B. bir Hristiyan Birliği’dir” tezi arka fonda işlenir.

Belediye tarafı yükümlülüklerini yerine getirmek şöyle dursun, projeye karşı sürekli tavrı alır. Halk, “Sizi buradan sürecekler, burası Ortodoksların Vatikan’ı olacak” diye korkutulur. Oysa projede, semtte yaşayan insanların kendi yaşama çevrelerinden uzaklaşmaması için gerekli önlemler alınmıştır. Halktan insanlar sonradan yöneticiler tarafından yanıltıldıklarını söyler, ama proje sürdürülebilir olamaz. Yenileme Yasası ile başlayan projede ise insanların yerinden edilmeleri çok ilginç bir paradoks oluşturur. Bu iki uygulamanın farkı ise (nedense) tartışma konusu bile olmaz.

Sınıfsal asimetrinin bölümlerin simetrisi ile dengelenmesi

Bu sorunun ikinci cevabı bir siyasal hareket olarak AKP’nin kendi deneyimiyle ilişkili olabilir. AKP kendisini muhalefet gibi görüyor ve itirazları meşru olmayan talepler olarak algılıyor. Bu algının 28 Şubat sürecinde pekiştiğini varsayabiliriz. Bu siyasal hareket kendisini devlet sınıfı tarafından merkezden dışlanan bir

konumda görüyor.

Bu durumda kültürel ve doğal mirasın korunması, hatta güncel sanat gibi entelektüel işlevleri meşru olmayan iktidar talepleri olarak algılıyor. İktidara ve belediyelere yönelik itirazları (İçişleri Bakanı İdris Naim Şahin’in dile getirdiği gibi) hep bu çerçevede değerlendiriyor.

Bu sisteme dahil olma/merkeze yerleşme deneyimi, modernizmin ürettiği sınıfsal asimetriyi (tipik bir biçimde) kimliklerin simetrisi ile dengeleme arayışıdır. Bu arayış Türkiye’deki devlet merkezli siyasetin temel koordinatlarını oluşturur.¹

Kuşkusuz başörtüsü meselesi, Taksim’deki Opera-Cami tartışması, 28 Şubat sürecinin en hararetli konularıdır. Tıpkı başörtüsü gibi, caminin bir simge olarak kamusal alana yerleştirilmek istenmesi İslamî siyasal hareketin çatışmacı, totaliter karakterinin bir emaresi olarak gösterilir. Oysa bunlar merkeze doğru olan bir hareketi temsil eder. O tarihlerde İslamî referanslı siyasetin henüz AKM’yi yıkmak gibi bir düşüncesi yoktur, her ne kadar onu Batılı bir kültür biçiminin halka empoze edilmesinin bir simgesi olarak görse de. Cami “Opera” ile ortaya çıkan sınıfsal asimetriyi dengeleyecek bir simetri arayışının ifadesidir. Ancak bu siyasal hareket merkeze yerleştikten sonra “Opera” yalnızca biçimi ile rahatsız etmeye başlar. (Samimi ortamlarda iktidara yakın kişilerce sıkça sorulan bir soru: “Bu kutu biçimli binanın neresini beğeniyorsunuz?”)

Zihinsel-entelektüel sorunların sınıfsal koordinatlarla ilişkisi ne olabilir? Siyasetçiler ve iktidardan iş alan müteahhitler (ne kadar zengin olsalar da) alt sınıftan gelmektedir. Bu projelere itiraz eden entelektüeller ve sanatçılar ise mevcut ayrıcalıklarını korumak isteyen üst sınıfları temsil etmektedir.

AKP’li bir belediye başkanının bir semt derneğinde gönüllü çalışan kadınları nasıl algıladığı bir fikir veriyor: “Bu kadınlar sabahları kuaföre giderler, yarım günlerini orada geçirdikten sonra dışarı çıkarlar, bugün kimi şikâyet etsem diye sokak sokak dolaşırlar...” Bu mantık çerçevesinde bir çıkarları olmadığı halde uğraştıklarına göre para kazanmak diye bir dertleri yoktur. İtiraz edenlerin algılanması bir üst sınıfla örtüşmektedir. Bu durumda itiraz eylemi, kolektif bir imgeye referans veren bir biçimdir.

Böylece sorunun asıl can alıcı noktası, kamusal nitelikli bir müdahalenin zorunlu katılım koşulları ihmal edilebilir, askıya alınabilir hale gelir. Bu ihmalin siyasetin temsil iddiasının paranteze alınmasına, bir burkulmaya (temsil edilenin temsil edilmeyene dönüşmesi) yol açtığı varsayılabilir. (Buradaki paradoks şöyle özetlenebilir: Hem bir siyasal hareket olarak dışlanan yoksul kitleleri temsil ettiğini iddia et, hem de onları yerinden et!)

Kentlileri tümüyle arka planda bırakan ve kentin dönüşümünü yatırımcılarla gerçekleştiren bu kent ekonomisi kamusal işlevleri tıpkı 19. yüzyıldaki gibi parçalara ayırır. Örneğin mimarlığı, kent planlamayı yalnızca fiziksel çevrenin dönüştürülmesine yönelik bir imar faaliyeti gibi gösterir. Üstelik bu sistemin işleyişini göz ardı ederek aktörlerinin niyetine bağlayan olumsuzlamalar sistemi güçlendirir, iktidara enerji verir. Sorunların sanki onlar tarafından yaratıldığı hissiyatını taşımalarına neden olur.

Seçimleri kaybetse de...

Bunu zaten başkaları değil, bizzat Başbakan da sıklıkla dile getirir: “Seçimleri kaybetme pahasına da olsa, bu kentsel dönüşüm projelerini gerçekleştireceğiz” der. Böylece iktidarın ve entelektüellerin siyasal temsili, imgeleri iki karşıt sınıf olarak çarpıtılmış (burkulmuş) bir biçimde karşılaşır. Üretim ilişkilerinin yansıdığı temsiller inşaat sürecinin içine gizlendiği ve tartışılmadığı için paradoksal bir biçimde kararlar, yani politika ihmal edilebilir hale gelir. Bizatihi entelektüellerin bu durumda yalnızca konuşmak, eleştirmek dışında bir şey

yapmadıkları söylenir. Piyasa odaklı profesyonellik gene sınıfsal ayrışmanın işareti olarak iş görür.

Bu durumda yaratıcılık, öznellik gibi entelektüel işlevle ilgili kavramlar da dinsel olduğu kadar sınıfsal bir koordinat olarak birbirini iptal etmek şöyle dursun, örtüşerek güçlendirir... Buna karşılık bu kentsel dönüşüm projelerine katılan tanınmış mimarlar, araştırmacılar ise simetrisinin karşı bölümünü imleyerek bir demokrasi deneyimi yaşadığı hissi yaratırlar. Onlara verilen görev budur.²

Bu nedenle projeler beklendiği gibi iktidara yakın “isimsiz” mimarlara değil, sermaye için AVM’ler, rezidanslar tasarlayan mimarlara yaptırılır. Bu projeleri tasarlayan mimarlar genellikle üst sınıflara hizmet veren grupta yer alırlar. Böylece elitler arasında bir denge kurulur. (Bölgede yaşayan halk dışında “açıkta kalan” yoktur, ne kadar bağırsalar da onların sesini zaten kimse duymaz.) Ancak iktidardaki siyasetçiler bu projelerde sınıfsal bir sorun olduğunun farkındadır. Yöneticiler (tıpkı acı bir ilaç gibi) ekonomiyi kontrol etmek, güç sahibi olmak ve elbette daha güvenli bir çevrede yaşamak için kentsel dönüşümün gerekli olduğunu söylemekten geri kalmaz.

Sihirli değnek

Alternatif bir siyasetin bu sınıfsal temsilin resmî siyaset tarafından burkulmasını dikkate alması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü asıl mesele iktidarın bu projelere nasıl meşruiyet sağladığı. Her bir imar veya yatırım izni ile akıl almaz gelirler siyasetçilerin özel kasalarına akarken, saklandığı kovukta ideoloji bütün bu gayrimeşru işleri aklayan, sistemi dengeleyen, haksızlıkları görünmez kılan sihirli bir değnek işlevi görüyor. ▼

- 1 Aktaran Fredric Jameson, *Siyasal Bilingdişi*, Ayrıntı Yayınları, s. 69. Claude-Levi Strauss, Caduveo yerlilerinden hareketle hiyerarşik bir yapı gösteren toplulukta (sınıflar) arasındaki sınıfsal asimetrinin (şiddet, dışlanma, eşitsizlik ilişkisi) bölümlerin simetrisi (biçimler, simgeler) ile dengelendiğini söylüyor
- 2 Bauman, Bourdieu’ye referansla bilginin birbirinden tamamen ayrı iki yoldan kullanılabilirliğinden söz ediyor, *Siyaset Arayışı* kitabının sunuşunda. Şöyle diyor: Bilgi Bourdieu’nün yerinde bir adlandırmayla “kinik” ve “klinik” adını verdiği iki şekilde kullanılabilir: “Dünya adil mi, değil mi, fark etmez. En iyisi ben onu kendi işime gelecek bir biçimde kullanayım” diye “kinik” bir biçimde kullanılabilir. Oysa aynı bilgi “klinik” bir biçimde, yani sorgulamak, hissedilen bir sorunu mücadele etmek ve çözüm geliştirmek için de kullanılabilir. Bauman bilginin kişinin seçimini özgürleştirmek dışında, hangi yolu tercih edeceğini belirlemediğini, kullanım biçimi ile ilgili tercihi kişinin son kertede kendisinin yaptığını belirtir.

DÖNÜŞTÜRÜLEN KENT VE ‘MODERN’ KENTLİ

Boyutlar ve aktörler değişiyor, ancak bildiğimiz kat karşılığı müteahhitte anlaşılan arsa sahibi modeli aynen devam ediyor.

Aysim Türkmen

İstanbul’un büyük bir bölümü bugün apartkondular (gecekonduların kat çıkmalarıyla oluşmuş apartmanlar) tarafından şekillendirilmiştir. Bu kent formu, ANAP iktidarının şehir popülizmi sonucunda oluşmuştur. Yani her seçim döneminde iktidarın tavizler vererek kentlinin kent toprağı üzerinden rant sağlamasına göz yumma politikasıyla oluşturduğu bir durum.

Şehrin daha az göze çarpan gelişimi ise, mülk sahiplerinin küçük ölçekli müteahhitlerle anlaşarak evlerini kat karşılığı apartmanlara dönüştürdükleri bir yapılanmadır.

İstanbul 2000’lere kadar bu şekilde dönüşürken, kentliler ev sahibi olmanın tek alternatif olarak düşünüldüğü bu model içinde yaşamaya, bu tarz bir mülkiyet ve dönüşüm tarzı içinde düşünmeye, kent ve yaşam mekânlarını bu şekilde algılamaya alıştı. Bu modelde devlet kentlileri ev sahibi olmaya teşvik eden politikalar izlerken, piyasaların küçük aktörleri kendi aralarındaki müzakerelerle kente şekil veriyor ve devlet bu müzakere alanına fazla karışmıyordu.

Büyük sermaye

İstanbul 1990’larda, bu tarz şehir gelişiminden farklı yeni bir oluşuma maruz kaldı. O zamana dek yapılaşmış kentin çeperinde 2. kuşak kent oluşmaya başlıyor. Bir ucu Atatürk Havaalanı, diğer ucu Sabiha Gökçen Havalimanı olup TEM otoyolu etrafında gelişen ve iki yakanın birbirine 2. Köprü ile bağlandığı bu kuşak, varolan boş alanlar ve geniş arsalar üzerinde, yeni uydu şehirler (Bahçeşehir, Göktürk, Ataşehir, Çekmeköy) ve yeni merkezî iş alanları (Maslak, Kağıthane, Ümraniye, Kozyatağı) oluşturarak gelişiyor.

Bu gelişmenin en göze çarpan noktası, gayrimenkul sektöründeki

küçük sermayedar müteahhitlerin yerini büyük sermayenin almaya başlaması. Bu yeni yapılanmada devletin büyük sermayeye arsa temininde kolaylıklar yaratarak ve imar uygulamalarında yardımcı olarak yeni gelişen dinamikler için gerekli altyapıyı sağladığını görüyoruz.

Özellikle AKP iktidarı ile kent yapılanmasında yeni bir evreye girdiğimizi söyleyebiliriz. Büyük sermayenin gayrimenkul alanına girmeye can atmasına rağmen yatırımlara girişebileceği boş ve geniş arsaların azalmaya başladığı bu dönemde, devletin gayrimenkul alanında daha önceki iktidarlara kıyasla çok daha aktif bir rol oynuyor. Ekonomik politikalarını gayrimenkul üzerinden şekillendiren AKP iktidarı, piyasada varolan sınırlı arsa arzını TOKİ yoluyla tekeline alarak artık baş aktör konumuna geçiyor. Bu yeni konum, yukarıda değindiğim kentlinin bildiği küçük aktörlü müzakerelere dayalı modeli ortadan kaldırdığı gibi, son dönemde ortaya çıkan yeni aktörü, yani büyük sermayeyi de kendi kontrolü altında tutuyor.

Bu modelin temel kurumu olan TOKİ’nin gelir paylaşımı yöntemi şöyle işliyor: TOKİ elindeki arsayı ihaleyle belirlenen bir yüzde karşılığında bir yükleniciye devrediyor ve yüklenicinin arsa üzerinde yapıp satacağı konutlardan sağlayacağı gelirin ihalede belirlenen yüzdeye göre paylaşılmasını öngörüyor.¹ Bu yöntemde TOKİ, “giderek azalan yatırıma elverişli parçalı mülkiyet yapısından arındırılmış arazi stoğunu devlet eliyle genişleterek gayrimenkul yatırım ortaklıklarına ve inşaat şirketlerine ucuz arazi sağlıyor.”²

Boyutlar ve aktörler değişiyor, ancak bildiğimiz kat karşılığı müteahhitte anlaşılan arsa sahibi modeli aynen devam ediyor. Artık TOKİ arsayı sağlıyor, ihaleler açıyor, daha büyük ölçekli ve iktidarla iyi ilişkiler kurmuş

olan müteahhit firmalar ihaleleri alıyor.

“Kentsel dönüşüm”

Bu model içindeki yeni boyut, azalan arsaların yerine arsa sağlamak için yeni bir mekanizmaya ihtiyaç olması ve artık kentlilerin kendi mülkleri üzerindeki inisiyatiflerine el konarak oluşturulacak arsa arzını meşrulaştıracak bir söylemin oluşturulması. Tam bu noktada “kentsel dönüşüm” söyleminin ortaya çıktığını görüyoruz. Bu söylem öyle bir şekilde ortaya çıkıyor ki kentlilerin mekânları “sağlıksız”, “çöküntü alanı”, yaşam tarzları da “geri kalmış” olarak nitelendirilip her kentlinin modern mekânlarda yaşaması gerektiği vurgulanıyor.

AKP iktidarı ve TOKİ ile birlikte kentliler olarak gecekondu mahallelerini kendi imkânlarımızla imar ettiğimiz, dönüşümü kendi arsamız üzerinde küçük ölçekli müteahhitlerle pazarlıklarla yapmaya alışkın olduğumuz bir sistemden, devletin kentsel dönüşüm söylemi ve ağır yaptırımlar içeren yasalarıyla birlikte çok güçlü bir düzenleyici olduğu bir başka sisteme geçiyoruz. Şimdiye dek kentli olma durumunun seçim dönemlerinde belediyelerle ya da müteahhitlerle arsalarımız üzerinden pazarlıklar yapmak demek olduğu bir anlayışı geride bırakıyoruz, devletin modern kentli olmamız gerekliliğini dikte ettiği yeni bir modelle karşı karşıya kalıyoruz.

Yani bir yandan bildiğimiz modeli bırakıp “modern” yaşamamız dikte ediliyor, diğer yandan model aslında değişmiyor ve sadece kentli olarak pazarlık şansımız elimizden alınıyor.

Toplu konut siloları

Modern bir kentli olmamız vaaz edilirken modern kentlilik, orta ve üst orta sınıf için “mortgage” olarak satın alınan site evinde oturma, alt ve alt orta sınıf için ise 15-20 sene borç ödeyerek sahip olunacak toplu konut sitelerinde yaşama olarak devlet tarafından belirleniyor. TOKİ, kentsel dönüşüm alanlarında nasıl bir proje yapılacağına, nasıl bir dönüşüm olacağına yatırımcıyla karar veriyor. Kentliler olarak bu modeldeki rolümüz, sadece tüketici ve borç ödeyiciler olarak imkânlarımız ölçeğinde hangi tarz sitede, nasıl bir fantazmagoriyi seçeceğimizle, hangi site reklamı ya da kataloğundan daha çok etkilendiğimizle sınırlandırılıyor. İmkânlarımız dar ise böyle bir seçme şansımız da kalmıyor. Toplu konut silolarında yeni modern kentli olmanın keyfini yaşamamız gerekiyor.

Biz kentliler de, özel site ya da silo sınırları içindeki ütöpik/distöpik dünyaların detay düzenlemelerinde “modern” olmanın hazzına varıyoruz. ▼

1 Harun Gürek, *AKP’nin Müteahhitleri*, Güncel Yayıncılık: İstanbul, 2008.

2 U. Atayurt, “Derenin Taşıyla Derenin Kuşunu Vurmak”, *Express*, 84, s. 13-14, 2008.

YOKSULLUĞUN KAYNAĞI

Bu sistemin dünya üzerindeki insanları ve çevreyi ne hale getirdiğini bütün ayrıntılarıyla tasvir etmek gerek.

Nihat Kentel

1970’li yıllarda krize giren Fordist işletme ve sermaye birikimi anlayışında devlet, dengeleyici, talep yaratıcı ve gelir dağılımının bozulması baskısına karşı bir işlev yerine getirirken, daha sonra içine girdiğimiz neoliberal sermaye birikimi döneminde devlet, sermaye birikiminin, pazar genişlemesinin baş aktörlerinden biri olarak nerdeyse taraf değiştirmiştir. Devletli pazar yaratma ve sermaye birikim politikaları bu yüzden, 30-40 yıldır gelir dağılımını bozan bir eğilimle geliyor.

Böyle bir kurulum içinde, devlet yeniden dağıtıcı işlevini gittikçe terkederek, artı değer ve rant kaynaklarını

pazara sunma yoluyla büyütücü bir işleve geçiş yapmıştır. Pazar ilişkileri zaten gelir dağılımını bozucu bir karaktere sahiptir. Bu da üst gelir grupları ile alt gelir grupları ve gelirsizler arasındaki arayı açmakta, bu ara açıldıkça, insanların hayatta kalma konusunda içine girdikleri rekabet daha da acımasız hale gelmekte, yaşadıkları psikolojik baskı “öteki”ne karşı olan düşmanlığı da körüklemektedir.

“Kapitalizm, insan hayatına bugüne kadar tanık olmadığımız biçimde saldırıya geçti.” Bu önermeyi bundan 10 yıl önce de söylüyorduk, bundan 10 ya da 20 yıl sonra da söyleyeceğiz büyük bir olasılıkla. Buna karşın daha küçük bir olasılıkla da

aynı süre içinde kapitalizmden kurtulmanın yolları ve yöntemleri ortaya çıkacak ve belki de dünya solu gelecekteki kapitalizm dışı dünyayı daha net bir biçime tasavvur edebilecek.

Bugün ise yapabileceğimiz çok önemli bir şey var. İçinde yaşadığımız bu sistemin dünya üzerindeki insanları ve çevreyi ne hale getirdiğini bütün ayrıntılarıyla tasvir etmek ve hangi gelişmelerin neye yölaştığını açığa çıkarmak.

“Değer” taşımayan “işgüçleri”

Refah sağladığı düşünülen büyüme, sürekli safralar atan ve bir yandan kendi temellerini de parçalayan

bir süreçtir. Yaşadığımız toplumsal dinamik, insanların hız sınırlarını zorluyor. Yarışı sürdürebilenler, her gün yeni rekorlar kırmak ve daha hızlı olmak zorunda. Öyle gözüküyor ki, ya insanî sınırlarına çarpıp aynı zamanda besledikleri sisteme en azından hasar verecekler, hatta yıkılmasına neden olacaklar, ya da biyonikleşip sistemle birlikte “yaşamaya” devam edecekler. Yarışı sürdüremeyenler ise birer birer dökülüyor zaten. On yıl önceki fabrika işçileri bugünkü işsizlerdir ve pazar için “değer” taşımayan “işgüçleri” vardır. Onlar bin türlü takla atarak, ıssızlaşmış kasabalarda, piyasaya çıkardığında maliyetini bile karşılayamayan ürünlerini ektikleri

topraklarda, kimyasal atıklarla bezenmiş ve en temel ihtiyaçlarını bile gideremedikleri şehre yamanmış yaşam alanlarında hayatta kalmanın ve kendilerini daha da yoksullaştıran parayı kazanma mücadelesinin hikâyelerini yazıp duruyorlar.

Kuzey Amerika ve Avrupa'da para ile yazılan ve dünyaya dayatılan pazar senaryosuna göre oynanan oyun, yüzyıllardan beri dünyanın güneyinde yoksullaşmaya, açlık ve şiddet krizlerine, çevresel ve insansal katliamlara yol açıyor. Ekonomik büyüme yoluyla halklarını yoksulluktan kurtardığı iddia edilen Çin, Hindistan, Rusya ve Brezilya gibi ülkeler (buna Türkiye'de dahil edilebilir) ise, yapılan propagandanın aksine, sayısı her geçen gün artan geniş halk kesimlerini ellerindeki para ile ihtiyaçlarını karşılayamayan yoksullara dönüştürmekte.

Türkiye'de de kişi başına düşen millî gelir artıyor. Hatta bundan, yoksulluk sınırı diye saptanan, günde 1 ya da 2 dolar gibi insan hayatının gerçeği ile hiçbir ilgisi olmayan ölçütlerle göre, yoksulluğun azaldığı sonucunu çıkarmak bile mümkün. Oysa bu yoksulluk alt gelir sınırı diye saptanan parasal miktar, insanlara, adına pazar denen canavar tarafından yaşam alanları parçalanarak sunulur. Eskiden o "yoksulluk" sınırının altında bütün temel ihtiyaçlarını karşılayabilen insanlar daha sonra o "yoksulluk" sınırının üstünde ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelir. Buna da günümüzde bazı iktisatçılar, "millî gelir artışı var" diyerek alkış tutar. Karşılayamaz hale gelirler, çünkü pazar, genişlemesini ve derinleşmesini, aynı zamanda işgücünün kendini yeniden üretmesinin de maliyelerini arttırarak, gerçekleştirir. Örneğin bugün, 10-20 yıl önce işgücümüz için hiç de gerekmeyen tüketim mal ve hizmetlerine ihtiyaç duyarız. Bir işçi daha fazla kazanır, ama alması gereken televizyon düz ekran, cep telefonu akıllı, hata internet erişimi de eskisine göre 10 kat daha hızlı olmalıdır.

Bundan 20 yıl sonra belki tekrarlayacağız, fakat insanlık tarihinin hiçbir döneminde insanlar mülkiyet ve hayatta kalma rekabetinin yol açtığı sosyal çökuşlere ve doğal yaşam alanlarının parçalanmasına bu denli maruz kalmadı. Toplumsal dayanışmanın yerini toplumun en derin noktalarına kadar nüfuz etmiş olan rekabet, aynı zamanda artan ırkçılığın da gelişebileceği uygun bir zemin sağlıyor. Kapitalist pazar politikaları ise, bütün bu gerçek yoksullaşmanın yol açabileceği

direnişi para yanılması ile aşmayı hâlâ becerebiliyor. Kapitalist pazarların ve neoliberal adını taktığımız politikaları yürüten, tanrıya baktıklarında dolarlar, avrolar gören, yeni muhafazakâr, korporatist ve baskıcı iktidarların esnekliği sayesinde, dünyanın her köşesine çöreklenmiş olan krizlerin dünya çapında sosyal patlamalara dönüşmesi, paranın kokusunu alan insanların ellerinde kalanları da yitirme korkuları da kullanılarak, engellenebildi. Neoliberalizm adını taktığımız, ama aslında kapitalizmin kendi doğasından kaynaklanan genişleme ve derinleşme yöntemlerinin inanılmaz katkısıyla, başta Çin, Hindistan, Rusya, Brezilya, Türkiye ve Endonezya gibi ülkelerde olmak üzere, insanları kapitalist pazarlara bağlayan toplumsal ve dinsel projeler, hareketler, yine en büyük desteği pazarla içine girdikleri alışverişten alarak bu krizin bir dönüşüme yolaçmasının önündeki en büyük engellerden birini oluşturdu.

Dokunduğu her şeyi pazar konusu yapma becerisi, gıda ve hammadde kaynaklarını da şu ana kadar görülmemiş biçimlerde "değer"leyerek spekülâtör sermayedarların servetlerini şişirirken, milyarlarca insanın daha da yoksullaşması sonucunu getiriyor. Yoksulluğun yaygın olduğu ülkelere de, hâlâ ilaç niyetine büyüme ve dolaylı olarak, büyüme ile birlikte gelen Batı'yla entegrasyon öneriliyor. Bu entegrasyon büyük ölçüde dünya çapındaki ticaret anlaşmaları ile sağlanırken, büyüme

olmadan ve ürünlerini Batı'ya satmadan, bu yoksulluktan çıkamayacaklarına inandırılmak isteniyoruz. Buna inanmak için, bugün yoksul olarak bilinen ülkelere, insanlarının yoksulluğunu ve yoksunluğunu hediye eden şeyin, dinmek bilmeyen genişleme ve yerleşme dürtüsü taşıyan, girdiği her alanı pazara çevirerek, dokunduğu her şeyi metalaştırarak, insanların pazar ve meta ilişkileri dışındaki yaşama olanaklarını yok eden sermaye olduğunu unutmamız gerekiyor.

Çözüm var mı?

Yoksulluk pazarla doğrudan ilişkili bir kavramdır ve insanın kendisini, bulunduğu toplumsal koşullarda, yeniden üretmesi için gereken ihtiyaçlarını karşılayabilmesi ile ölçülür. "Pazar" denilen ilişkiler ağı, girdiği yerde metalaştırdıklarını fiyat yoluyla "değerli" hale getirirken, insanların yoksulluk sorunu da tam bu andan itibaren ortaya çıkar. Daha önce erişebildiği ihtiyaçlarına, bir sonraki aşamada yerleşik pazar ilişkileri içinde, değişim değerlerinin karşılığını ödeyerek erişmeye ya da erişememeye başlar. Bu yüzden, yoksulluğun kaynağı olan kapitalist pazarların gelişimi ise, büyüme adı verilen pazar genişlemesi ve derinleşmesi de, uzun vadede kaynağı olduğu soruna çözüm olamaz.

Yoksulluğa karşı koyma tek ülkede asla başarıya ulaşamayacak kadar uluslararasılaşmış bir sorun olduğu için, uluslararası ilişkiler ve deneyim aktarımlarıyla hayata

geçirilebilecektir. Gelir dağılımı bozukluğu ve yoksullaşma eğilimine karşı, pazar ilişkilerine son derece yabancı kavramların öne çıkarılması, bu hastalığın giderilmesi için önemli politik sonuçlar sağlayabilir. Dayanışma, pazarın panzehiridir. Demokratik ve ortaklaşa üretilen projeler ve süreçler, pazar ilişkileri dışında da bir hayat olup olamayacağını zamanla bize gösterebilir.

Herkese temel bir gelirin garanti edilmesi hedefi, pazar ilişkilerine ve kâr dürtüsüne karşı politik bir alternatif olabilir. İnsanlar çalışmasalar bile, toplumun kendilerini taşıyacağından emin olmalıdır. Deliler gibi gözüne iliştiirdiği her yerden artı değer devşirme dürtüsü ve birtakım insanların "çalışkanlığı", bazı başka "aptal" ve "değersizlerin" yoksullaşmasına yol açıyorsa, o zaman o "aptal" ve "değersizlerin" de tembellik etme haklarının ya da zorunlu tembelliklerinin de karşılığının verilmesi gerekir.

Bugün insanların çoğu hayatlarını idame ettirmek ile ettirememek arasındaki sınırda tutuluyor. Alttakiler ve araftakiler, paraya tapma ideolojisinin dışına çıkmaya en yakın insanlardır. Küreselleşme yalnızca pazar ilişkilerini değil, aynı zamanda pazar dışı ağların da gelişmesine önemli kolaylıklar sağlıyor. Eğer kendi mahallemizden, şehrimizden ya da ülkemizden bulamıyorsak, fikirdaşlarımızı başka kıtalardan bulabiliyoruz ve ortak bir eylemde buluşarak ses getirebiliyoruz. ▼

YERYÜZÜNDE CENNET HAYALİ: CHARLES FOURIER

Çocuksu, ayrıntıların peşinden giden, elinde büyüteç her şeye merakla bakan, naif bir neşe taşıyan, yaşadığı hayatın ve düzenin nasıl olması gerektiğine adanmış bir hayat.

Ceyda Akaş Kabadayı

Evdeki çalışma odasının balkonunda bir zaman kapsülü olsa, geleceğe götürecek düğmelerde bir aksaklık olduğu için sadece geçmişe gidilebiliyor olsa, yolculuğu hiç düşünmeden 19. yüzyılın ikinci yarısından başlatıp “Hadi gelmişken Ekim Devrimi’ni de görelim” diyerek 1920’lere sürüklerdi insan herhalde.

Bu zaman dilimini bir 50 yıl daha geriye götürmek içinse tek bir isim yetebilir: Fourier.

Şöyle bir adam olsa: Yaşadığı dönemden, yaşama şeklinden, içinde bulunduğu toplumdan ve dayattığı koşullardan son derece şikâyetçi, tamamen farklı bir yapı kuruyor, inanılmaz detaycı olduğu için bu toplum yapısını oluşturacak kişileri uzun matematik kombinasyonlarını elden geçirerek saptıyor; bununla kalmıyor, toplulukların yaşayacağı mekânları çiziyor, şehir planlamasına ciddi alternatif üretiyor, önerdiği yapıyı oluşturacak şartları belirliyor, bunları da Jules Verne’e taş çıkartacak bir edebî dil ve hayal gücüyle anlatıyor, durup durup listeler yapıyor, oturup “boynuzlu kocaların değişik türleri” hakkında kafa yoruyor, hem eğleniyor hem öğretiyor (!), kreş sistemini düşünerek ilk defa kadın haklarından ve özgürlüğünden bahseden kişi olmakla kalmayıp eğitimcilikçiye soyunuyor, yaşarken değil belki ama hemen sonrasında Dostoyevski’den André Breton’a, Roland Barthes’a bir sürü dehayı etkiliyor...

İşte bu adımın tam adı: François Marie Charles Fourier. Yaşadığı dönem: 1772-1837.

‘Armoni’ dönemi

Bir uygarlık düşmanı Fourier. İnsanın barbarlıktan sonra geçirdiği bir süreç olarak görüyor uygarlığı ve şu anda başımıza gelen ne kadar

kötülük varsa, tüm baskıcı sistemi ve kısıtlayıcılığıyla uygarlıktan biliyor. Eğer insanlık bu dönemi atlarmayı başırırsa kendisinin ‘Armoni’ adını verdiği başka bir sürece girerek, tüm kabul görmüş kuralların ötesinde mutlu bir yaşam sürmeye başlayabilecek (bu arada ciddi bir evlilik düşmanı olduğunu belirtmek gerek). Uyum içinde yaşayan bu topluluklar, Falanster adı verilen binalarda oturuyor. Fourier’nin hesaplarına göre dünya üzerinde her biri 1620 kişiden oluşan yaklaşık 3 milyon Falanster olacak (detaycı demistik değil mi? Bunu hesaplarken yine oturup 810 insan tipi içeren bir liste yapıyor, bunun kadın ve erkek versiyonlarını da hesaba katarak bu sayıya ulaşıyor).

Bu bölüklerin ortak bir mutfağa sahip olması hem herkesin yeterli derecede beslenmesine hem de tüketimin kontrol edilmesine yol açacak. Tarımla geçinecek olan bu toplumlar kendi içlerinde de sürekli devredilen bir görev dağılımıyla örgütlenecek, herkes kendi yeteneği doğrultusunda üretime katkıda bulunacak. Bu işbölümü çocukları da kapsıyor elbette, Freud’un yıllar sonra ortaya atacağı anal-sadist dönemi öngörürcesine oluşturduğu sistemde, Küçük Ordular ismini verdiği gruplar her çocuk gibi pislikle oynamaktan hoşlandıkları için çöp toplamakla görevlendiriliyor. Özel kıyafetleri içinde midillilerine binip dolaşıyor, sürüngen toplayıp işkembe temizliyorlar, özgürce argo

konusuyorlar (bunlarla işi olmayan çocuklar ise çiçeklerle ilgilenip zeb-raların üstünde fink atıyor).

Tutkularıyla barışan bir toplum

Yapılmaması gereken, ama aslında arzulanan güdüler yararcı bir anlayışla geri dönüştürülüyor. Bunda Fourier’nin insan tutkularına hiçbir şekilde gem vurulmaması gerektiği düşüncesi ön plana çıkıyor elbette. Zaten düşünürü göre tutkularıyla barışmayan bir toplumun ahenkli olmasının hiçbir yolu yok.

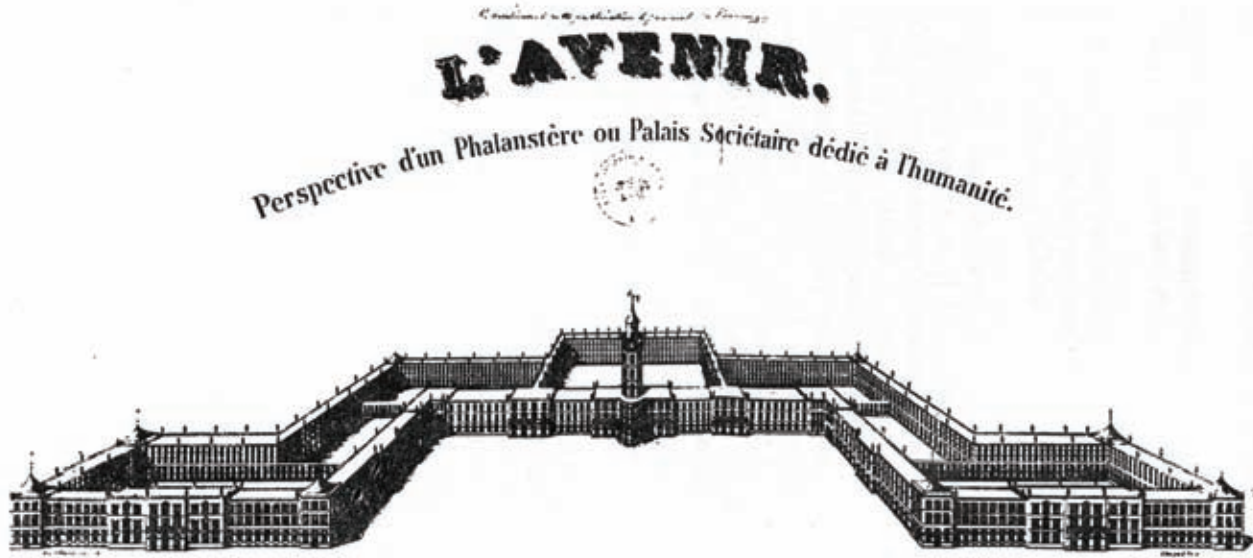
Bunları yüzlerce sayfada anlatırken bir yandan da dergi çıkartıyor.

Tüm bu çabalara rağmen, belki de pek şaşırtıcı olmayan bir şekilde, yaşarken büyük bir hareket sağlayamıyor. Hatta Béranger’nin uydurduğu ya da anlattığı gibi 1825-35 arası, on yıl boyunca kendine bu projeyi gerçekleştirmek için bir hami bulmak amacıyla kimsenin gelmediği öğle yemekleri düzenliyor.

Bu duruma istisna oluşturabilecek tek örnek var: 1833’te, yani ölümünden dört yıl önce, Fourier’nin fikirlerinden yola çıkılarak Baudet Dulary’nin bağışlanmasını sağladığı 500 hektarlık alanda bir komün kuruluyor, tüm organizasyonu da sıkı bir Fourierist olan Victor Considérant yürütüyor, sonbahar aylarında binalar tamamlanıyor.

Ancak 1100 kişiyle başlayan yeni toplum girişimi kışın sonunda 200 kişiye düşüyor, belki de Fourier’nin hassas hesaplarına tam da uyulmadığı için! (Mezarından bağıyor:

“Fourierizm barışçıl bir sistemdir, inceliğiyle ruhu ele geçirir; kalbin, Fourier’nin sistemini oluştururken kendisini de etkilemiş olan insan sevgisiyle dolmasını sağlar, akli ahengiyle şaşırtır...”

1620 dedik size...)

Sonra 1841’de biri Brezilya’da olmak üzere iki ayrı Falanster kuruluyor, sonları yine hüznle bitiyor. Doktorlar, avukatlar ve mühendislerden oluşan bir grup 1845’te ütopyayı bu defa Cezayir’de (sömürge sahibi olmak bambaşka tabii) hayata geçirmeye yelteniyor, kısa süre sonra maaşla geçinen bir topluma dönüşüyor. Amerika’da buna benzer tarım kooperatifleri kurulsada sonuç değişmiyor. Sadece aralarından biri, Meksika’da kurulan bir komün, 13 yıl ayakta kalabiliyor.

Longo Mai

Günümüze geldiğimizdeyse Fourier’nin rüyasını gerçekleştiren birçok kooperatif olduğunu görüyoruz. İlki Fransa’nın güneyinde, Limans bölgesinde kurulan Longo Mai. Provans dilinde “uzun süre yaşayan” anlamına geliyor. ’68 coşkusu içinde, Spartakus grubuyla (Avusturyalı öğrenci birliği), Hydra üyesi (İsviçreli öğrenci grubu) öğrenciler birleşerek savaş ve kapitalizm karşıtı çeşitli eylemler yapıyor. Bir yandan da fon oluşturuyorlar.

Hydra’yı 1972 yılında Schirmeck Fabrika eyleminden tanıyoruz, fabrikayı ele geçirmeleri onlara büyük bir prestij ve destek sağlıyor. Almanya’da Baader ortalığı kasıp kavururken Hydra ve Spartakus tüm kurulu sisteme karşı alternatif bir yapılaşma oluşturma düşüncesinde birleşiyor. Birleşen bu iki Alman ekolü topluluk, otoriteyle yaşadıkları doğal problemler sebebiyle Provence’a geliyor ve Fourier’nin sıkı

takipçisi olan “Rémi” lakaplı Roland Perrot ile tanışıyorlar. Perrot’nun bağlantıları sayesinde 270 hektarlık, içinde harap bir çiftliğin de bulunduğu araziye herkesin birleşerek ortaya koyduğu 450.000 Fransız Francıyla (aşağı yukarı \$64.000) satın alıyorlar.

Halen Zinzine dağının eteğinde hayatına devam eden kooperatif daha çok hayvancılıkla geçiniyor. Bir radyosu var, ayrıca Forum Civique Européenne’e de ev sahipliği yapıyor. Limans’da bulunan kooperatifin Fransa’da dört, Ukrayna, Avusturya, Almanya ve Costa Rica’da birer de kardeşi bulunuyor.

Fourier’nin ölümüne ve sonrasına geri dönersek, bu sefer Dostoyevski’yle karşılaşıyoruz. Fourierist bir topluluk olan Petrachevski’ye katılan yazar 1849’da vatan haini ilan edilerek Çar I Nicolas tarafından idam cezasına mahkûm ediliyor. Çarın son anda cezadan vazgeçmesi bugün *Suç ve Ceza*’yı, *Karamazov Kardeşler*’i okumamızı sağlıyor. Dostoyevski, sorgu heyeti karşısında şöyle diyor:

“Fourierizm barışçıl bir sistemdir, inceliğiyle ruhu ele geçirir; kalbin, Fourier’nin sistemini oluştururken kendisini de etkilemiş olan insan sevgisiyle dolmasını sağlar, akli ahengiyle şaşırtır... Bu sistemde nefrete yer yoktur. Fourierizm, politik devrimlerin peşinde değildir, yaptığı devrim ekonomiktir. Devletle, mülkle ilgilenmez”.

Bir yeryüzü cenneti

Sadece bir ütopya olarak kalmayan

Fourier’nin toplum ve sistem eleştirisi 1850 sonrası Fransız sanat camiasında da etkisini sürdürüyor. Neil McWilliam’ın yazdığı, İletişim Yayınları’ndan çıkan *Sanat/Ütopya - Sosyal Sanat ve Fransız Solu* isimli 570 sayfalık kitabın yarısı tamamen Fourier’ye ve onun sanata ve teorisine etkilerini anlatıyor. Özellikle 1851 Paris Salonu’nda Millet’nin “Le Semeur” tablosunun bu bakış açısıyla nasıl övgüyle karşılandığını aktarıyor.

Dönemin düşünür ve sanat eleştirmenlerinden Laverdant, bir Fourierist olarak sanatçının dürüst olması gerektiğini, ahengi bozulmuş insan ve doğanın tüm çıplaklığıyla tasvir edilmesinin gerekliliğini vurguluyor, yazarın deyimiyle realizmi çağırıyor: “Ne zaman çetin ve sıkıcı işlere gömülmüş (...) zorluklar içinde yaşayan yoksul insanlarla karşılaşsalar, onları rahat ve keyifli bir atmosferde grup halinde resmetmeye girişen” sanatçıları eleştiriyor. “Fourier, uygarlığın doğayı sömürmesine son verilmesiyle, verimli ve insan ihtiyaçlarına karşılık veren bir yeryüzü cenneti yaratılacağını iddia etmiştir” diyor yazar.

Yine 1851 Salonu üzerine (Fourier’nin ahenk teorisine bağdaşan şekilde) François Sabatier de sergide yer alan peyzajlar hakkında “istese de istemesek de şehirlerden vazgeçmeyi düşünmek zorundayız. Takdir-i ilahî peyzaj sanatçıları, bizleri kırlarla, yani insanın doğal yuvasıyla yakınlaştıran barıştırarak bu olaya hazırlamakla görevlendirilmiş görünüyor. Emin olun, bugün bu

kadar çok sayıda ve yetenekli peyzaj ressamı varsa, sebebi budur. Peyzajın kendisi de sosyalist hale geliyor, gülmeyin: Bu demektir ki sosyalizm, doğanın gücünün akıl yoluyla artırılmasından ve bilim ile sevgi aracılığıyla ahenkle düzenlenmesinden başka bir şey değildir” diyor.

“Devrimci Bağımsız Bir Sanat İçin”

Dahi ütöpastimizin sanata etkisi dönemle sınırlı kalmıyor. 1938’e geldiğimizde André Breton’u Paris’te ilk sürrealist sergisini düzenlerken buluyoruz. Aynı yıl sanatçı, Frida Kahlo, Diego Rivera ve Leon Troçki’yle beraber Meksika’ya gidiyor ve “Devrimci Bağımsız Bir Sanat İçin” manifesto kaleme alıyorlar. 1939’da içinde Fourier’ye de yer verdiği ve sonradan Vichy hükümeti tarafından yasaklanacak olan “Kara Mizah Antolojisi” ve “Fata Morgana”yı yayınlayan Breton, Mareşal Pétain tarafından “tehlikeli bir anarşist” olarak nitelendiriliyor ve New York’a gitmek zorunda kalıyor. İşte bu sürgün günlerinde Amerika yerlilerini tanımak için yaptığı yolculuklarda yanına Fourier’nin kitaplarını alan Breton, 1945’te de “Ode à Charles Fourier”yi (“Charles Fourier’ye Ağıt”) yazıyor.

Fourier geçen yıllar içinde Roland Barthes, Pascal Bruckner, John Updike gibi birçok yazar için ilham kaynağı oluyor. Etkisi son derece derinden ve sessiz gerçekleşiyor anlaşılan. Zaten Italo Calvino da Fourier hakkında yazdığı üç şahane denemesinden birinde kendisinin son derece az konuşan, genelde sessiz kalmayı tercih eden biri olduğunun altını çiziyor. Öyle ki, en yakın arkadaşının sağır olduğunu da bıyıklıktan gülerek ekliyor.

Bir başka arkadaşı, döneminin ve belki de günümüzün de en büyük gastronomlarından biri olan Brillat-Savarin’in (1838’de yayınlanan *Physiologie du Goût* - Tatmanın Fizyolojisi, Çiya Yayınları’nın ‘Yemek ve Kültür’ dergisinde bölüm bölüm yayınlanmıştır) yemek kültürü üzerine düşüncelerinin etkisiyle, kurduğu sosyal düzende yemek yapmanın ve yemenin bile her zamanki gibi detaylı bir şekilde yer alması aslında tam da Fourier’yi niye okumamız gerektiğini anlatıyor: Çocuksu, ayrıntıların peşinden giden, elinde büyüteç her şeye merakla bakan, naif bir neşe taşıyan, yaşadığı hayatın ve düzenin nasıl olması gerektiğine adanmış bir hayat bu. Bir roman kahramanı, Flaubert’in “Bilirbilmezler”inden (“Bouvard et Pécuchet”) fırlamış gibi bir mucit. ▼

NİKSAR VE ÇEMİŞKEZEK: CAHİT KÜLEBİ'NİN İKİ YURDU

Külebi, Kemalist gözlüklerini takıp Çemişkezek, Patnos ve Malazgirt'i yazdığında, şiirle ilişkisi kopar, "Türküm, doğruyum, çalışkanım" düzeyine düşer.

Roni Margulies

Cahit Külebi hiç kuşkusuz Cumhuriyet döneminin en büyük şairlerinden biri ve değeri en az teslim edilebilir. Kanımca Yahya Kemal, Nazım Hikmet ve Edip Cansever ile aynı nefeste anılması gerekirken, Külebi "anılmayan" bir şairdir.

Turgut Uyar 1968'de kaleme aldığı bir yazısında şöyle der: "Külebi bir 'vakıa'dır, bir açıklanmaz olaydır Türk şiirinde. Oysa gündeşi Orhan Veli kuşağı açıklanabilir; birtakım toplumsal koşullara bağlanarak, yetişme, oluşma, yaşama düzenlerine bakarak açıklanabilir... Ya Külebi? Külebi, durup dururken çıkar". Oysa Külebi tam da toplumsal koşullara bağlanarak açıklanabilir: 1950'lerde başlayarak günümüze dek süren ve bu dönemin özellikle ilk 20 yılında Türkiye'nin sosyo-ekonomik ve siyasî yaşamının en çarpıcı gelişmesi olan, döneme adeta damgasını vuran toplumsal olgunun, iç göç olgusunun şairidir Cahit Külebi. Şiirinin toplumsal temeli, maddi zemini Türkiye'yi onyıllarca kasıp kavuran köyden kente göç olgusudur. Ve bu temele oturduğu için, derin toplumsal kökleri olduğu için büyüktür Külebi'nin şiiri.

Külebi'nin temel teması, dönüp dolayıp işlediği, şiirinin can damarı olan tema şehirdeki köylünün, ilk nesil şehirlinin yalnızlığı, özlemleri ve hasreti, fakirliği ve kimsesizliğidir.

Yaygın görüş Külebi'nin halk şairi, Anadolu şairi olduğudur. "O halk'tır, halktandır (halk dediğimiz neyse), halkça duygulanır", der Turgut Uyar, "bütün ezilmişliğini de keyfini de duyurur Anadolu insanının", der, "Anadolu lirizmini" taşıdığını söyler. Oysa, Anadolu temalarının işlendiği her şiir dönüp geriye

bakarak yazılmıştır, köye şehirden bakar. Anadolu köylüsünün şairi değildir Külebi, büyük kente göç etmiş köylünün şairidir.

Büyük şiir ve beylik şiir

Cahit Külebi hem çok iyi bir şairdir hem de çok kötü şiirler yazmıştır.

Kendine özgü bir şiiri, kendine özgü bir şiir dili vardır, iyi şiirlerinin hepsinde başkasının olduğu bir an için bile zannedilmesi mümkün olmayan bir Külebi sesi vardır. Ama aynı zamanda en sıradan, en yeteneksiz şairin yazacağı kadar ezbere, Mehmet Emin Yurdakul şiiri kadar beylik ve pespaye şiirleri de vardır.

Niye? Nasıl oluyor da aynı şair hem mükemmel şiir hem beylik şiir yazabiliyor?

Divan şiiri ile ilgili bir soruşturmaya verdiği cevapta Edip Cansever bu şiire niye ilgi duymadığını anlatır ve şöyle der: "... gerçek yaşamdan uzak bir şiirdir de ondan. Ne doğası doğa, ne aşkı inandırıcı bir aşk, ne de insanı etiyile kanıyla somut bir insandır... Onca yüzyıl egemenliğini sürdürmüş bir şiirden bir tek 'Osmanlı İnsanı' bile çıkaramayız. Öyleyse? İnsanın olmadığı yerde şiir aramak çabası boş bir çaba değilse nedir? Yaşamışlığın getireceği tek şey ölü şiir hücreleri, ölü bir doku olmaktan öteye geçemez."

Çoğu büyük şair gibi, Külebi'nin de bütün iyi şiirleri buram buram yaşam ve yaşanmışlık kokar. Bu şiirlerin doğası doğadır, insanı etiyile kemiğiyle somut bir insandır. Ve hep aynı insandır: Köyden kente göçmüş, kentte yabancı ve yalnız kalmış, bunalmış, umutlarını ve yaşam sevincini yitirmiş, bir yandan dayanılmaz bir özlemle yanan, bir yandan içinde yanardağ gibi bir öfke yükselen insandır.

Bu insan, "İkinci Kişi" şiirindeki

kişidir: Yani kente yeni göç etmiş, genç Külebi. Ona seslenir, onu yazar bu şiirde ve tüm iyi şiirlerinde:

"Atlarla, insanlardan daha çok / yoldaş mıydın çocukluğunda? / Neyledin hepsinin yokluğunda?"

"Nasıldı gurbete ilk çıkışın? / Kıyısına ilk vardığın deniz?"

Külebi'nin bütün iyi şiirleri aynı şiirin tekrar tekrar yazılmış şekilleridir adeta. Ve bu şiirin belki de en güzel örnekleri "İstanbul", "Tokata Doğru", "Tokata Girerken" ve "Yurt" şiirleridir. "Belki de" dedim ama, hiç kuşku yok, "İstanbul" sadece Külebi'nin değil, Cumhuriyet döneminin en güzel şiirlerinden biridir. Bu kadar sade, yalın, fazlalıksız,

fantezisiz, adeta 30 saniyede kendiliğinden çıkıvermiş kadar kolay yazıldığı hissini uyandıran ve ama bir insanlık durumunu bu kadar yoğun ve çarpıcı bir şekilde canlandıran, son dizesiyle insana adeta fiziksel bir acı çektiren bir şiir var mıdır, bilmiyorum. Varsa, ben okumadım.

"Niksarda evimizdeyken / Küçük bir serçe kadar hürdüm" der Külebi şiirin başında. Ama sonra, İstanbul'da:

"Anladım bu şehir başkadır.
Herkes beni aldattı gitti,
Anladım bu şehir başkadır
Herkes beni aldattı gitti.
Yine kamyonlar kavun taşır,
Fakat içimde şarkı bitti."

Bundan en az 10, belki de 15 yıl

sonra yazılmış olan “Tokata Girerken” biçim olarak da, içerik olarak da tam aynıdır:

“Tokata girerken bir derin / Vadi var
her taraf yeşil” diye başlar,

“Alın beni bırakan o vadiye
Belki yüzyıllarca yaşarım.
Alın beni bırakan o vadiye
Belki yüzyıllarca yaşarım.
Şu bizim Külebi n’oldu diye
İsterse sormasın ahbablarım.”

Aynı özlem, aynı şikâyet. Geride bıraktığı yerde “Ne kin, ne haset, ne başka şeyler!” Büyük kentte ise, ortadan kaybolduğunda “N’oldu?” diye merak bile etmeyecek olan ahbablar. İnsan ilişkileridir Külebi’yi yoran, mutsuz eden; sahte ve afakî bir doğa özlemi değil.

“Tokata Doğru” şiirinde özlenen doğaymış gibi görünür. “Bir türkü kadar uzak” olanlar kavaklar ve akçakavaklardır, atlardır, “Çamlıbelde Tokata doğru / Tozlu yolların aktığı ırmak”tır. Ama biliyoruz ki Çamlıbel’in önemi doğasının güzelliğinden değil, Külebi’nin ilkokul birinci ve ikinci sınıfları okuduğu yer olmasından gelir. Bir yazısında şöyle der Çamlıbel hakkında:

“Kasabanın ortasından Sivas-Tokat yolu geçirdi... Biz yolun üstünde, kasabanın çıkış yerinde boş bir handa otururduk. Hanın avlusu çok genişti. Ortasında bir kuyu vardı. Önünde de gürül gürül akan bir ark. İlkokulun birinci ve ikinci sınıflarını hanın yanındaki ilkokulda okudum. Hanın avlusunda çoğu zaman tek başıma oynardım. Köprüler, kubbeli fırınlar yapardım. Babam bir oyuncak değirmen yaptırmıştı. Kalıp kalıp söktüğüm çimlerle taşları besleyerek arığa set yapardım. Yerleştirdiğim oluk, değirmenin çarkını, taşlarını döndürürdüm. Sahici bir değirmen gibi.”

Şiirde yer almamalarına rağmen, “Tokata Doğru” şiirine somutluğunu, sahiciliğini veren, Çamlıbel ve bu köprüler, kubbeli fırınlar ve oyuncak değirmendir. Şiirin her dörtlüğünün sonundaki “dön geri bak” nakaratının ve “Gözlerim yaşıyor, dön geri bak” dizesinin birer hançer kadar etkili olması ilkokul günlerinin o oyuncak değirmeni sayesinde.

“Yurt” şiirinde de yine ardıçlar, gürgenler, çiçekler, dağlar, dereler vardır; “Tokatla Niksar arasında / Bir küçük ev görünür uzaktan”. Ama doğa kişiseldir yine, Külebi’nin

doğasıdır, çocukluğunu, gençliğini simgeleyen doğadır, herhangi bir doğa değil: “Allı güllü çiçekler / Elimle dikilmiş bahçesine. / Yürüsem hepsi koşar ardımdan / Çocuk gibi delicesine.”

Nitekim, şiirin en çarpıcı dizeleri, “Siz baksanız bir şey göremezsiniz / Benim yurdumdur orası”, bir yandan kentlilerin duyarsızlığından sitem eder, ama bir yandan da anlattığı doğanın “kendi” doğası olduğunu vurgular.

Sahici yurt ve ezbere yurt

Bu şiirdeki “yurt” ile “Atatürk Kurtuluş Savaşında” veya “Atatürk’e Ağıt” veya “Köy Öğretmenleri” veya “Yurdum” şiirlerindeki “yurt” arasındaki fark, Külebi’nin büyük ve sahicî şiiriyle sahte ve banal şiirleri arasındaki farkı açıklar. Bu iki “yurt” Külebi’nin hem çok iyi bir şair hem de çok kötü şiirler yazmış bir şair olmasının sırrını içerir.

Yurtlardan birincisi, Külebi’nin doğup büyüdüğü köy ve kasabalardan, yüzdüğü derelerden, diktiği çiçeklerden, babasıyla oyunlar oynadığı han ve evlerden oluşan hakiki, deneyimlenmiş, yaşanmış, gerçek bir sevgiyle sevilen bir yurt.

Diğeri ise, ilkokul müsamerelerinde okunanlara benzeyen şu dizelerdeki yurt:

Önce adını öğrenir çocuklarımız!
Eli kalem tutup yazanda.

Binler yaşa, yurdumuza hizmeti büyük!
Kemal Paşa! Ölümsüz insan! Şanlı Atatürk!
(Atatürk Kurtuluş Savaşında)

Veya şu dizelerdeki:

Ağladığım senin içindir!
Güldüğüm senin için;
Öpüp başıma koyduğum
Ekmek gibisin!
(Yurdum)

Veya:

Kemal Paşa çıkageldi
Bir alevdir aldı gitti yurdumuzun gönlünde,
Çorap gibi söküp attı
Düşmanları ordumuzun önünde.
(Atatürk’e Ağıt)

Ve nihayet:

Çemişkezekte, Patnosta, Malazgirtte doğanlar
Bütün bunları düşünmelisiniz.
Yüce ırmaklar gibi sessiz, sürekli
Kağnılarla, arabalarla, kamyonlarla
Akıp köylere gitmelisiniz!

Yurdumuza ışık iletmelisiniz.
(Köy Öğretmenleri II)

Bu örneklerdeki “yurt” Külebi’nin yaşadığı, bildiği “kişisel” yurt değil, Atatürkçülüğün uzaktan ve yukarıdan baktığı “kavramsal” yurttur.

Dolayısıyla, şiirlerdeki duygular yapay, imgeler banal, sevgi zorakidir. Çemişkezek, Patnos ve Malazgirtlilere dışarıdan ve yukarıdan akıl verilmektedir. Sahicilik gitmiş, giderken şiiri de beraberinde götürmüş, yerini soğuk ve didaktik bir hamasete bırakmıştır. Bu şiirlerin ne doğası doğa, ne aşkı inandırıcı bir aşk, ne de insanı etiyile kemiğiyle somut bir insandır. Bu şiirlerdeki Çemişkezek,

Patnos ve Malazgirtliler Külebi’nin tanıdığı gerçek köylüler değil, Kemalizm’in “Köylü milletin efendisidir” şiirindeki hayalî köylülerdir.

Bu şiirlerde Kemalizm’in “halka rağmen halk için”, tepeden inme reformizminin kurgusal köylüsü, hayalî halkı vardır. Külebi’nin Niksar’da oyun oynadığı çocuklar veya Ankara’da sırtında küfeyle gezinen adam değil, şehirli Kemalist aydınının uzaktan ve yukarıdan gördüğü, tanımadığı kalabalık vardır. Örneğin, “Kim tutup kurtaracak bunları” dizesi Kemalizm’in seçkinciliğinin, tepedenciliğinin çok özlü bir ifadesi kuşkusuz, ama insanın tüylerini diken diken ediyor.

Külebi, Kemalist gözlüklerini takıp Çemişkezek, Patnos ve Malazgirt’i yazdığında, şiirle ilişkisi kopar, “Türküme, doğruyum, çalışkanım” düzeyine düşer.

Külebi’nin yurdu Niksar’dır, Çamlıbel’dir, Tokat’a doğrudur. Onları yazdığında hakiki şiir yazar. ▼

ÇAĞININ BİR TANIĞI: CHARLES DICKENS 200 YAŞINDA

Yalnızca yoksulların yaşadığı akıl almaz zorlukların değil, evlilik, eğitim, hukuk gibi toplumsal kurumların eleştirisi de Dickens romanlarının önde gelen konuları arasındadır.

Melih Mol

Bu yıl şubat ayında İngiliz roman-cı Charles Dickens'ın doğumunun 200. yıl dönümü çeşitli etkinliklerle kutlandı; dünya çapında pek çok edebiyat sever çağının tanığı büyük İngiliz yazarı saygıyla andı. Geride klasik edebiyatta erişilmesi güç bir külliyat bırakan Dickens'ın şüphesiz en ayırt edici yanı özellikle de yoksulların gündelik hayatını en çıplak haliyle tasvir etmesi ve mükemmel bir karakter yaratıcısı olmasıydı. *Oliver Twist*, *David Copperfield*, *Mr. Gradgrind*, *Ebenezer Scrooge*, *Mr. Micawber* bu karakterlerden yalnızca birkaçı.

Dickens 1812 yılında Portsmouth'ta doğdu. Babası borç batağına düşüp hapse girene kadar görece mutlu geçen çocukluğu, babasının iflasını takiben çalmak zorunda kalmasıyla değişti. Küçüklüğünde bir asilzade olma hayalleri kuran Dickens için ileriki yıllarda onlarca karakterde hayat bulacak olan deneyimler, hem yazarlığını hem de hayatının geri kalanını etkiledi.

Yazarlığa gazeteci olarak başlayıp ilk hikayelerini "Boz" takma adıyla yazan Dickens'ın ilk önemli romanı *Oliver Twist* 1837-39 yılları arasında aylık parçalar halinde yayınlandı. Çocuk yaşta çalışmaya başlayan öksüz *Oliver Twist*'in acıklı öyküsünü ve maceralarını anlatan roman özellikle üst sınıf İngilizler için şaşkınlık verici nitelikteydi. Sanayinin gitgide geliştiği, endüstriyel kapitalizmin palazlandığı ve çocuk emeği sömürsünün en üst seviyesine çıktığı bu dönemde, çocuk bir işçinin romandaki gerçekçi tasviri, zengin İngilizlere hayal dahi edemeyecekleri yoksulluklar hakkında fikirler veriyordu¹.

Toplumsal gerçekçi romanların erken örneklerinden biri sayılan *Oliver Twist*, çocuk emeğinin yanı sıra

Viktorya Dönemi burjuvazisinin ikiyüzlülüklerinin ve Yoksulluk Yasası² gibi işçi sınıfına ve yoksullara yönelik saldırıların teşhirinin yanı sıra sınıf çatışmalarının müstehzi bir dille eleştirisini de içeriyordu. *Oliver Twist*'i babasının ölümünden sonra annesine ve kızkardeşine bakmak zorunda kalan Nicholas Nickleby'nin hikayesi izler. *Nicholas Nickleby* de *Oliver Twist* gibi aylık bölümler halinde yayınlandı. *Nicholas Nickleby*, yayınlanmasının hemen ardından Dickens'ın hayatı boyunca sürecektü ününü sağlamlaştırdı. *Oliver Twist*'in hikâyesi kadar acıklı değilse de *Nicholas*'ın hikâyesi de yoksulların hayatının ve dayanılmaz çalışma koşullarının gerçekçi tasvirini içerir.

Dickens bir diğer önemli romanı *Martin Chuzzlewit*'i kaleme aldığı sırada, ünü deniz aşırı ülkelere ulaşan bir yıldızdı artık³. *David Copperfield*, *Bleak House*, *Zor Zamanlar*, *İki Şehrin Hikâyesi*, *Büyük Umutlar*, *Ortak Arkadaşımız* gibi romanlar da parçalar halinde yayınlandı, hemen hemen tamamı beyaz perdeye aktarıldı ya da ilham kaynağı oldu.

Dickens, yukarıda da belirtildiği gibi, toplumsal gerçekçi akımın erken temsilcilerinden biri. Yalnızca yoksulların yaşadığı akıl almaz zorlukların değil, evlilik, eğitim, hukuk gibi toplumsal kurumların eleştirisi de Dickens romanlarının önde gelen konuları arasındadır. Yazılmalarının üzerinden geçen onca zamana

rağmen Dickens kitaplarının halen yaygın bir okuyucu kitlesine ulaşıyor olması, Tolstoy ve Orwell gibi pek çok yazarın Dickens romanlarına yönelttikleri övgüleri haklı çıkarıyor. ▼

1 Dönemin sömürü politikalarının ulaştığı akıl almaz boyutlar için bkz: Engels, Friedrich. *İngiltere İşçi Sınıfının Durumu*, Sol Yayınları, Ankara: 1997.

2 Yoksulluk Yasası: İlk Elizabeth döneminde geçen, yoksulluğu bitirmeye yönelik yasa. Yoksulluk Yasası'nı özü itibarıyla kapitalizmin kriz dönemlerinde sürekli olarak uyguladığı "kemer sıkma" politikalarına benzetmek yanlış olmaz.

3 Dickens'ın, ABD'ye yaptığı ziyaretlerde, hayranlarının yoğun ilgisi sebebiyle arabasından inemediği anlatılır.

BİZDEN OLMAYANLARIN ACILARI, HİKÂYESİLERİ

Behçet Çelik

Yaşlı bir Ermeni kadın, bir travesti, eski bir solcuyla babası, üvey anne zulmünden kaçmış, kendi ayakları üstünde durmaya çalışan bir kadınla kızı, mezardeki annesiyle konuştuğunu iddia eden genç bir adam.

Sibel Oral'ın *Zayi* isimli romanı bu insanların yaşadığı birbirine yaslanmış birkaç evden ibaret çıkmaz bir sokakta geçiyor. Bu çıkmaz sokak –romanın anlatıcısının tabiriyle– fanilerin hor gördüğü bir sokaktır ve faniler, çıkmaz sokağın elit olduğunu düşündükleri mahallelerinin görüntüsünü bozduğunu düşünmektedir. Fanileri roman boyunca pek tanımıyoruz; ama çıkmaz sokağın yerleşikliklerinin çirkinliklerinin, sıkışıp kalmışlıklarının fanilerle aynı ya da eşit görülmemelerinden kaynaklandığını sezeriz. Fanilerin düzeni onları içine almamış, bir zaman almışsa bile sonradan dışlamış, atmıştır.

Sokaktaki metruk binaya dilsiz bir kadın olan Selvi'nin taşınmasıyla başlıyor roman. Roman iki anlatıcının ağzından iki farklı zamanda geçiyor. Birinci anlatıcı, roman kahramanlarının yapıp ettiklerini, ne düşündüklerini, ne hissettiklerini bilip kimi zaman imgesel bir dilden de yaralanarak onların iç dünyalarını bize açıyor. Öbür anlatıcı ise Selvi. Çocukluğundan itibaren yaşadıklarını ve hissettiklerini aktarıyor.

Roman ilerledikçe sokağın yerleşikliklerinin hikâyeleri netlik kazanırken neler yaşadıkları, nasıl olup yollarının bu sokağa düştüğü de beraklaşıyor. Hepsinin ortak bir yönü var, hepsinin soy sop meselesiyle ilgili sıkıntıları, sorunları olmuş.

Lerna Hanım'ın hayat çizgisindeki temel kırılma başka bir dinden birine gönlünün düşmesiyle yaşanmış; Suphi-Sophie kendi içerisinden bir başka insan çıkardığı için soyundakilerce lanetlenmiş; Emine'nin üvey annesinden zulüm görmesi bizzat bir

soy bağı sorunu; abisine hayran anesinin abisinin ardından ölümüyle dengesini yitiren Ayhan'ın sorunu da aynı soyun içinde sıkışıp kalmışlıkla, ailenin dışına çıkamamakla ilgili; Rızvan Efendi de oğlu Rüstem'i solculardan korumak için onun ruhsal olarak sakatlanmasını göze alırken soyunun derindeymiş, ama işler onun gönlünce ilerlememiş. Soy sop konularındaki derin travmalardan birini de Selvi yaşamış. Soy sop düşkünü babaanne ve dedesinin ailelerine layık görmedikleri, üstelik solcu bir kadınla evlenen oğulları arasındaki bitmek bilmez gerilim, doğumundan itibaren Selvi'nin kaderini belirliyor.

Öteki ile ilişkimizdeki sorunlar kendimiz ile başkaları arasında kapanmak bilmez uçurumlar olduğu algısıyla başlıyor. Kendi içimize ve dolayısıyla kendimizi ait saydığımız soyumuza, sopumuza kapanmamız, bizden olmayanları, ötekilerini dışlamamız bu algının sonucu. Bu büyük ayrılık bilincini aşmamızı sağlayacak algıyı *Zayi*'de Selvi'yi büyüten Adalet Hanım'da görüyoruz. “Adalet teyze bizi başkalarından ayırmazdı. Ona göre başkaları diye bir şey yoktu. ‘Biz insanlar...’ derdi, ben o insan hikâyeleri içinde gezen bir Selvi hayal ederdim.” Başka bir yerde de şöyle söz eder Selvi ondan. “Benimle yan yana duran bir Adalet teyze vardı. O zaten tüm dünyayla yan yanaydı sanki.”

Selvi, büyükbabasının savaşların en korkuncunun iç savaş olduğu iddiasının doğruluğunu hayatının her döneminde yaşayarak görmüştür. Bu tepitin düz, siyasî anlamını aşan başka bir boyutu daha var. Bazı iç savaşlar da bizim içimizde sürüp gider; ülkeyi kavurup sıkıştırması, kurutması, tadını kaçırmayı, zamanla kan ve gözyaşına boğması gibi, içimizdeki savaş da bizi harap eder. Kendi benliğimiz de kimi zaman “harp ve darp ülkesine” döner. Selvi de çocuk yaşta bunu yaşamıştır. Aslında *Zayi*'nin kahramanlarının çoğu için geçerlidir

bu. İçine doğduğumuz toplumla ya da bir zaman önceki kendimizle çelişkiye düştüğümüz her anda iç savaş biraz daha büyüyor, ancak geçici mütarekelerle, eylemsizlik kararlarıyla bir parça soluk alabiliyoruz. İç savaş çok derinlerde devam ediyor, küllenmiyor.

Aynı okla yaralanmış gibi

Zayi'nin anlatıcısı buruk, kederli bir sesle aktarıyor hayatlarını sokaktakilerin. Anlatılan yaşantılardaki acıya, sızıya koştur bir ton bu.

Selvi'nin sessizliği, dilsizliği anlatmadığımız ya da duymadığımız anlarda da acıların var olduğunu hatırlatıyor, başkalarının sessizliklerine (ve sessizce anlattıkları hikâyelere) kulak kabartmaya çağırıyor bizi. Selvi'nin içinden geçirdiği gibi: “Hepsi ayrı okla yaralanmış gibi görünse de aslında aynıydı yaranın derinliği. Aynı okla yaralanmış gibi, aynı bahtiyar sessizliğe gömülmüştü yaralanma anlarındaki iniltileri.”

Zayi'nin kahramanlarının canlarını yakan, hayatlarını altüst eden olayların çoğu son yüz yılın en acılı toplumsal olaylarıyla yakından ilgili: 1915, 6-7 Eylül, 12 Eylül. Sibel Oral'ın kurgusu içerisinde roman kişilerinin acıları, kara yazgıları yaşanan bu vahşetlerle bağını yitirmeden daha geniş bir bağlama oturuyor. Sadece kritik anlarda, taşkınlık zamanlarında değil, toplumsal hayatın bu örgütlenişinin her anında “[faniler] birbirlerinin etlerini, saç tellerini, parıldayan dişlerini çalıyorlar. Birbirlerinin sırtlarını satan hırsız kulakları, birbirini öldüren hain dudakları var fanilerin.”

Fanilerin karşıtı sözlüklerde ölümlü olmayanlardır; *Zayi*'de ise çıkmaz sokağın yerleşiklerini görüyoruz. Kimdir peki onlar? Hikâyeleri olanlar. Daha önemlisi kendi çıkmaz sokaklarındayken de kendilerinden çıkıp başkalarına, onların hikâyelerine bakanlar, görenler. ▼

Zayi'nin kahramanlarının canlarını yakan, hayatlarını altüst eden olayların çoğu son yüz yılın en acılı toplumsal olaylarıyla yakından ilgili: 1915, 6-7 Eylül, 12 Eylül. Sibel Oral'ın kurgusu içerisinde roman kişilerinin acıları, kara yazgıları yaşanan bu vahşetlerle bağını yitirmeden daha geniş bir bağlama oturuyor.

Zayi - “Harp ve Darp Ülkesinde Bir Selvi”

Sibel Oral

Turkuvaz Kitap, 2011

Yaşam ve Yazgı çok kapsamlı bir roman. Sadece savaşı, Nazi toplama kamplarını, Stalinizmi anlatmıyor, o dönemin, savaş Rusya'sının panoramasını veriyor. Bu nedenle çok etkili. Fotoğraf gibi, ama bir fotoğraf gibi soğuk değil, canlı, insanı etkileyen bir anlatım.

Yaşam ve Yazgı

Vasili Grossman
Can Yayınları, 2012

STALİNİST RUSYA'NIN PANORAMASI: YAŞAM VE YAZGI

Doğan Tarkan

Rus yazar Vasili Semyonovich Grossman'ın en önemli eseri *Yaşam ve Yazgı* (*Zhizn I Sub'da*) Türkçe yayınlandı. *Yaşam ve Yazgı* Stalingrad savunmasını anlatarak başlıyor ve İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadarki süreyi anlatıyor.

Birçok eleştirmene göre Vasili Grossman Rus edebiyatının en önemli yazarlarından biri. Klasik bir Rus yazarı. Çehov'u beğeniyor ve ondan, onun üslubundan etkilendi. Bazı eleştirmenlere ve *Yaşam ve Yazgı*'yı İngilizceye çeviren Robert Chandler'e göre çağdaş bir Çehovcu. *Yaşam ve Yazgı*'nın bazı bölümleri Çehov'un hikayeleri gibidir.

Kimileri onu Lev Tolstoy ile, *Yaşam ve Yazgı*'yı ise *Harp ve Sulh* ile karşılaştırıyor ve kanımca bunlar doğru karşılaştırmalar. Grossman ve Tolstoy aynı kategoride yazarlar.

Grossman, 12 Aralık 1905'te Ukrayna'nın Berdishev köyünde doğmuş bir Yahudi. Berdishev bir Yahudi köyü. Alman işgali sırasında Naziler Berdishev'in tüm nüfusunu katlediyor. Grossman'ın annesi de öldürülenler arasında. Grossman bu katliamı ve annesinin de katliam sırasında öldürüldüğünü Rus ordusu ile birlikte Berdishev'e geldiğinde öğreniyor.

İlk kitaplarından birisi Berdishev'in Yahudi yaşamını anlatıyor, ikincisi ise Donbass maden işçilerini. Bunlar sosyalist gerçekçi eserler ve zamanın Rus edebiyat çevrelerinin derin ilgisini ve desteğini kazanıyor. İlk büyük romanı *Haklı Bir Dava İçin* (*Za Pravoe Dalo*) 1952'de yazıldı. *Haklı Bir Dava İçin* de sosyalist gerçekçi bir roman ve aslında *Yaşam ve Yazgı*'nın ilk bölümü. Bu kitaplardaki kişilerin önemli bir kısmı her iki kitapta da yer alıyor.

Haklı Bir Dava İçin Stalinist Rusya'yı

anlatır, rejimi eleştirmez, ama stalinizmin anti-semitizmini ve "Yahudi Temizliği"ni anlatır. Ve herhalde 1953'te Stalin ölmeseydi Grossman'ı çok iyi olmayan bir gelecek bekliyordu.

Grossman'ın 1943'te yazdığı Ölüm-süz Halk Stalin Ödülü'ne aday gösterilir, ama seçici komite ödülü Grossman'a vermek istemesine rağmen Stalin'in vetosu ile ödülü kaybeder.

Grossman çok başarılı bir savaş muhabiridir. *Kızıl Yıldız* gazetesine yazar. Renkli, can yakıcı bir anlatımı vardır. O kadar ki, Grossman'ın yazılarını okuyan askerler ve subaylar Grossman'ı askerlikten anlayan birisi, belki bir subay sanırlar. Oysa Grossman askerlikten anlamaz. Sadece gördüklerini yazar.

Muhabirlik yazıları onun ilk kez Tolstoy ile karşılaştırılmasına neden olur. Tolstoy'un da savaşta yer almış ve askerlikten anladığı söylenir. Oysa Tolstoy anlattığı Napolyon Savaşları'ndan 50 yıl sonra *Harp ve Sulh* romanını yazmıştır ve o da askerlikte hiç anlamaz.

Yaşam ve Yazgı Türkçe'de üç cilt olarak çıktı. Çok kapsamlı bir roman. Sadece savaşı, Nazi toplama kamplarını, Stalinizmi anlatmıyor, o dönemin, savaş Rusya'sının panoramasını veriyor. Bu nedenle çok etkili. Fotoğraf gibi, ama bir fotoğraf gibi soğuk değil, canlı, insanı etkileyen bir anlatım. Yazılmasından bunca yıl sonra dahi insanı sarsarak etkiliyor.

Romanda 100 kadar önemli karakter var. Hepsinin etkileyici, hatta sarsıcı hikâyeleri var. Kitabın temel kahramanı Viktor Shtrum. Bir diğer kahraman Lev Landau Yahudi ve fizikçi. Yahudi olduğu için işten atılır. "Çalışman Yahudi kokuyor" denir. Aslında bu karakterler Grossman'dır. Kendisini anlatıyor.

Bombardıman altında ilk aşk,

insanlık tarihinin en büyük tank savaşı, Nazi toplama kamplarının yanı sıra Rus toplama kampları anlatılıyor ve insanın içini burkuyor.

Yaşam ve Yazgı Stalingrad'da savaşan Rus ordusunun özgürlük için savaştığını, bu nedenle zafer kazandığını anlatıyor. Ama Rus askerler sadece Nazilere karşı değil, aynı zamanda Stalinizme karşı da savaşıyor. Birçoğunu aileleri, arkadaşları toplama kampındadır ya da Stalinistler tarafından öldürülmüştür. Bir asker anlatır, eski bir Bolşeviktir, "Moskova'dan, Leningrad'dan, Rusya'nın başka şehirlerinden Sibiry'a'ya erkek, kadın insan taşıyan yük trenlerini gördüm." Kitabın kahramanlarından Yershov "Hitler'e karşı zafer aynı zamanda annesinin, kız kardeşlerinin ve babasının olduğu toplama kamplarına karşı da bir zafer olacaktır" diyor.

Stalingrad'da kazanan özgürlük ruhudur.

İkinci kitabın 48. bölümü Yahudileri taşıyan trenin Auschwitz'e girişini anlatıyor. Sovyet Rusya'da orta yaşlı bir doktor olan Sofya Levinton o trenin içinde ve onunla aynı yük vagonunda 6 yaşındaki David var. Yalnız ve korkuyor.

David benim oğlumla aynı yaşta. Trendeki herkes kaybolmuş. Kimse kimsenin farkında değil. Hayvan sürüsü gibi iteleniyorlar. David yerlerin soğukluğunu hissediyor. Bir ara küçük eli Sofya'nın elini tutuyor. Birbirlerini tanımıyorlar, ama ayrılmıyorlar. İtile kakıla ayrışma noktasına geliyorlar. Sofya çalışacaklar kısmına geçerek yaşamını uzatabilir, ama o bunu istemiyor. David ile el ele gaz odasına giriyorlar. Çınlıçplak. Gaz yavaş yavaş geliyor, gidiyorlar. Sofya biliyor, öldüğünü biliyor, ama David'i bırakmıyor. O küçük insan onun. Kucaklaşıyorlar ve birlikte Nazilerin kim bilir kaçınıcı kurbanı oluyorlar.

Gaz, Sofya'nın boğazını yakıyor, düşüncelerini allak bullak ediyor, acı çekiyor, ama David'e sarılırken "anne oldum" diyor. Bu onun son düşüncesi. Ama kalbi hâlâ yaşıyor. Yaşayan ve ölü bütün insanlığa acıyor. Midesi bulanıyor, David artık onun bebeği ve kendisi de ölüyor. Artık o da cansız bir bebek.

Grossman kitabın bir başka yerinde de Berdichev'de ölen Viktor Shtrum'un annesinin mektubunu yazıyor. Anna Semyonovna oğluna ölümünden önce sesleniyor. Anna Semyonovna karakteri aslında Berdichev'de ölen Grossman'ın annesidir. Grossman karısı istemediği için annesini yanına alamaz. Köyde kalan annesi köy Nazilerin işgaline girince köyün bütün diğer insanları gibi öldürülür.

Annesini mektubu "Küçüğüm, etrafındaki insanlarla, sana annenden daha yakın olan insanlarla birlikte daima mutlu ol. Beni affet" diye bitiyor.

Grossman daima annesinin öldürülüşünü düşünmüş. Kim öldürdü annemi, nasıl gitti ölüme, nasıl öldürüldü, nasıl yere düştü? Bunları hep düşünür Grossman.

Savaş muhabiri olarak Majdanek ve Treblinka toplama kamplarına ilk giren Rus askerleri ile beraberdir. Treblinka korkunçtur. Bir tarafta yanan insan vücutlarından oluşmuş tepeler, korkunç bir yanık et kokusu, diğer yanda insanlıktan çıkmış az sayıda Yahudi. Yaşayamayacak kadar zayıf, bitmiş insanlar.

Almanların 1943'te Stalingrad'da teslim olmasından sonra Rus ordusunun Ukrayna'yı kurtaran birliklerinin içinde Grossman da vardır. Büyük çoğunluğu Yahudi olan 100 bin kişinin öldüğü Babi Yar'ı öğrenir Grossman. Berdichev'de, annesinin ölümünü öğrenir.

Yaşlı Öğretmen ve Yahudisiz Ukrayna bu yaşadıklarını ve öğrendiklerini anlatır.

Stalingrad yenilgisinden hemen önce Himmler sonun gelmekte olduğu fark edip kamplarda öldürülenlerin hızla yakılmasını ister. Kanıtları ortadan kaldırmak ister, ama yenilgi Nazilerden daha hızlıdır. Rus ordusu Treblinka'ya girince Grossman çok önemli gözlemleri toplar. 1944'te yazılan *Treblinka Cehennemi* adlı kitap bunları anlatır. Grossman'ın anlatımı çıplak, acımasız ve çok çarpıcıdır.

Treblinka'da yerel köylülerle ve kampın katliamından kurtulabilmiş 40 kişiyle konuşur. Bu

Vasili Grossman

konuşmalarla kampın nasıl işlediğini, nasıl bir ölüm makinesi olduğunu saptar.

Treblinka'da bulduğu Almanca bir talimat kitabında yer alan şu ifadeler Nazilerin nasıl soğukkanlı katiller olduğunu gösteriyor: "Kadınlar ve çocuklar ayakkabılarını çıkarmalı. Çoraplar ayakkabıların içine konacak. Düzenli, tertipli olun. Banyoya girerken yanınızda kimlik belgeleriniz ve havlu bulunsun"

Kamplar hakkında daha sonra yazan Primo Levi ya da Claude Lanzmann gibi dikkatli değildir.

Treblinka Cehennemi, Nürnberg'de Nazileri yargılayan mahkeme tarafından en önemli delillerden biri olarak kullanılır.

Savaşta Yazar adlı kitabında ise Yahudi katliamının bir başka yanı öne çıkar. Kitabın son bölümünde Stalinist Rusya'nın anti-semitizmi insanı çarpar. Stalinizm Yahudi

katliamını gözlerden gizlemeye çalışır, katliamın boyutlarını küçültür ve 1953'te Yahudi Anti Faşist Komitesi imha edilir. Grossman 1943-1946 yılları arasında bu komitede aktif olarak çalışmıştır. Stalin'in ölümü onun yaşamasını sağlar.

Stalin'in yığınsal anti-semitik kampanyası Grossman için sürpriz değildir.

BBC radyosunda radyo tiyatrosu da olan *Yaşam ve Yazgı*'nın bütün el yazması kopyalarına evini basan KGB ajanları tarafından el konur. KGB ajanları kitabın yazıldığı daktilonun şeritlerine bile el koyar. Kitabın basılması reddedilir.

SBKP Politbüro üyesi Mikhail Suslov, Grossman ile görüşür. Suslov bu kitabın belki 250 yıl sonra yayınlanabileceğini söyler, "Pasternak'ın Doktor Jivago'sundan bile daha tehlikeli" olduğunu da anlatır.

Grossman için *Yaşam ve Yazgı* hayatının eseridir. Kruşçov'a yazdığı mektupta şöyle der: "Kitabıma özgürlüğünü geri verin. Kitabım KGB ajanları tarafından değil, edebi çevrelerce tartışılmalı ve değerlendirilmeli. Bütün yaşamımı adadığım kitabım özgür değilken benim özgür olmanın anlamı ne?"

Grossman'ın özgür olması anlamsızdır. *Yaşam ve Yazgı* ancak Gorbaçov döneminde Rusça olarak yayınlanır.

Grossman kitabının iki el yazması kopyasını edebiyat ile ilgisi olmayan iki arkadaşına vermiştir. Bu kopyalardan biri 1981'de Rusça olarak Lozan'da basılmış. İngilizce baskısı 1985'te ve bu ilk baskının satışları çok düşük. Satışlar daha sonra artıyor ve *Yaşam ve Yazgı* daha çok okundukça Grossman'ın başka kitapları da çevrilmeye ve Avrupa dillerinde basılmaya başlıyor. *Yaşam ve Yazgı*'nın Türkçe satışları nasıl, bilmiyorum, ama okurların bir süre sonra Grossman'a gerekli değeri vererek onu Çehov ya da Tolstoy kadar çok okuyacaklarına inanıyorum. Grossman ve *Yaşam ve Yazgı* bunu hak ediyor.

Grossman 14 Eylül 1964'te, Berdishev'deki Yahudi katliamının 23'üncü yıldönümünde öldü. Kitabının basılışını göremedi. Yoksulluk içindeydi. Ama bugün Rus edebiyatının en önemli yazarlarından biri olarak kabul ediliyor.

Yaşam ve Yazgı'da mutlu bir son yok. Baştan sona acı bir kitap. Aynen Rus toplumunun Stalinizm altında yaşadıkları gibi, aynen Vasili Grossman'ın yaşadıkları gibi. ▼

ALTU**ST**

